

Institutt for forsvarsstudier (IFS)

Tollbugt. 10, 0152 Oslo, Norge

Institutt for forsvarsstudier er en faglig uavhengig institusjon som forvaltningsmessig er underlagt Forsvarets skolesenter (FSS), og som står under tilsyn av Rådet for forsvarsstudier med representasjon fra Forsvarets overkommando, Forsvarsdepartementet, Forsvarets høyskole og Universitetet i Oslo. Instituttet driver forskning innenfor tre områder: Militærteori og strategiske studier, norsk sikkerhetspolitikk, forsvarpolitikk og forsvarskonsept, og internasjonale konflikt- og samarbeidsmønstre.

Direktør: Professor Rolf Tammes

Forsvarsstudier tar sikte på å være et forum for forskningsarbeider innenfor institusjonens arbeidsområder. De synspunkt som kommer til uttrykk i publikasjonen, står for forfatterens egen regning. Hel eller delvis gjengivelse av innholdet kan bare skje med samtykke fra forfatteren.

Redaktør: Tom Kristiansen

Norwegian Institute for Defence Studies (IFS)

Tollbugt. 10, N-0152 Oslo, Norway

Institutt for forsvarsstudier - Norwegian Institute for Defence Studies is an independent institute administratively attached to the Norwegian Defence Education Centre. Its activities are supervised by the Council for Defence Studies, composed of representatives from the Defence Command, the Ministry of Defence, the National Defence College, and the University of Oslo. The Institute conducts independent research on military theory and strategic studies, on Norwegian defence and security issues, and on international patterns of conflict and cooperation.

Director: Professor Rolf Tammes

Forsvarsstudier - Defence Studies - aims to provide a forum for research papers within the field of activities of the Norwegian Institute for Defence Studies. The viewpoints expressed are those of the authors. The author's permission is required for any reproduction, wholly or in part, of the contents.

Editor: Tom Kristiansen

Trykk: Hamtrykk A/S

ISSN 0333-3981

Kan vi lære av historien?

En studie i militær kompetansefilosofi

Harald Høiback

Innhold

Forord.....	5
<i>Kapittel 1</i>	
Innledning.....	6
Avgrensninger	9
<i>Kapittel 2</i>	
Det militære paradigme	13
Begrepsavklaring	14
Militærteoriens arkeologi.....	16
Militærteoriens historie.....	17
Antoine Henri Jomini	18
Den militære profesjonalisering.....	21
Carl von Clausewitz	28
Jomini versus Clausewitz	41
Den norske jominianisme.....	49
<i>Kapittel 3</i>	
Om å lære av fortiden.....	64
Forklaringer	68
Hvem vinner kriger?	71
Ikke-linearitet	76
Narrative utsagn.....	78
Statistikk	79
Om historismen	80
'Mutual cognitive environment'	83
Om å lukeparkere med bil	85
Konklusjon.....	88

Forord

Den romerske militærforfatter Flavius Vegetius Renatus skrev i en prolog: *Qui desiderat pacem, praeparet bellum* – den som ønsker fred, må være forberedt på krig. Kan hende tok Vegetius feil, kanskje blir det mindre fred og mer krig av å forberede seg på krigen. Denne studiens grunnleggende forutsetning er at Vegetius hadde rett. Den forutsetter at den beste måten å bevare freden på, er å ha kunnskap om krig i alle dens avskyninger.

Denne studien er basert på en hovedoppgave i filosofi fra Universitetet i Oslo. I forbindelse med oppgavens tilblivelse ønsker jeg å takke tidligere luftkontrollinspektør Lars Myraune og tidligere assisterende luftkontrollinspektør Knut-Bjørn Medhus, som gjennom et stipendiat ga meg anledning til å studere filosofi i arbeidstiden. Jeg vil også takke de som har hjulpet meg ved universitetet, spesielt mine veiledere professor Nils Roll-Hansen og professor Thomas Krogh. Videre vil jeg takke Nils Naastad og Øystein Espenes ved Luftkrigsskolen og Tom Kristiansen og Rolf Hobson ved Institutt for forsvarsstudier for interessante diskusjoner underveis i arbeidet. Jeg vil også rette en takk til Kongsvinger bibliotek for utmerket service. Samme takk går til biblioteket ved Luftkrigsskolen i Trondheim, som i tillegg til utmerket service også har en imponerende faglig oversikt. En takk går også til arbeidsstokken ved det nå nedlagte Luftkontrollinspektoratet på Kongsvinger, som hjalp meg med smått og stort langs veien. En spesiell takk går til min tidligere kollega Harald Minde, som verken hadde penger eller fullmakter, men som hadde den overbevisende tonen som skulle til for å få denne snøballen til å rulle. Til slutt vil jeg takke min familie, Kate og Ole-Magnus, for å stå ut med en som nesten alltid var hjemme, men sjeldent til stede.

Lørenskog, februar 2003
Harald Høiback

Kapittel 1

Innledning

[The soldier's] profession is almost unique in that he may have to exercise it only once in a lifetime, if indeed that often.
Sir Michael Howard

På kvelden onsdag 24. mars 1999 slo det ned bomber i Jugoslavia. NATO hadde gått til angrep. Deretter fulgte en besynderlig krig. Den norske statsminister hevdet sågar at det ikke var noen krig.¹ Slobodan Milosevic på sin side intensiverte krigen, ikke mot NATO, men mot kosovoalbanerne. I 78 dager pågikk det en form for parallell krigføring, en luftkrig mellom Jugoslavia og NATO, og en form for bakkekrig mellom serberne og kosovoalbanerne i Kosovo.

NATOs militære ledere var lite fornøyd med situasjonen. Oppdraget de hadde fått av den politiske ledelsen i NATO, lot seg ikke løse med de begrensninger politikerne selv hadde gitt for krigføringen. Spesielt kravet om *force protection*, det vil sa at egne styrker ikke skulle utsettes for fare, utgjorde et betydelig problem for de allierte generaler. Av frykt for selv å bli skutt ned, måtte NATOs fly leverer sine våpen på så stor avstand at evnen til å ramme de serbiske politi- og hærstyrker i Kosovo ble svært dårlig. NATO hadde altså utløst en opptrapping av serbernes operasjoner i Kosovo, uten at alliansen

¹ 'Jeg vil reservere meg mot at Norge er i krig. Vi har ikke erklært krig mot noe annet land. Vi er med i en begrenset militær aksjon.' Statsminister Bondevik, sitert i *Dagbladet* 25. mars 1999.

var i stand til å yte effektiv motstand mot dem.² General Michael Short, som var sjef for NATOs flystyrker under operasjonen mot Jugoslavia, beskrev situasjonen slik: 'It was highly frustrating that airpower [was] not being used as well as it could be and the way you have been taught to use it.'³

Det er ikke noe nytt at offiserer har vært frustrert over sine politikere. Tradisjonelt har de alltid ønsket seg skikkelige kriger, *la grande guerre*, om de skulle bli tvunget til å utkjempe en. Kriger hvor soldater sloss med soldater og hvor man følger en militær logikk. Slike kriger, av den typen som herjet Europa i 1914-18 og 1939-45, har også fanget det meste av de militære teoretikers interesse. Det som har fått langt mindre oppmerksomhet, er alle de såkalte ukomfortable krigene,⁴ for eksempel indianerkrigene på 1800-tallet og de militære operasjoner som gjennom nærmere 100 år holdt det britiske imperiet sammen. Vi finner slike ukomfortable kriger også i vår egen tid, i form av Intifadaen i Midtøsten, konflikten på Balkan og jakten på internasjonale terrorister, hvor krigsmakten har vært under sterkt politisk og sosialt press.

I 1896 kom briten T. Miller Maguire med følgende hjertesukk: 'While looking at the stars, we may tumble in a ditch, and while lost in wonder at how to move effectively from Strasbourg, Mayence and Metz towards Paris ... we may forget how to handle a few battalions in the passes of the Suleiman Range or in the deserts of Upper Egypt.'⁵ Maguires bekymring var at britene ble så opptatt av å forberede seg på

² Barth Eide 2000, s. 44.

³ General Short, gjengitt av John A. Tirpak 1999.

⁴ Beckett Charters, Milner og Wilson 1992. Utrykket 'uncomfortable wars' er lånt av general John Galvin. Slike kriger beskrives slik: 'Low-intensity conflict [...] is distinctly unglamorous. Results will not be obtained quickly and, in any case, success cannot often be measured in conventional military terms of decisive battles won. Careers may not be enhanced even by such success as can be demonstrated. Above all [it] confronts soldiers with both political and societal pressures to a far greater extent than most other forms of conflict.', s. 124.

⁵ Ibid.

den store krigen at de glemte at imperiet ble holdt intakt ved hjelp av et uttall små kriger. Man burde ikke glemme det tilsynelatende enkle, selv om man også måtte forberede seg på det vanskelige. Dette problemet er ikke blitt noe mindre med årene.

Det er ganske naturlig at det er *la grande guerre* som har fått mest oppmerksomhet i militære kretser, tatt i betraktning størrelsen på tragediene. Men siden de aller fleste av de militære operasjoner soldater og offiserer deltar i, er såkalte begrensede kriger, eller lavintensitetskonflikter, er det viktig at vi også fokuserer på dem: 'Given that 'real' war is something few soldiers will actually experience in the modern world, then the inclusion of low-intensity conflict within the full pantheon of military studies is profoundly necessary.'⁶

Militære teoretikere har tradisjonelt forberedt seg på fremtiden ved å studere fortiden. Denne tekstens hensikt er å analysere historiefagets epistemologiske verdi i en militær sammenheng, med vekt på begrenset krig. Den forsøker å finne ut om historien kan brukes på en bedre måte enn vi gjør i dag, slik at 'the full pantheon of military studies' også får plass til de begrensede kriger. Sagt på en annen måte: Hvordan kan historiefaget hjelpe oss til å håndtere ukomfortable kriger bedre?

Neste kapittel vil redegjøre for den metode jeg har benyttet i dette arbeidet og for viktige avgrensninger. Deretter vil jeg redegjøre for hvordan begrensede kriger falt utenfor den militære teori. Jeg vil også redegjøre for den sterke stillingen historiefaget har fått i militære kretser. Antoine de Jomini (1779-1869) fremstår som den viktigste representanten for den tradisjonelle tilnærming til strategi og militærteori hvor fokus rettes mot de store krigene. Dagens norske militærteoretikere må sies å tilhøre denne retningen. Carl von Clausewitz' (1780-1831) militærteoretiske prosjekt fremstår på sin side som et av de mest interessante forsøkene på å bryte med den

tradisjonelle tilnærming, og et av de mest interessante forsøk på å tilnærme seg krig som et politisk og sosialt, og ikke bare militært fenomen.

I tredje kapittel redegjør jeg for forhold ved den tradisjonelle bruk av historien, som tilsier at den epistemologiske verdi av militærhistorien har vært overvurdert. I fjerde kapittel vil jeg analysere fenomenet krig ved hjelp av et begrepsapparat som er mer utviklet og presist enn det som sto til disposisjon for Clausewitz. Jeg vil foreslå en bredere tilnærming til fenomenet krig enn det som har vært vanlig. I femte kapittel vil jeg argumentere for at vi kan forstå krig i alle dens avskygninger bedre, hvis vi studerer og bruker historien på en litt annen måte enn den som har vært den tradisjonelle innenfor militære kretser.

Avgrensninger

Det går et viktig skille mellom det Michael Stanford kaller *history-as-event* og *history-as-account*.⁷ Den første, som han også kaller *history (1)*, betegner det som egentlig hendte, med andre ord fortiden i seg selv. Den andre, som han kaller *history (2)*, betegner den oppfatning vi har om det som hendte, være seg enkeltepisoder eller den store fortellingen.⁸ Forholdet mellom disse kan illustreres ved hjelp av H.P. Clausens formel:

H(1) (Historie som fortid) ⇔ Spor/kilder ⇔ Historikeren

H(2) (Historie som vitenskap)

⁶ Ibid.

⁷ Stanford 1994, s. 11.

⁸ I denne teksten bruker jeg 'fortiden' om H(1), og 'historie' om H(2).

Tradisjonelt har militære teoretikere utviklet sine teorier på bakgrunn av studier av fortiden. Jeg vil foreslå at de militære teoretikere også retter sin interesse mot historikerne og deres fremstillinger av fortiden, og ikke bare mot fortiden i seg selv.

I 1529 malte Albrecht Altdorfer et bilde som senere skulle bli svært berømt. Bildet fremstiller slaget ved Issus i år 333 før Kristus mellom Alexander og Darius. Ingen fant det merkelig at perserne var kledd akkurat slik som tyrkerne da de i det samme året, 1529, hadde beleiret Wien. Ingen reagerte heller på at slaget er malt med Alpene og tyske byer i bakgrunnen, til tross for at slaget fant sted under helt andre himmelstrøk.⁹

Historievitenskapen har ingen lang historie. I følge Reinhart Koselleck oppsto ikke historie som begrep, slik vi kjenner det i dag, før på 1700-tallet.¹⁰ Og det var først etter det at man så at noe var galt med Altdorfers maleri. Da Friedrich Schlegel så bildet over 300 år etter at det ble malt, var han i motsetning til Altdorfer i stand til å se bildet som et historisk produkt: 'Schlegel was able to distinguish the painting from his own time, as well as from that of the Antiquity it strove to represent. For him, history had in this way gained a specifically temporal dimension, which is clearly absent for Altdorfer.'¹¹

Vår opplevelse av tid finner sted innenfor våre erfaringer og våre forventninger. Før moderne tid var forholdet mellom det Koselleck kaller erfaringsrom og forventningshorisont relativt konstant. Man antok at det man alt hadde erfart, ville gjenta seg i det uendelige, slik det alltid hadde gjort. Både bønder og generaler opplevde tiden som syklisk. Sommer fulgte vår, barn ble født og besteforeldre døde, slik var det i en jevn strøm. I storpolitikken var det på samme måte. Europa besto av et gitt antall fyrstehus, og deres interesser var svært forutsigelige. Et sendebud til Paris erklærte i 1648 at det ville bli en spansk

⁹ Albrecht Altdorfers maleri henger i *Alte Pinakothek* i München, men finnes mange steder på internett, for eksempel:

http://www.artchive.com/artchive/A/altdorfer/battle_issus.jpg.html

¹⁰ Koselleck 1985, s. xxiv.

¹¹ *Ibid.*, s. 4.

arvefølgekrig i løpet av de neste femti år, han bommet med tre år. Tiden sto på en måte stille, det fantes ingen fremtid og ingen fortid. Om tiden beveget seg, gikk den ikke, den kom. Man visste at dommedag nærmet seg et sted der ute, det var alt.

Moderniteten, synliggjort av den teknologiske og politisk-sosiale revolusjon, endret alt dette. Erfaringsrommet ble på en måte mindre, ved at tidligere erfaringer og overleveringer ikke lenger hadde samme praktiske verdi. Det skjedde noe nytt hele tiden. Forventningene til fremtiden steg, tiden begynte å gå fremover, fremover mot bedre tider. Menneskene hadde fått en fremtid. Og med fremtiden fikk de også en fortid. Fortid var gammel fremtid. Problemet ble etter hvert at det ikke lenger befant seg noe mellom fortid og fremtid. Man ville være førstemann til fremtiden: 'This self-accelerating temporality robs the present of the possibility of being experienced as the present, and escapes into a future within which the currently unapprehensible present has to be captured by historical philosophy.'¹²

Koselleck kan ha rett i at samtiden ikke finnes. Men i denne teksten vil jeg likevel skille mellom den private historie, i form av egne opplevelser, og den kollektive historie, i form av fortiden. Grunnen til det er at det er en viktig forskjell i pedagogisk metode, mellom å lære ved egen praksis, og det å lære via andres erfaring. En sentral tese i John Deweys instrumentelle pragmatisme er at det bør være kort avstand mellom erfaringer og tolkningen av erfaringen. Elevene skal ideelt sett selv trekke konklusjoner på bakgrunn av egne erfaringer. Man kan selvfølgelig si at erfaringen alt er historie i det erfaringen har funnet sted, men i denne teksten vil jeg skille mellom erfaringslæring, i form av *learning by doing*, og læring gjennom andres erfaringer. Temaet er altså ikke hvordan vi kan lære av historien i form av våre egne erfaringer, men hvordan vi kan lære av andres erfaringer.

¹² *Ibid.*, s. 18.

Jeg vil avgrense ytterligere ved å fastslå at jeg heller ikke vil belyse vår evne til å lære av mennesker vi kan føre en aktiv dialog med. Det sentrale spørsmålet er altså hvordan vi kan lære av en monolog, oftest i form av en tekst. Det er heller ikke en hvilken som helst monolog som interesserer oss her, men en monolog som fremstiller fortiden. Med andre ord: kan vi lære noe av å lese historiebøker?

Kapittel 2

Det militære paradigme

'... akademisk nonsens.'
Feltmarskalk Erwin Rommel

Det er helt bestemte historiske grunner til at de ukomfortable krigene ikke har fått den oppmerksomhet blant offiserer som slike konflikters hyppighet skulle tilsi. For å forstå de rammer som omgir dagens militærteori er det viktig å kjenne sider ved dens historie. I dette kapitlet vil jeg belyse epoken mellom den franske revolusjon og den fransk-tyske krig i 1870, med spesiell vekt på de første tiårene av 1800-tallet. Det er i denne tiden at den militære profesjon, slik vi kjenner den i dag, etablerer seg og byråkratiseres. For å forstå denne profesjonenes tilnærming til krig er det etter mitt syn viktig å kjenne de brytninger som fant sted i denne perioden. Militærteorien har på ingen måte stått stille etter 1870, men det er i perioden etter Napoleonskrigene at grunnsteinen bli lagt for det teoretiske byggverk som militærteorien utgjør i dag.

Det er også i denne perioden at den filosofiske romantikken vokser frem som en reaksjon på de franske opplysningsidealer. De spenninger som oppsto i de større filosofiske og kulturelle strømninger på denne tiden, satte også sitt preg på den militære tenkning. Militærteoriens to mest sentrale tenkere, som nærmest er for militærteorien hva Aristoteles og Platon er for filosofihistorien, befant seg på hver sin side i forhold til disse

spenningene. Sveitseren Antoine Jomini baserte sin militære teori på opplysningstidens teoretiske idealer og erfaringene fra Napoleons krigføring. Jominis arbeider preges av systematikk og stringens, hvor alle uttrykk blir klart definert og hvor krigens prinsipper blir illustrert med tegninger og fremstillinger som likner en fysikers. Jominis teoretiske program gikk i hovedsak ut på å finne og offentliggjøre de evige og grunnleggende prinsipper som med nødvendighet ville lede til seier i krig, hvis man fulgte dem riktig. Den militære praksis dreide seg i hovedsak om teknikk og mekanikk.

Prøysseren Carl von Clausewitz, som sto langt nærmere romantikken og den tyske idealismen, fant etter hvert Jominis teorier absurde. Det kunne ikke finnes noen evige prinsipper i krig. Enhver krig var unik, i den forstand at de fant sted under stadig skiftende politiske og sosiale forhold som aldri var identiske. Det viktigste i krig var heller ikke den akademiske evnen til å legge gode planer, eller å finne de beste marsrutene på kartet. Det viktigste i krig var å ha vilje og moralsk energi til å trosse alle de vanskeligheter som alltid vil være en del av krig. Den militære praksis dreide seg om besluttsomhet, mot og offervilje.

Clausewitz' vektlegging av det unike og av psykologiske størrelser, for å bruke et moderne ord, dekket ikke de nye militærbyråkratienes behov. Slike byråkratier er avhengige av definerte og oppdelbare arbeidsoppgaver, slik at organisasjonen kan dra nytte av arbeidsdelingen. Funksjonærene, eller offiserene i vår sammenheng, trenger også et sett med regler og retningslinjer å holde seg til, for å løse sine deloppgaver slik at organisasjonenes mål nås. Som olje i et slikt maskineri passet derimot Jominis militære aksiomer som hånd i hanske.

Begrepsavklaring

Innledningsvis er det nødvendig å forklare uttrykket 'militær teori'. I denne sammenheng må militær teori forstås som de grunnleggende antakelser om hvordan militære midler best

kan anvendes for å vinne konflikter. Utviklingen av militær teori påvirkes primært av fem forhold: ideologi, teknologi, industrielt nivå, krigserfaringer og 'tankens inflytende på tanken, dvs tidligere militærteoretikers arbeidet'.¹³ Militær teori bør gis et annet betydningsinnhold enn militær strategi og militære doktriner. Militær teori er uavhengig av den politiske og sikkerhetspolitiske kontekst. Den teorien man har, er altså uavhengig av det forsvaret man har og de potensielle fiendene man måtte ha. Et eksempel kan være den teoretiske oppfatning man en gang hadde blant jagerflygere om at det alltid ville lønne seg å ha overhøyde på motstanderen når man havnet i luftkamp. En slik teoretisk antakelse var relativt uavhengig av hvem man sloss mot eller hvilke jagerfly man sloss med.

Med militær doktrine forstår jeg militær teori satt inn i de aktuelle politiske, teknologiske og økonomiske rammer. Militære styrker vil alltid være et resultat av de valg politikerne fatter, og av de midler som stilles til rådighet. Man kan i Norge ha militære teorier om hvordan bombefly kan utnyttes mest effektivt, men man kan ikke ha noen doktrine for bruk av bombefly så lenge man ikke har slike fly. Her foretas det også verdivalg. Det er ikke alle mekanismer man *ønsker* å anvende. En mekanisme man lenge trodde på, var at fiendens sivilbefolkning kunne bombes til revolt. Eller man kunne gjøre situasjonen så uutholdelig at folk ville kreve kapitulasjon. I innledningen til annen verdenskrig trodde mange på denne mekanismen, men få ønsket å anvende den.¹⁴

Med militær strategi forstår jeg den militære doktrine satt inn i den aktuelle sikkerhetspolitiske situasjon.¹⁵ Først når man står ovenfor en eller annen trussel, kan man etter mitt syn ha en strategi. Man bør ha en annen strategi for å vinne kri-

¹³ Johanson 1988, s. 15.

¹⁴ Høiback 1999.

¹⁵ Thomas C. Schelling definerer *strategi* som et spill hvor spillernes beste handlingsalternativ bestemmes av hva motparten gjør. Slike strategiske spill skiller seg fra *sjansespill* og *kunnskapsspill*. Se Schelling 1980, s. 3.

gen mot terrorister enn man hadde for å avskrekke Sovjetunionen. Jeg understreker at dette ikke er noen deskriptiv definisjon av begrepen, og heller ingen vesensdefinisjon av dem. Men i denne teksten er grensedragningen mellom dem tilstrekkelig. Det er dog viktig å være klar over at uttrykket strategi ofte brukes som et samlebegrep som også dekker militær teori og doktriner. For eksempel bruker både Jomini og Clausewitz uttrykket strategi i sammenhenger hvor det etter mitt syn hadde passet bedre å bruke militær teori. Vi må derfor se uttrykket strategi i den sammenheng det opptrer i for å se hva uttrykket innebærer for den som anvender det.

Militærteoriens arkeologi

Strategier blir utformet i feltet mellom politikk, ideologi, teknologi og geografi. Strategiene er derfor plassert i tid og rom. De greske bystaters strategi må analyseres på bakgrunn av de greske bystaters interne og eksterne intriger, deres ideologi, historie, doktriner, teknologiske betingelser og deres geografiske beliggenhet. De militære doktriner blir utformet i feltet mellom økonomi, profesjonskamp og militære teori. Det er ikke slik at den doktrinen man velger, kun baseres på rasjonelle kalkyler over tilgjengelige midler. Å forstå hvorfor en stat velger én doktrine og ikke en annen, krever derfor et inngående studium av statens interne forhold, noe som ikke er et tema for denne studien.

Det er gjerne langt flere deltakere i debatten om teorier enn i debatten om doktriner og strategier. Doktriner og strategier er begrenset til det landet de utarbeides for, og eventuelt dets alliansepartnere. Militærteori derimot dannes i et internasjonalt miljø. Flere deltakere gjør at begrunnelseskonteksten blir mer strukturerende.

I denne studien ønsker jeg kun å finne ut hvordan historien eventuelt kan danne grunnlag for utviklingen av militærteori. Det er viktig å understreke at svært mange andre fagfelt også bidrar til militærteorien. Studier av fortiden er derfor kun én

av flere tilnæringsmåter. Å redegjøre presist for hvordan militærteorien egentlig oppstår er et for ambisiøst prosjekt. Jeg nøyer meg derfor med å postulere at militærteorien er mindre påvirket av skjulte agendaer enn strategi og doktriner, og at historiske studier kun er ett av bidragene til militære teorier.

Hensikten med studien er altså ikke å avsløre militær historie og militær teori som propaganda og mytedannelse. Det er skrevet mange bøker om hva som egentlig ligger til grunn for militære teorier og doktriner, noe jeg ikke vil debattere her. Jeg analyserer og kritiserer det teoretikere sier er grunnlaget for deres teorier, og ikke hva som faktisk er det. Det er det vitenskapsteoretiske program jeg belyser, og ikke militærvitenskapens arkeologi i Michel Foucaults betydning av ordet.

Militærteoriens historie

Det var visstnok den gamle romer Vegetius som først så militærhistoriens didaktiske potensiale. Historien kunne brukes til å lære de militære spesifikke feltmessige ferdigheter, og ikke bare være en kilde til inspirasjon.¹⁶ Også den militære vitenskap hadde sin renessanse i de italienske bystater. Sentralt i denne sto Niccolò Machiavelli (1469-1527) og hans *Arte della guerra*, utgitt i 1521. Machiavelli er den første vi kjenner som påpekte hvordan endringer i militær teknologi og organisering fikk vidtrekkende konsekvenser også for det sosiale og politiske område.¹⁷ Men disse endringene var kun endringer i mønsteret over en vev som holdt seg konstant:

I judge the world always to have been in the same mode and there to have been as much good as wicked in it. But the wicked and the good vary from province to province, as is seen by one who has knowledge of those ancient kingdoms, which varied from one to another because of the variation of customs, though the world remained the same.¹⁸

¹⁶ Charters, Milner og Wilson 1992, s. xiii.

¹⁷ Gilbert i Paret 1986, s. 11.

¹⁸ Machiavelli 1996, Preface Second Book.

Siden verden vesentlig forble den samme, kunne studier av historien brukes for å gi svar på moderne spørsmål. Antikken ble ansett for å være det viktigste reservoar for militær kunnskap.

Antoine Henri Jomini

De som fulgte etter Machiavelli, for eksempel Raimondo Montecuccoli (1609-80), Maurice de Saxe (1696-1759), Henry Humphrey Evans Lloyd (1729-83) og Jacques de Guibert (1743-90) jaktet alle på de evige lover og prinsipper som kontrollerte krig. Med Francis Bacons idealer svant antikkens tidligere autoritet, og med Newtons verdensbilde økte etter hvert også interessen for matematikk og fysikk blant militærteoretikere. Lloyd og senere Bülow (se vedlegg) baserte seg mer på geometriske studier enn på historien, men de antok begge at de lover man fant, ville gjelde for alle tider, og at teoriene derfor kunne testes mot historien. Til tross for at man nesten ikke finner lærd militærlitteratur uten sitater fra Clausewitz er det ikke han, men en av hans samtidige, som har den mest fremtredende plass i militærteoretikernes panteon. Bare de spesielt interesserte kjenner navnet til Antoine Henri Jomini, men det var han som laget den store syntesen av opplysningstidens militære tanker. Han perfektionerte de teoretiske prosjektene til Bülow, Lloyd og erkehertug Karl. Vi er sågar alle mer eller mindre viklet inn i Jominis kappe.

Antoine Henri Jomini, som kom fra den fransktalende delen av Sveits, ble født i 1779. Opprinnelig satset han på en karriere innen bank og finans, men som følge av det politiske og sosiale jordskjelvet som rammet Frankrike, havnet han etter hvert i kretsen rundt marskalk Michel Ney. Via Ney nådde Jominis teorier Napoleons øre, og han klatret uvanlig høyt i det franske hierarki til utlending å være. Han skal ha vært usedvanlig arrogant, noe som stadig førte ham ut i trøbbel. Nærmere femten ganger skal han ha søkt avskjed fra ulike

stillinger,¹⁹ han ble sågar arrestert ved et tilfelle. Han hoppet fra den ene krigførende part til den andre, noe som medførte at han hadde erfaring fra Napoleons krigføring både fra fransk og alliert side. Fram til sin død i 1869 hadde han en rekke stillinger hos tsaren, og han var rådgiver for Napoleon III under hans felttog i Italia i 1859. Jomini publiserte en mengde teoretiske og militærhistoriske verker. Det mest betydningsfulle av dem var *Precis de l'Art de Guerre*, eller *The Art of War*, fra 1838, som han skrev til tsarens sønn, Alexander. Den boken var et resultat og en oppsummering av over 30 års arbeid med militær teori.

Jomini hevder at krigskunst består av seks distinkte deler:

- Statesmanship in its relation to war
- Strategy, or the art of properly directing masses upon the theatre of war, either for defence or for invasion
- Grand tactics
- Logistic, or the art of moving armies
- Engineering, the attack and defence of fortifications
- Minor tactics²⁰

I *The Art of War* har Jomini en summarisk gjennomgang av hvordan politikken påvirker krigen. Selv mener han at et lands sentrale myndigheter kun bør godkjenne en generell operasjonsplan, en plan som kun angir krigens hensikt, hvilke ressurser som stilles til rådighet og så videre. Når en slik plan er godkjent, bør generalen få føre krigen slik han finner det best.²¹

I *The Art of War* velger Jomini å fokusere på det han oppfatter som krigskunstens tre sentrale deler: strategi,²² grand

¹⁹ Howard 1965, 'Jomini and the Classical Tradition in Military Thought'.

²⁰ Jomini 1992, s. 13.

²¹ Ibid., s. 59.

²² Legg merke til at Jomini bruker uttrykket 'strategi' på en måte som likner på det jeg har kalt 'militær teori'. Jominis bok inneholder generelle militære sannheter, og er ikke skrevet for en spesiell situasjon.

tactics²³ og logistikk. Han forklarte valget slik: 'Strategy decides where to act; logistics brings the troops to this point; grand tactics decides the manner of execution and the employment of the troops.'²⁴

Boken hadde en klar didaktisk målsetning. Teoriene hans var primært rettet mot 'officers of a superior grade', og skulle vise hvilke prinsipper som gjaldt i strategien og hvordan de virket. Jomini var opptatt av det vi i dag vil kalle 'det operasjonelle nivå' i krigføringen. Hovedtyngden i boken er derfor problemstillinger av typen: 'Zones and Lines of Operations', 'Depots of Supply, and their Relations to Operations', 'Strategic Operations in Mountainous Countries'. Jominis avgrensing av studiet av krig fikk store pedagogiske konsekvenser. Jomini var på det rene med at det ikke gjaldt faste og entydige lover på krigens politiske nivå,²⁵ men det gjorde det i strategien:

The new inventions of the last twenty years seem to threaten a great revolution in army organization, armament, and tactics. Strategy alone will remain unaltered, with its principles the same as under the Scipios and Cæsars, Frederick and Napoleon, since they are independent of the nature of the arms and the organization of the troops.²⁶

Den militære sjefs oppgave er å finne frem til de rette prinsippene, og å anvende dem riktig i den situasjonen han befinner seg i:

It is true that theories cannot teach men with mathematical precision what they should do in every possible case; but it is also certain that they will always point out the errors which should be avoided; and this is a highly-important considera-

²³ 'Grand tactics' oppsto som uttrykk i 1780-årene, hvor Guibert brukte det til å beskrive gjennomføringen av større slag. Utrykket sto i motsetning til 'minor tactics' som beskrev kampen mellom individer og mindre avdelinger.

²⁴ Jomini 1992, s. 69.

²⁵ Ibid., s. 321.

²⁶ Ibid., s. 48.

tion, for these rules thus becomes, in the hands of skillful generals commanding brave troops, means of almost certain success. The correctness of this statement cannot be denied; and it only remains to be able to discriminate between good rules and bad. In this ability consists the whole of a man's genius for war.²⁷

Jomini er den mest fremstående representant for den skoleretning innen militærteorien som fremhever de tidløse prinsipper i strategien, og viktigheten av rett anvendelse av dem. De militærteoretiske eksperter skal destillere maksimene ut av historien, og det øvrige offiserskorps skal trenes til å anvende prinsippene riktig. Et slikt kompetansefilosofisk program er ikke spesielt for krigskunsten.

Bertil Rolf beskriver det han kaller doktrinen om 'tillämpad vetenskap'. En slik doktrine består av tre deler: 'tesen om den vitenskaplige kunnskapen', som går ut på at vitenskapsmenn har en dypere forståelse av virkeligheten enn det praktikerne kan nå gjennom tradisjon og erfaring. Deretter 'tesen om den praktiske kunnskapen', som går ut på at tillemplingen av den vitenskapelige kunnskapen skjer ved at praktikerne ordner virkeligheten etter vitenskapens lover og modeller. Til slutt 'tesen om kopplingen mellom två slags institusjoner', som går ut på at universiteter og akademier utvikler den rene teori, som via høyere utdanning formidles til profesjonene som skal bruke den.²⁸

Den militære profesjonalisering

I perioden mellom hundreårskrigen og tredveårskrigen besto militærmakten i Europa i hovedsak av leiestyrker. På 1600-tallet endret dette seg i betydelig grad. De største statene i Europa, med Frankrike i spissen, ble etter hvert organisert på en slik måte at de kunne holde store styrker under våpen også i fred. Den militære suksessen til Gustav Adolf hadde også vist

²⁷ Ibid., s. 323.

²⁸ Rolf 1998, s. 52.

hva man kunne få til med en utskrivningshær, selv om også han baserte seg på en utstrakt bruk av leietropper. I perioden etter tredveårskrigen knyttet fyrstehusene i Europa militærmakten tettere til seg ved å besette de høyeste offiserspostene med familiemedlemmer og høyadel.

Det ble ikke spurt etter talent eller utdanning når nye poster skulle besettes, men etter familieband og økonomi. De tekniske bransjene, som artilleriet og ingeniørvåpenet, var derimot åpne også for bursjoasiet, men ingen herfra kunne regne med å nå de høyeste topper i det militære hierarki. Det var veien via artilleriet Napoleon benyttet, men det var de ekstraordinære omstendigheter som førte ham helt til topps. Militær ledelse var noe man var født til, og noe som man ikke trengte spesiell utdanning for å beherske. Resultatet av slik personalpolitikk kunne bli fatal, noe den ble for Preussen:

The senility, corruption, and ineptness of the Prussian officer corps increased during the eighteenth century as the higher ranks filled up with aging generals and the lower ranks with the least able sons of the nobility. The deterioration of the officer corps, the product of the entire Frederickian system of selection and organization, culminated in the disaster of Jena [1806] and the capitulation of the Prussian fortresses to Napoleon.²⁹

I Jominis levetid endret dette seg dramatisk. I denne perioden oppsto verneplikten, generalstabene og krigsakademiene. Verneplikt ble innført i Frankrike i 1793 og i Preussen i 1808.³⁰ På 1700-tallet hadde man hatt kabinettkrigene som ikke fikk større konsekvenser for verken taper eller seierherre. Med de nye kjempearmeene ble krig mer enn tidsfordriv og manndomsprøver for adelen. Krigsmakten ble et enormt apparat som la betydelige bånd på samfunnsmaskineriet, og satte

²⁹ Huntington 1957, s. 27.

³⁰ Preussen var i 1814 først ute med å innføre den moderne form for verneplikt, hvor de vernepliktige også rulleføres i fredstid. Frankrike innførte et tilsvarende system etter nederlaget mot prøysserne i 1870.

nye krav til ledelse. Med innrykket av utrente sivilister som følge av den allmenne verneplikt steg kravet til offiserene betydelig. Det ble innrullert rekrutter i tusenvis, som alle trengte opplæring for å passe inn i systemet. Denne opplæringen kunne ikke lenger overlates til veteranene alene.

Med villstyringen Napoleon som usurpatør blant Europas konservative fyrstehus ble konsekvensene av å tape en krig langt alvorligere enn tidligere. På 1700-tallet hadde den ene part gjerne gitt seg når han så at han befant seg i en ugunstig situasjon, og større eller mindre landområder skiftet eier uten større blodsutgytelse. Napoleon derimot truet med å rasere hele det diplomatiske byggverk som Europa hvilte på. Motstanderne kunne ikke lenger tillate at høyvelbårne, men fullstendig inkompetente generaler, skulle bære nasjonens skjebne i egne hender i møtet med en slik mann.

Den prøyssiske generalstab, som må sies å være den første moderne generalstab, var et mottrekk til Napoleons militære geni. Samuel Huntington tidfester opprettelsen av den moderne generalstab til 25. november 1803, da kong Fredrik Wilhelm III forordnet en reorganisering av staben til *Generalquartiermeister*.³¹ Man kunne ikke lenger satse alt på ett kort, man kunne ikke nøye seg med å utnevne en general, og håpe at han hadde det som skulle til: "The difficulty of always selecting a good general has led to the formation of a good general staff, which being near the general may advise him, and thus exercise a beneficial influence over the operations."³²

Generalstaben hadde ingen selvstendig oppgave, men skulle forsterke og utvikle generalenes arbeidskapasitet. Den prøyssiske generalstaben ble fylt med yngre offiserer som hadde utvist spesielle kognitive og analytiske evner. Generalstaben hadde egne utdanningsprogrammer for disse offiserene, men parallelt med stabene ble også de første militærakademiene etablert. De første moderne krigsakademier dukket altså opp i

³¹ Huntington 1957, s. 50.

³² Jomini 1992, s. 57.

denne perioden, og deres oppgave var i første omgang å utdanne offiserer til generalstabene og til stabene som var knyttet til de operative hovedkvarterene ute i felten.

De nye militærakademiene trengte lærebøker og pensum. Til dette egnede Jominis bøker seg etter hvert glimrende. Jomini fremla krigens prinsipper i en forståelig form, og hadde klare anbefalinger som var operasjonaliserbare og nærmest direkte anvendbare. *The Art of War* var enkel, lettfattelig og klart formulert, og egnede seg svært godt som pensum for kadetter, noe man neppe kunne si om Clausewitz' bøker. Offiserer har aldri vært spesielt interesserte i filosofiske prosjekter. Følgelig kunne den tyske general Leo Geyr von Schweppenburg så sent som i 1949 opplyse den engelske militærteoretikeren Basil Liddell Hart om at: 'The opinion on Clausewitz in our general staff was that he was a theoretician to be read by professors.'³³ Jominis påvirkning var derimot sterk både i England, spesielt via sjøkrigsteoriene til Alfred Thayer Mahan, i Russland og i USA.

Forelesningene til Denis Hart Mahan, Alfreds far, ved US Military Academy West Point baserte seg på Jomini og påvirket en hel generasjon amerikanske offiserer, med ett viktig unntak. Det formet den amerikanske borgerkrigen: 'The Civil War was conducted by West Pointers, and it has justly been said that generals on both sides went into the war with a sword in one hand and Jomini's *Summary of the Art of War* in the other.'³⁴ Man skal ikke overdrive akademikerens innflytelse på offiserer, men uten virkning var den ikke.³⁵

At teoriene hans viste seg helt ubrukelige under nye teknologiske forutsetninger, for eksempel nye geværer med rifleløp og jernbane, kan ikke primært klandres Jomini, men den ukritiske anvendelse av teoriene. Jominis tanker bidro til å forme Ulysses S. Grant, noe vi skal se et eksempel på senere i teksten.

³³ Gjengitt i Herwig i Murray, Knox og Berstein 1994, s. 243.

³⁴ Gat 1992, s. 21.

³⁵ Ibid., s. 24.

Innføringen av verneplikt, generalstaber og krigsakademier markerte fødselen av en egen militær profesjon. Huntington tidfester nedkomsten til 6. august 1808, da de prøyssiske myndigheter utstedte et dekret som formelt åpnet offisersyrket for alle skikkede, uavhengig av klassetilhørighet.

En profesjon kjennetegnes i denne sammenheng av tre forhold; ekspertise, ansvarlighet og gruppetilhørighet.³⁶ En profesjon forvalter en formell ekspertise som det tar lang tid å tilegne seg. Videre har en profesjon et nært og ansvarsfullt forhold til samfunnet som helhet, og ikke bare til enkelte kunder eller arbeidsgivere. En profesjon er også kjennetegnet ved at den har klare regler for hvem som tilhører profesjonen og hvem som ikke gjør det. Medlemskap i en profesjon får man gjennom teoretisk utdanning og avlagte eksamener. Medisin og juss er de klassiske eksempler på profesjoner hvor utøverne har et bevisst forhold til at de tilhører en egen gruppe med et spesielt ansvar og en spesiell utdanning. I løpet av 1800-tallet utviklet altså offisersyrket seg til å bli en profesjon, noe de materielle forholdene også lå til rette for.

Planlegging og ledelse av større militære operasjoner ble nå oppfattet som en virksomhet som krevde kunnskaper og ferdigheter som man måtte tilegne seg systematisk. Krig hadde blitt så komplisert at faget trengte sine egne eksperter. Samtidig med disse prosessene internt i krigsmakten var det forhold utenfor deres rekke som også påvirket dannelsen av den militære profesjon. Det var i hovedsak to forhold av mer generell karakter som påvirket utviklingen av profesjonen; de nye krav til vitenskapelighet og politisering av samfunnet. Vitenskapen hadde gjort så store fremskritt på 1600- og 1700-tallet at mange anså det som usannsynlig at ikke all menneskelig virksomhet kunne beskrives ved vitenskapelige lover. Voltaire skal ha hevdet at:

³⁶ Huntington 1957, s. 8ff.

[I]t would be very singular that all nature, all the planets, should obey eternal laws and that there should be some little animal (man), five feet high, who in contempt of these laws, could act as he pleased solely according to his caprice.³⁷

Denne fornuftstroen, og troen på universelle lover, ga ytterligere tyngde til Jominis pedagogiske prosjekt. Lovene som styrte krigen burde ikke være vanskeligere å finne enn lovene som styrte stjernene. Også Newton hadde blitt et forbilde for de militære teoretikere. Denne utviklingen var ikke uten kritikere. Henrik Ibsen, av alle, hadde faktisk sitt å si om også dette. I 1870 satt han i Dresden og skrev *Ballongbrev* til en svensk dame. Noe av det han skrev har interesse for oss:

Just i seiren bor forliset.
Preussens sverd blir Preusser-riiset.
Aldri svulmer der en løftning
av et regnestykkes drøftning.
Intet dåds-dikt blir å tolke
fra den stund av da en folke-
reisning, skjønnehetsfylt og fri,
ble et stabs-maskineri,
spekket ut med kløktens dolke,-
fra den stund da herr von Moltke
myrdet kampens poesi.

Krigen hadde blitt en vitenskap som var i ferd med å 'myrde kampens poesi'. Krig var ikke lenger stedet for helter, eventyrene og folkelig engasjement, men for byråkrater og embetsmenn. Da den sterkt byråkratiserte tyske generalstab i 1870 fremsto som ubestridt europamester i landkrig, etter krigene mot Danmark, Østerrike-Ungarn og Frankrike, ble denne utviklingen ytterligere forsterket.

Det var ikke lett å kvitte seg med ideene fra den franske revolusjon, selv om den rene militære trussel fra Frankrike forsvant med Napoleon. Når de liberale ideene støtte mot de

³⁷ Pellegrini 1995.

gamle standsinteressene, ble spørsmålet om offiserenes lojalitet satt på spissen. Hvis det skulle komme til et voldelig oppgjør mellom det gamle aristokratiet og de nye politiske bevegelsene, hvem skulle offiserene støtte? Scharnhorsts strategi var å holde offiserskorpset utenfor den politiske debatt som pågikk, nettopp ved å utvikle en egen profesjon med egne idealer: 'Scharnhorst was able to balance one group off against the other and produce a system based on professional standards which satisfied neither but was acceptable to both.'³⁸ Offiserenes profesjonsbestrebelse passet derfor godt inn i den generelle politiske utvikling i Preussen.³⁹ Konklusjonen er at krigsmakten hadde fått sin egen og klart definerte profesjon i løpet av 1800-tallet. 1700-tallets offiserskorps var designet for å møte aristokratiets behov og mindre av militære hensyn, i løpet av 1800-tallet endret det seg i betydelig grad. Jomini skal på ingen måte ha æren for dette alene, men han var en svært sentral person.

Jominis suksess fikk en brå slutt da prøyssernes generalstabssjef, den allerede nevnte Helmuth von Moltke, sendte Jominis stjerne i fritt fall ved å hevde at Clausewitz' bok var det militærteoretiske verk som hadde påvirket ham mest. Siden Preussen var et foregangsland innenfor militær innovasjon på slutten av 1800-tallet, var det kanskje heller ikke urimelig å anta at prøysserne også hadde den flinkeste teoretikeren? Prøyssernes felttog i 1866 og 1870 viste også med all mulig tydelighet at Jominis kardinalprinsipp om de indre linjer i beste fall var veiledende, om ikke direkte villedende. Etter dette var ikke *The Art of War* lenger god latin, og med Jominis temperament var det kanskje godt at han døde året før det sviende nederlaget i 1870. Men det militærteoretiske paradigmet som han hadde satt sitt klare preg på, overlevde

³⁸ Huntington 1957, s. 34.

³⁹ De politiske forhold i Frankrike, England og USA gjorde at denne mekanismen ikke virket like sterkt der som i Preussen. Se Huntington 1957, s. 34ff.

Jominis eget fall. Ytre sett var Clausewitz prototypen på den moderne offiser, men vi skal i fortsettelsen se hvordan Clausewitz følte seg innestengt i det militære paradigme som omgav ham.

Carl von Clausewitz

Det var Clausewitz som introduserte militærteorien for *historismen*. Han hevdet at hver historiske epoke måtte analyseres på sine egne premisser, og med det innvarslet han en krise i den militære epistemologi. Et forvarsel på denne krisen finner vi hos Georg Heinrich von Berenhorst (1733-1814).⁴⁰ Berenhorsts forestillinger er et uttrykk for en større motbevegelse mot de franskinspirerte opplysningsidealer. I følge Azar Gat var opplysningsidealene i utgangspunktet ganske fjerne for mange militære. Også den militære opplysning, som særlig Lloyd og Bülow sto for, var svært uforståelig for mange. Som vi har sett tidligere, var offisersyrket tradisjonelt i liten grad forbundet med systematikk og vitenskap. Den tyske motbevegelsen mot den franske revolusjons påvirkninger fikk derfor en relativt bred appell blant tyske militære. Men det var få som førte slike tanker i pennen, Berenhorst var en av dem.

På linje med mange andre i samtiden ble Berenhorst svært begeistret for Immanuel Kants arbeid. Selv hadde han ambisjoner om å gjøre det samme for militærteorien som Kant hadde gjort for den generelle vitenskap. Berenhorst ville skrive en kritikk av den militære fornuft. Det viktigste bidraget hans ble boken *Betrachtungen über die Kriegskunst, über ihre Fortschritte, ihre Widersprüche und ihre Zuverlässigkeit*, som kom ut i 1796 og som ble lest i vide kretser. Berenhorst, som selv hadde deltatt i Syvårskrigen, tilknyttet Fredrik den Stores

⁴⁰ Gat 1989, s. 150 ff. Henry Humphrey Evans Lloyd (1729-83) er en viktig overgangsfigur i denne sammenhengen. Lloyd hevdet at man kunne utvikle prinsipper innenfor deler av strategien, men at politikk og kampvilje gjorde at krigen aldri kunne bli noen eksakt vitenskap. Både Clausewitz og Jomini kan derfor inkludere Lloyd i sitt 'familietre'.

eget hovedkvarter, hadde selv erfart at utfallet av slag ikke alltid lot seg forutsi. Snarere var det slik at de såkalte prinsippene ikke gjaldt:

[I]f at that moment someone, such as, perhaps, Puységur, had flown above the belligerents in a balloon, he would have said: 'I judge according to the principles – the Prussians must be beaten and defeated'. But fate was different. The spirit of the army and blind chance carried the day. 'The Prussians won in spite of the art.'⁴¹

Men konsekvensen av et slikt syn var ganske nedslående for militærteorien. Berenhorst skal ha hevdet følgende etter å ha hørt at Clausewitz ikke trodde på noen generelle prinsipper for planlegging av operasjoner:

I tend to agree with him ... the [plans] are rendered absurd in one way or another by unforeseen circumstances ... Then should we proceed without any plan just into the blue? I wish I could reply 'yes', but fear of the gentlemen who think in formulae holds me back.⁴²

I følge Azar Gat fremsto anarkiet som det eneste alternativ til den jominianske tilnærming, og alt annet var tross alt bedre enn anarki.⁴³ Det skulle en noe tvilsom oppkomling til for å antyde at alternativet faktisk var svært lovende. Carl Philip Gottlieb von Clausewitz ble født i Burg, et stykke sørvest for Berlin.⁴⁴ Hans adelige opphav er omdiskutert. Faren, Friedrich Gabriel, hadde fått en offiserspost i Fredriks armé da det så som mørkest ut for den prøyssiske stat. Etter Syvårskrigen skjerpet Fredrik kravet til offiserenes adelige opphav, og Friedrich Gabriel ble dimittert og begynte som skatteopprever i Burg. Til tross for at familien med dette ble skjøvet

⁴¹ Fra Berenhorst *Betrachtungen*. Gjengitt i Gat 1989, s. 153.

⁴² Fra Berenhorst *Aus dem Nachlasse*. Gjengitt i Gat 1989, s. 155.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Denne fremstilling av Clausewitz biografi er basert på Peter 1985 og Paret 1993.

ned i tredjestanden igjen, tviholdt den på det adelige 'von'. Ikke før i 1827, da Carl og to av hans brødre for lengst var blitt generaler, fikk de endelig formelt stadfestet sin rett til 'von'. Våren 1792, like før han fylte 12 år, ble Carl von Clausewitz innrullert i det 34. infanteriregiment. Ekteskapelige allianser i familien gjorde at brødrene Clausewitz, til tross for tvilsomt adelig opphav, fikk tilgang til officersyrket. I januar 1793 ble regimentet sendt til Rhinen, hvor det etter noen uker deltok i sine første operasjoner. Krig var noe ganske annet enn Clausewitz hadde forestilt seg. Sykdom, sult, støv, regn, søle, kjedsomhet og redsel var langt mer fremtredende enn trompetter og faner. I senere dagboksnotater beskriver han hvordan de tumlet rundt som i mørke, og hvor man ikke turde å tenke lenger frem enn et par timer.⁴⁵

Da hæren demobiliserte i 1795, ble Clausewitz plassert i garnisonsbyen Neuruppin. Her ble han i seks år, til han i 1801 kom inn på *Kursen der Berliner Lehranstalt für junge Infanterie- und Kavallerieoffiziere in den militärischen Wissenschaften*. Her kom han under Gerhard von Scharnhorsts vinger, noe som skulle få stor betydning for Clausewitz' akademiske utvikling. I 1804 gikk han ut som beste elev og ble adjutant for Prins August av Preussen. I denne stillingen opplevde han dobbeltslaget ved Jena-Auerstädt i oktober 1806, hvor Napoleon knuste den prøyssiske hær. Prins August ble deportert til Paris og tok adjutanten med seg. I 1807 kom Clausewitz tilbake til det okkuperte Berlin, og fortsatte til kongens midlertidige oppholdssted, Königsberg, for å bistå Scharnhorst i oppbygningen av en ny prøyssisk hær. Dette var et arbeid som ble sett på med svært kritiske øyne i ledende prøyssiske kretser fordi reformatorene mente at man også måtte reformere den prøyssiske stat for å få en slagkraftig hær. Deres grunntanke om at 'alle Bewohner des Staates sind geboren Verteidiger desselben' smakte for mye av *égalité* og *levée en masse* til at de som sloss mot revolusjonens ideer

⁴⁵ Notater fra 1807, gjengitt i Paret 1985, s. 34.

kunne akseptere den.⁴⁶ Men fra 1808 og frem til 1813 tvang reformene seg frem, og Preussen reformerte staten, administrasjon og militærapparatet, noe som blant annet medførte innføring av alminnelig verneplikt. Etter Napoleons endelige nederlag i 1815 satte imidlertid de reaksjonære kreftene inn, og deler av reformene ble omstøtt.⁴⁷ Clausewitz' deltakelse i arbeidet med disse reformene og hans illojale handlinger ved Tauroggen under Napoleons felttog mot Moskva, hvor den prøyssiske general Johan von Yorck gikk med på å trekke sine 17000 soldater ut av alliansen med Napoleon, var ikke spesielt heldig for hans ambisjoner om å få en egen kommando.

I 1811 hadde Napoleon tvunget den prøyssiske konge til å avgi 20000 prøyssiske soldater til *Grand Armée*. Når kongen i tillegg tillot Napoleon å bruke Preussen som oppmarsjrområde mot Russland, protesterte Clausewitz og et trettitalls andre offiserer ved å fratre sine stillinger. Clausewitz tjenestegjorde deretter som oberst i tsarens armé. Da Preussen endelig sluttet seg til alliansen mot Napoleon i 1813, nektet Fredrick William å ta ham inn i varmen igjen, og han tjenestegjorde derfor som en slags uoffisiell assistent for Scharnhorst, og forble i russisk uniform til april 1814. Slaget ved Waterloo ble en av Clausewitz største skuffelser. Mens resten av styrkene var opptatt med å knuse Napoleon, var Clausewitz og hans 3. korps opptatt med noen mindre viktige operasjoner ved Wavre. Dette var noe som plaget Clausewitz resten av livet. Han hadde aldri opplevd å vinne en stor seier på slagmarken, og han hadde gått glipp av det siste store spektakkel i sin generasjon.

I 1818 ble Clausewitz utnevnt til general og sjef for *Allgemeine Kriegsschule* i Berlin. Dette var i praksis en administrativ sinekyrestilling som gjorde at han kunne konsentrere seg om sine teoretiske prosjekter. Her ble han i drøye ti år. Som følge av den spente politiske situasjonen i 1830, mobiliserte Preussen deler av sin hær, og Clausewitz ble utnevnt til stabs-

⁴⁶ Förster 1989, s. 18.

⁴⁷ Hobson 1994, s. 51-55.

sjef under sin gamle venn Augustus Wilhelm Gneisenau. Clausewitz døde i november 1831, for øvrig i den samme kolera-epidemien som tok livet av Hegel. I årene etter Clausewitz' død utga hans kone Marie hans verker, som han for øvrig aldri hadde blitt ferdig med. Hjelp til redigering og opprydding fikk hun av sin bror grev Brühl og Clausewitz' gamle venner Groeben og O'Etzel.⁴⁸ Det faktum at Clausewitz' bøker ble redigert av andre enn han selv, og at Clausewitz' arkiv ble ødelagt under annen verdenskrig, har gjort 'Clausewitz-filologien' til en relativt krevende øvelse.

Clausewitz stilte seg som Berenhorst skeptisk til tanken om at det kaoset han hadde opplevd, kunne beskrives med regler og prinsipper. I den først publiserte artikkel fra Clausewitz' hånd finner vi en rammende kritikk av Bülow's geometriske system (se vedlegg):

Det [er] ikke mulig å stille opp regler for krigføring ... geniet hever seg ikke over reglene, han skaper dem! Strategiens regler er basert på de midlene man har til disposisjon; disse utgjøres ikke bare av kanoner, soldater og festninger, men også av de psykologiske fordelene vi kan være i besittelse av, og en av disse er feltherrens genialitet.⁴⁹

Med dette avviser Clausewitz den klassiske todeling av militær teori, eller doktrinen om 'tillämpad vetenskap', som Bertil Rolf betegner den. Det var ikke slik at generalen *anvendte* prinsipper i en gitt situasjon, han *skapte* dem. Dette synet på militær teori minner om Immanuel Kants syn på kunst. Hans *Kritik der Urteilskraft* kom ut 1790, og der finner vi blant annet:

⁴⁸ Paret 1985, s. 430.

⁴⁹ Fra Clausewitz 'Bemerkungen über die reine und angewandte Strategie des Herrn von Bülow' i *Neue Bellona*, IX, No. 3 [1805], gjengitt i Hobson 1994, s. 40. Vær oppmerksom på at Clausewitz gir uttrykket 'genialitet' en langt videre betydning enn man gjør i dag.

Man innser altså (1) at genialitet er et *talent* for å frembringe noe det ikke kan gis en bestemt regel for, og ikke bare en skikkethet for noe som kan læres ved hjelp av en regel ... (3) Geniet kan ikke selv beskrive eller vitenskapelig påvise hvordan det frembringer sitt produkt, men gir regelen som *natur*. Av denne grunn er skaperen av et genialt produkt selv uvitende om hvordan han har kommet over sine ideer, og det er ikke i hans makt å konsipere det ut fra behag eller planlegging, eller å informere andre på en slik måte at de settes istand til å frembringe lignende produkter.⁵⁰

En av lederne for den tyske bevegelsen mot de franske opplysningsidealer, Friedrich Heinrich Jacobi, uttrykte det samme i litt mer poetiske vendinger: 'The light is in my heart: as soon as I try to carry it to my intellect, it goes out.'⁵¹

Clausewitz var ingen fagfilosof. Det finnes ingen indisier på at han selv søkte til kildene for datidens filosofiske strømninger. Han fulgte derimot foredrag om logikk og etikk beregnet på et bredere publikum, noe som var vanlig for de dannede i hans generasjon. Han leste også populariserte bøker og artikler, og hentet ideer fra de kulturelle strømninger i tiden. Han må betegnes som en filosofisk eklektiker, som hentet inspirasjon både fra neoklassisismen, den tyske idealismen og den sene opplysningstid. Peter Paret antar for eksempel at Clausewitz kjente Kants *Kritikk av dømmekraften*, enten ved å ha lest den selv eller via Johann Gottfried Kiesewetters forelesninger ved offisersinstituttet da Clausewitz var elev der.⁵² Ikke nok med at Clausewitz flyttet vekten fra prinsippene og over til offiseren. I tillegg advarte han, i tråd med historismen, sterkt mot å generalisere over historien:

Formula [is] abstraction. When by the abstraction nothing which belongs to the thing gets lost – as is the case in mathematics – the abstraction fully achieves its purpose. But when it

⁵⁰ Kant, Immanuel §46 'Skjønn kunst er geniets kunst' i Kant 1995, s. 187 og 189.

⁵¹ Berlin 1991, s. 17.

⁵² Paret 1985, s. 161.

must omit the living matter in order to hold to the dead form, which is of course the easiest to abstract, it would be in the end a dry skeleton of dull truths squeezed into a doctrine. It is really astonishing to find people who waste their time on such efforts, when one bears in mind that precisely that which is the most important in war and strategy, namely the great particularity, peculiarity, and local circumstances, escape these abstractions and scientific systems.⁵³

Clausewitz hadde gjort det svært vanskelig for seg selv. Han saboterte sitt senere pedagogiske prosjekt ved først å hevde at det ikke gikk å sette opp generelle regler for krigføring, for så å forsikre om at det uansett var det særskilte og spesielle ved en krig som var viktig, det man ikke kunne generalisere. Eventuelle regler hadde i det minste ingen overføringsverdi. Med et slikt utgangspunkt ble det vanskelig å skrive en bok om krigen, og enda vanskeligere blir det å forstå hvorfor noen ville lese den. Han gjør da heller ingen større forsøk på å ta konsekvensene av påstandene. Han gjør i praksis som de andre, kanskje leter han enda litt dypere i materien etter prinsippene og det universelle ved alle kriger, men metoden og resultatet likner på deres. I april 1812 sender han et essay til kronprinsen som han kaller 'Die wichtigsten Grundsätze des Kriegführens zur Ergänzung meines Unterrichts bei Sr. Königlichen Hoheit dem Kronprinzen'. I dette dokumentet formulerte han en rekke maksimer som det var opp til kronprinsen å anvende riktig. Clausewitz står med begge ben i den jominianske hengemyr, og det er vanskelig å si seg uenig med Jominis egen kritikk av mannen:

One cannot deny to general Clausewitz great learning and a facile pen, but this pen, at times a little vagrant, is above all too pretentious for a didactic discussion, the simplicity and clearness of which ought to be its first merit. Besides that, the author shows himself by far too sceptical in point of military science; his first volumes [*On War* I-IV] is but a declamation

⁵³ Fra Clausewitz *Strategie aus dem Jahr 1804 mit Zusätzen von 1808 und 1809*. Gjengitt i Gat 1989, s. 192.

against all theory of war, whilst the two succeeding volumes, full of theoretic maxims, proves that the author believes in the efficacy of his own doctrines, if he does not believe in those of others.⁵⁴

Azar Gat følger opp og konkluderer med at Clausewitz' viktigste innvendinger mot sine konkurrenters teorier traff hans egne som en boomerang.⁵⁵

Clausewitz hadde altså tidlig i sin akademiske karriere pekt på noen vesentlige svakheter ved den tradisjonelle militærteoretiske tilnærming. Men han fant aldri noen fullgod løsning på de problemene han hadde skissert. Mesteparten av *Vom Kriege* ble forfattet innenfor det jominianske paradigme, som om ingenting var hendt. Midt under arbeidet, i 1827, sprakk det for ham. Han innså at hans eget livsverk var høyest utilfredsstillende. Det var en personlig krise for en så ambisiøs mann som Clausewitz å oppdage at årelange studier var bortkastet. Han hadde faktisk renskrevet seks av de i alt åtte bøkene som utgjør *Vom Kriege* da han innså at prosjektet hadde spilt fallitt. Clausewitz' problem var at han oppdaget at verket hans ikke handlet om krig. Selv hadde han sin militære kamperfaring fra Napoleonstiden, og denne erfaringen preget ham for resten av livet. Men etter hvert måtte han innrømme for seg selv at Napoleonskrigene ikke var en typisk form for krig. Snarere tvert i mot. Historien kjente få eksempler på slike totale kriger. Det var langt vanligere med mer begrensede kriger hvor myndighetene ikke satte hele riket på spill for å vinne. Man skal huske at parallelt med skriveingen av *Vom Kriege* skrev Clausewitz historie. Av de ti bind som utgjør hans etterlatte verker, utgjør *Vom Kriege* tre av dem, resten er historiske fremstillinger og analyser. Han konkluderte med at det fantes to hovedtyper av krig, total og begrenset krig:

⁵⁴ Jomini 1854, 'The Present Theory of War and Its Utility'.

⁵⁵ Gat 1989, s. 210.

War can be of two kinds, in the sense that either the objective is to *overthrow the enemy* – to render him politically helpless or military impotent, thus forcing him to sign whatever peace we please; or *merely to occupy some of his frontierdistricts* so that we can annex them or use them for bargaining at the peace negotiations.⁵⁶

Det siste kapittelet i Bok 6, 'Om forsvaret', kalte Clausewitz: 'Defense of a Theater of Operations – Concluded: *Where a Decision Is Not the Objective*'⁵⁷ Her skrev han at de fleste kriger var av en slik karakter at en endelig avgjørelse ikke alltid var nødvendig. Disse kan gjerne kalles endemiske, eller begrensede konflikter:

The decision in that case ceases to be the keystone of the arch upon which all the lines of strategy converge. The history of war, in every age and country, shows not only that most campaigns are of this type, but that the majority is so overwhelming as to make all other campaigns seem more like exceptions to the rule.⁵⁸

Det var derfor en ytterst spak Clausewitz som i 1827 skrev:

The manuscript on the conduct of major operations that will be found after my death can, in its present state, be regarded as nothing but a collection of materials from which a theory of war was to have been distilled. I am still dissatisfied with most of it, and can call Book Six only a sketch. I intended to rewrite it entirely and to try and find a solution along other lines.⁵⁹

⁵⁶ Clausewitz, 'Note of 10 July 1827'. Gjengitt i Clausewitz 1976.

⁵⁷ Clausewitz 1976, Bok 6, kap 30, s. 501.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Clausewitz, 'Unfinished Note'. Gjengitt i Clausewitz 1976, s. 70. Paret og Howard mener at dette notatet, som er udatert, ble skrevet i 1830, rett før Clausewitz reiste med Gneisenau til Posen. Azar Gat derimot argumenterer for at noten ble skrevet i løpet av første halvdel av 1827. Det meste taler for at Gat har rett. Se 'Clausewitz' Final Notes Revised' i Gat 1989.

Nå var det ikke lenger snakk om en bok om krigen, men om 'major operations', et unntakstilfelle av fenomenet krig! Dette fremsto nærmest som et knefall for Jominis fokus på strategi og 'grand tactics'. Hvor nær Clausewitz var å gi opp hele prosjektet vet vi ikke, men senere samme år kom han på en løsning. Clausewitz innførte begrepet 'absolutt krig'. Dette er krigen i sin rene teoretiske form, som de virkelige kriger tenderer mot å nærme seg. Hadde det ikke vært for en rekke bremsende og modifierende faktorer, så som politiske mål, usikkerhet og fysiske hindringer, ville alle kriger ha beveget seg mot sin absolutte form. På grunn av slike faktorer ville den reelle krig aldri bli en absolutt krig.⁶⁰ Hva hensikten med å innføre dette begrepet var, strides de lærde om. Raymond Aron mener at Clausewitz flytter den absolutte krig inn i ideenes verden, og lar den opptre som en idealtype.⁶¹ Azar Gat derimot mener at en slik løsning strider mot Clausewitz' karakter og grunnholdning. Clausewitz ville skrive om virkeligheten. Den løsning han fant, og som han kunne leve med, fant han i følge Gat hos Hegel. Clausewitz har ingen direkte referanser til Hegel, så vi må resonnerer oss frem til hvordan Clausewitz kan ha tenkt.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel nøyte enorm popularitet i Berlin nettopp i de årene Clausewitz befant seg i byen og skrev om krigens filosofi. Gat finner det svært usannsynlig at Clausewitz ikke kjente til Hegels teorier, ja de kunne sågar ha møtt hverandre i en av Berlins salonger for alt hva vi vet.⁶² Bevæpnet med Hegels teori om syntesen oppløste Clausewitz tilsynelatende hele problemet. Det var ikke slik at han måtte velge mellom å beskrive den store og totale krig eller den begrensede

⁶⁰ Man må skille mellom begrepsparene 'begrenset' og 'total' krig, og 'krig i virkeligheten' og 'absolutt krig'. Det første paret beskriver ytterpunktene av hvordan 'krig i virkeligheten' kan arte seg. 'Absolutt krig' var en teoretisk størrelse som kriger kunne nærme seg, men ikke tangere, kanskje med unntak av Napoleonskrigen selv.

⁶¹ Hobson 1994, s. 45.

⁶² Paret 1985, s. 316 og Gat 1989, s. 233.

krig, snarere tvert i mot. Sentralt i Hegels lære sto en form for monisme, og den kan ha hjulpet Clausewitz.

Den totale krig og den begrensede krig er derfor kun tilsynelatende motsetninger. På et høyere nivå kan de derimot sees som to uttrykk for det samme fenomenet. Dette fenomenet, som altså står høyere i den hegelianske triade enn de aktuelle krigene vi observerer, betegner Clausewitz 'krigens forunderlige treenighet'. Den faktiske form de ulike kriger får, bestemmes av samspillet mellom tre krefter: kultur, profesjon og politikk:

The first of these three aspects mainly concerns the people; the second the commander and his army; the third the government. The passion that are to be kindled in war must already be inherent in the people; the scope which play of courage and talent will enjoy in the realm of probability and chance depends on the particular character of the commander and the army; but the political aims are the business of government alone.

These three tendencies are like three different codes of law, deep-rooted in their subject and yet variable in their relationship to one another. A theory that ignores any one of them or seeks to fix an arbitrary relationship between them would conflict with reality to such an extent that for this reason alone it would be totally useless.

Our task therefore is to develop a theory that maintains a balance between these three tendencies, like an object suspended between three magnets.⁶³

Budskapet til Clausewitz er, som vi ser, at man må ta alle tre hjørnene med i en analyse av krig, noe annet vil være bortkastet tankespinn. Disse tre magnetene bestemmer hvor på skalaen mellom de to typer av krig, den totale og den begrensede, de ulike former av krig plasserer seg. Hvorvidt Clausewitz selv ville ha godt god for denne tolkningen, eller om Hegel hadde akseptert en slik forståelse av idealismen, er mindre viktig i

⁶³ Clausewitz 1976, Bok 1, kap. 1 pkt. 28: 'The Consequence for theory' s. 89.

denne sammenheng. Det som betyr noe, er at Clausewitz med dette fikk en langt bredere tilnærming til fenomenet krig enn det Jomini hadde. Dette spenningsfeltet, mellom politiske, strategiske og sosiale størrelser, er interessant i vår sammenheng. De ukomfortable kriger kan etter mitt syn studeres innenfor denne rammen, som er langt videre enn Jominis 'art of properly directing masses upon the theater of war'.

Martin van Creveld, som i følge bokomslaget har skrevet 'The most radical reinterpretation of armed conflict since Clausewitz', mener at Clausewitz' triangel er moden for revisjon. Selv hevder han å ha observert en 'nontrinitarian war', kriger mellom ikke-stater. Creveld mener at Clausewitz' triangel er avhengig av staten for å eksistere.⁶⁴ Creveld foreslår derfor at vi oppgir Clausewitz' univers.⁶⁵ Det er åpenbart at staten var en viktig størrelse for Clausewitz. Crevelds kritikk er derfor neppe urimelig, men kaller vi hjørnene for politiske, militære og sosiale størrelser, istedenfor stat, armé og folk, tror jeg likevel Clausewitz' tilnærming er fruktbar. Hvorvidt Clausewitz med 'krigens forunderlige treenighet', rakk å komme frem til en tilfredsstillende løsning på problemet med de små kriger før han døde, er omdiskutert. I denne sammenheng er det et like stort problem at han aldri klarte å finne svar på de vitenskapsteoretiske og pedagogiske utfordringene han hadde reist. Slik jeg tolker Clausewitz, oppgir han motvillig å formulere prinsipper, innenfor det vi har kalt ukomfortable kriger:

Once this influence of the political objective on war is admitted, as it must be, there is no stopping it; consequently we must also be willing to wage such minimal wars, which consist in merely threatening the enemy, with negotiations held in reserve. This poses an obvious problem for any theory of war that aims at being thoroughly scientific. All imperatives inherent in the concept of war seem to dissolve, and its

⁶⁴ Creveld 1991, s. 50.

⁶⁵ Ibid., s. 58.

foundations are threatened. But the natural solution soon emerges. As the modifying principle gains a hold on military operations, or rather, as the incentive fades away, the active element gradually becomes passive. Less and less happens, and guiding principles will not be needed. The art of war will shrivel into prudence, and its main concern will be to make sure the delicate balance is not suddenly upset in the enemy's favour and the half-hearted war does not become a real war after all.⁶⁶

Denne antakelsen om at behovet for teori blir mindre og mindre jo lengre man fjerner seg fra den absolutte krig, tror jeg vi bør oppfatte som en redningsplanke som Clausewitz har lagt ut for sitt eget verk om krigen. Han hevdet jo selv at de store krigene nærmest var et unntakstilfelle av fenomenet krig. Om militær teori kun skulle dekke unntakstilfeller, ble det ikke mye igjen av prosjektet hans. Hvis Clausewitz ønsket å skrive en bok av varig verdi, burde også de begrensede krigene få tilsvarende oppmerksomhet.

I et brev Clausewitz skrev til en offiserskollega 22. desember 1827, kommer det frem at han neppe kan ha vært helt fornøyd med sin løsning: 'As soon as we concede that logically some wars may not call for extreme goals, the utter destruction of the enemy, we must expand the art of war to include all gradations of military means by which policy can be advanced.'⁶⁷ Militærteori måtte altså også ha plass til de små og ukomfortable krigene. Clausewitz' viktigste bidrag innenfor den militære vitenskapsteori er at han har pekt på problemene, ikke at han har funnet løsningen på dem. Han antyder noen løsninger i bok 2, 'On the Theory of War', en del av *Om krigen* som man antar han rakk å redigere, hvor han indikerer to veier ut av problemet. For det første er ikke alle deler av den militære aktivitet like uforutsigbar: 'Thus it is easier to use theory to organize, plan, and conduct an

⁶⁶ Clausewitz 1976, Bok 8, kap. 6A, s. 604.

⁶⁷ Clausewitz i brev til major von Roeder i den prøyssiske generalstab. Gjengitt i Parets 'Two letters on strategy', i Paret 1993.

engagement than it is to use it in determining the engagement's purpose.'⁶⁸ Det er nettopp en slik begrensning Jomini gjorde. Avgrenser vi krigskunsten slik, sto de to altså ikke så langt fra hverandre. For det andre trenger ikke teori å være en 'manual for action', men et hjelpemiddel til å analysere krigen.

Det er denne andre utveien som fremstår som det mest interessante alternativ til den jominianske tilnærming innenfor militær opplæring. I kapittel 5, 'Critical Analysis', finner vi dette alternativet i en mer utarbeidet form. Her understreker Clausewitz blant annet det nære forholdet mellom analyse og beslutninger:

Critical analysis, after all, is nothing but thinking that should precede the action. We therefore consider it essential that the language of criticism should have the same character as thinking must have in wars; otherwise it loses its practical value and criticism would lose contact with its subject.⁶⁹

Vi ser at Clausewitz forsøker å tette gapet mellom den kritiske analysen av historien, og offiserens praktiske gjennomførelse av operasjonene. Dette fremstår som et svært interessant alternativ til doktrinen om 'tillämpad vetenskap'. Man kan tolke Clausewitz dithen at siden man bør analysere og lede krig med de samme ord, er det best at samme mann gjør begge jobbene, og ikke en teoretiker den første, og en praktiker den andre.

Jomini versus Clausewitz

Jomini var født året før Clausewitz, og de deltok begge i Napoleonskrigene. De kjente godt til hverandres militærteoretiske tekster, men det finnes ingen indisier på at de noen gang

⁶⁸ Clausewitz 1976, Bok 2, kap. 2, s. 140.

⁶⁹ Ibid., Bok 2, kap. 5, s. 168.

møttes.⁷⁰ Jomini leste *Vom Kriege* i arbeidet med *Precis de l'Art de Guerre*, men han fant etter sigende lite å glede seg over:

[A]s a didactic author, he has raised more doubts than he has discovered truths, as a critical historian, he has been an unscrupulous plagiarist, pillaging his predecessors, copying their reflections, and saying evil afterwards of their works, after having travestied them under other forms. Those who shall have read my campaign of 1799, published ten years before his, will not deny my assertion, for there is not one of my reflections which he has not repeated.⁷¹

Christopher Bassford hevder dog at Clausewitz innflytelse på Jominis utarbeidelse av *Precis de l'Art de Guerre* var betydelig, spesielt med tanke på å dempe Jominis entusiasme for matematiske sammenhenger i strategien.⁷² Clausewitz og Jomini hadde helt ulike prosjekter, Jomini laget en lærebok i strategi, mens Clausewitz laget en filosofisk studie av selve krigen. Det kan derfor virke søkt å sette Jomini opp mot Clausewitz, men grunnen til deres fremskutte posisjon i militærhistorien er at de begge etter hvert oppfattet hverandre som konkurrenter på det samme markedet, og at ettertiden, til tross for forskjellene dem i mellom, har holdt fast på det.

Det interessante i denne sammenheng er hva som skiller dem med tanke på ukomfortable kriger. Clausewitz og Jomini foretok ulike veivalg som har ført den senere militærteori i forskjellige retninger. Jomini valgte å fokusere på strategien, slik han definerte den, isolert fra politikken. Clausewitz valgte å belyse krigen i hele sin bredde, og var spesielt opptatt av gråsonen mellom politikk og krig. Dette veivalget fikk også konsekvenser for deres pedagogiske program. Det er to para-

⁷⁰ De befant seg visstnok begge ved 'slaget' ved elven Berezina, under Napoleons tragiske retrett fra Moskva i november 1812. Men de var på hver sin side av fronten.

⁷¹ Jomini 1854, 'The Present Theory of War and Its Utility'.

⁷² Bassford 1993.

metre som altså skiller seg ut som spesielt interessante i denne sammenhengen; forholdet mellom politikk og krig, og kompetansefilosofien.

Jomini mente man kunne, og burde, separere politikk og krig. Når krigen var i gang, burde generalene få frie tøyler innenfor vide rammer. Krig kunne derfor studeres teoretisk, uavhengig av den politiske kontekst. Clausewitz avviste en slik tilnærming. I 1827 fikk Clausewitz to strategiske papirøvelser i posten, som også deler av generalstaben fikk. Hensikten var å lage en plan for den eventualitet at Østerrike og Saxon skulle angripe Preussen. Slike hypotetiske spørsmål var Clausewitz lite villig til å svare på. I svarbrevet skriver han:

War is not an independent phenomenon but the continuation of politics by different means. Consequently the main lines of every major strategic plan are largely political in nature, and their political character increases the more the plan applies to the entire campaign and to the whole state. A war plan results directly from the political conditions of the two warring states, as well as from their relations to third powers. A plan of campaign results from the war plan, and frequently – if there is only one theatre of operations – may even be identical with it. But the political element even enters the separate components of a campaign; rarely will it be without influence on such major episodes of warfare as a battle etc. According to this point of view, there can be no question of purely military evaluation of a great strategic issue, or of a purely military scheme to solve it.⁷³

Etter militære nederlag har det ikke vært uvanlig at de militære har forsøkt å velte skylden over på politikerne. Utsagn som 'Dolchstoss von hinten' og 'Vietnam was lost in the living rooms of America – not in the battlefields of Vietnam', indikerer at man kan skille mellom politikken og krigen. Myten forteller at de tyske tropper var ubeseiret da de måtte legge ned våpnene i november 1918, det var politikerne som hadde

⁷³ Clausewitz i brev til Carl von Roeder, gjengitt i Paret 1985, s. 379.

falt dem i ryggen. Amerikanerne hadde ikke tapt et eneste slag i Vietnam, men politikerne gav allikevel etter for det sosiale og politiske presset på hjemmebane. Slike utsagn ville Jomini sannsynligvis vært enig i:

If the events now transpiring in the Peninsula prove that statesmanship was not able to profit by success in order to found a suitable and solid order of things, the fault was neither in the army nor in its commanders, but in the Spanish government, which, yielding to the counsel of violent reactionaries, was unable to rise to the height of its mission.⁷⁴

Man kunne altså skille mellom politikken og krigen, en dårlig politikk kunne ødelegge for en godt gjennomført krig. Clausewitz mente som nevnt at det ikke var mulig å trekke et slikt skille. Han skrev:

No major proposal required for war can be worked out in ignorance of political factors; and when people talk, as they often do, about harmful political influence on the management of war, they are not really saying what they mean. Their quarrel should be with the policy itself, not with its influence. If the policy is right – that is, successful – any intentional effect it has on the conduct of the war can only be to the good. If it has the opposite effect the policy itself is wrong.⁷⁵

Denne forskjellen mellom Jomini og Clausewitz velger jeg å kalle krigsmaktens autonomi. Jomini mente ikke at det var vannrette skott mellom politikken og strategien, og at det ene ikke påvirket det andre. Jomini var ingen militarist slik jeg tolker ham.⁷⁶ Men han opprettholdt et metodisk og analytisk skille mellom krig og politikk. Det hadde pedagogiske konsekvenser ved at man kunne studere de prinsipper som virket i strategien, uavhengig av en politisk kontekst, og det betød at

⁷⁴ Jomini 1992, s. 28.

⁷⁵ Clausewitz 1976, Bok 8, kap. 6, s. 608.

⁷⁶ Alfred Vagts beskriver militarisme som et system hvor militærmakten eksisterer for offiserenes skyld, og ikke for statens: 'An army so built that it serves military men, not war, is militaristic[.]', Vagts 1959, s. 15.

man kunne analysere krigshistorien uten å ta større hensyn til de politiske og sosiale rammer. Clausewitz kunne ikke gå med på et slikt skille. Også i fremtiden ville man kunne se kriger som ikke var en fornuftig forlengelse av politikken med andre midler, men slike kriger burde ikke utkjempes, og de burde heller ikke studeres isolert fra de politiske rammer. Det betød heller ikke at den enkelte offiser ikke kunne evalueres uavhengig av politikken. På samme måte som en jurist kan bedømmes ut fra det arbeidet han gjør, og ikke bare etter det resultatet den siste straffesaken fikk, kan også offiserer bedømmes etter profesjonens egne normer og ikke kun etter utfallet av den siste krigen: 'If the critic wishes to distribute praise or blame, he must certainly try to put himself exactly in the position of the commander; in other words, he must assemble everything the commander knew and all the motives that affected his decision, and ignore all that he could not or did not know, especially the outcome.'⁷⁷ Sagt på en annen måte, det kan være gode offiserer i et land med dårlige politikere. Poenget til Clausewitz er at krigen aldri kan bedømmes etter militære idealer, men alltid etter de politiske målsettinger.

Den andre viktige forskjellen mellom Jomini og Clausewitz i vår sammenheng, er det kompetansefilosofiske program som følger av deres stillingtagen til krigsmaktens autonomi.⁷⁸ Vi så over at Jomini begrenset sine analyser til den rene militære strategi, og at han hadde et syn på kompetanse som likner det Bertil Rolf har kalt 'tillämpad vetenskap', hvor altså eksperter finner de prinsippene som virker i et system, og praktikerne

⁷⁷ Clausewitz 1976, Bok 2, kap. 5, s. 164. (Clausewitz understreker at dette kun er et ideal å strekke seg etter, og aldri fullt ut gjennomførbart).

⁷⁸ Uttrykket 'kompetansefilosofi' er inspirert av Bertil Rolf, og må i denne oppgaven forstås som en systematisk refleksjon over innholdet i praktisk kunnskap og kompetanse. 'Kompetanse' definerer Rolf slik: 'förmåga att påverka institutioner bakom praktiken.' (Rolf 1998, s. 131) Kompetanse er altså en evne til å endre de regler og institusjoner som styrer den 'praktiske kunnskapen'.

læres opp til å anvende dem. Clausewitz som hadde en bredere tilnærming til fenomenet krig, kunne ikke støtte en slik teori om 'tillämpad vetenskap'. Det fantes ingen lover i strategien som kunne overføres direkte fra den ene situasjonen til den neste. Han skriver:

Theory then becomes a guide to anyone who wants to learn about war from books; it will light his way, ease his progress, train his judgement, and help him to avoid pitfalls ... It is meant to educate the mind of the future commander, or, more accurately, to guide him in his self education, not to accompany him to the battlefield; just as a wise teacher guides and stimulates a young man's intellectual development, but is careful not to lead him by the hand for the rest of his life.⁷⁹

Militærteorien skulle snarere hjelpe offiserene til selv å foreta sine egne analyser, ikke kun gi dem resultatet av slike analyser.

Både Jomini og Clausewitz var pragmatiske i den forstand at de ønsket å utvikle en teori som virket, som ville føre til militær seier. Men Jomini la langt større vekt på militærteoriens preskriptive innhold enn Clausewitz. Denne forskjellen kan beskrives ved John Deweys instrumentelle pragmatisme som er beskrevet slik i Christer Stensmos *Pedagogisk filosofi*:

Ifølge Dewey er det et grunnleggende filosofisk feilgrep å anta at det som er sant under visse forhold, også er det under andre (endrede) forhold. Det finnes ingen allmenngyldige sannheter, menneskets kunnskap er temporær og provisorisk. Mennesket må være forberedt på en stadig omprøving av sine kunnskaper og oppfatninger. Kunnskapen erverves bare i problemsituasjoner hvor vanene svekkes.⁸⁰

Etter mitt syn beskriver Deweys system Clausewitz' pedagogiske grunnsyn rimelig godt, selvfølgelig med de unøyaktigheter som følger av at det er 100 år som skiller dem.

⁷⁹ Clausewitz 1976, Bok 2, kap. 2, s. 141.

⁸⁰ Stensmo 1998, s. 196.

Avstanden både i tid og begrepsapparat burde med andre ord være kort mellom utvikling og anvendelse av teori. Jomini var derimot nærmere det man med moderne ord kan kalle pedagogisk perennialisme, det vil si en pedagogikk som baserer seg på det 'varige, snarere enn det som er tids- og romavhengig'.⁸¹ Denne andre forskjellen mellom Jomini og Clausewitz vil jeg i fortsettelsen kalle deres pedagogiske grunnsyn.

Med tanke på ettermæle har Clausewitz tilsynelatende slått Jomini knock out. Det er det helt spesielle grunner til. Bernard Brodie trekker en parallell til Adam Smith.⁸² Smiths *The Wealth of Nations* (1776) likner på *Vom Kriege*, i den forstand at de begge var banebrytende arbeider innenfor beslektede tema. Men *The Wealth of Nations* har hatt en helt annen skjebne enn *Vom Kriege*. Smiths viktigste bidrag er adoptert og utviklet av andre, mange ganger. De som leser Smith, gjør det mer av historisk interesse enn for å få belyst aktuelle økonomiske problemstillinger. Til tross for at *Vom Kriege* forlot trykkeriet for første gang i 1831, er den i motsetning til *The Wealth of Nations* fremdeles en svært sentral bok: 'His is not simply the greatest but the only truly book on war'.⁸³ Militære teoretikere forholder seg til originalkilden på en helt annen måte enn økonomer forholder seg til Smith. Jomini, derimot, har hatt en skjebne som likner på Smiths. Han ønsket som nevnt å skrive en militær lærebok, og det har mange gjort etter ham også. Det aller meste av doktriner, taktiske manualer, håndbøker og bestemmelser er av en slik type. Jomini er derfor mer en representant for en tradisjon, og en spesiell tilnærming til fenomenet krig, enn en personlig utfordrer til Clausewitz.

⁸¹ Ibid., s. 228.

⁸² Brodies bidrag 'The Continuing Relevance of *On War*', i Clausewitz 1976, s. 52.

⁸³ Ibid.

På overflaten fremstår altså Clausewitz og Jomini fremdeles som rivaler i en konkurranse som Clausewitz tilsynelatende for lengst har vunnet. Men det er mest tilsynelatende.

Virkningshistorien etter Jomini har vært langt sterkere enn man i utgangspunktet skulle tro. Mye av den kritikken som har vært rettet mot Clausewitz, skyldes nettopp at man har lest ham med Jominis briller. Clausewitz ønsket ikke å skrive en militær lærebok, han ønsket å skrive en bok om krigens filosofi. Men mange har lest ham som om det var en lærebok de leste, og de har søkt etter hans anbefalinger og oppskrifter. Disse er lett å finne, fordi store deler av *Om Krigen* som nevnt er forfattet innenfor det jominianske paradigme. Man finner oppskrifter på elvekryssninger, og man finner anbefalinger om *Hauptschlacht*. Når Liddell Hart kaller Clausewitz for 'the Mahdi of the Mass', og legger skylden for første verdenskrigs blodbad på Clausewitz, skyldes det i stor grad at han har lest Clausewitz' bok som en operasjonsmanual, slik man leser Jomini. Det er mange måter å lese en bok på, og man må gjøre det på den rette måten, skal man forstå den. Dette må ikke oppfattes som om Clausewitz' bok er ufeilbarlig og profetisk. I boken finnes det selvfølgelig innslag av militarisme, nasjonalisme, forhastede slutninger, gale observasjoner og direkte tøv. Clausewitz har for eksempel fått mye kritikk for at han ikke forsto slaget ved Ulm i 1805, hvor Napoleon manøvrerte på en slik måte at østerrikerne fant situasjonen så håpløs at de overga store styrker istedenfor å utkjempe slaget. Clausewitz hadde ikke mye til overs for den slags: 'We are not interested in generals who win victories without bloodshed'. Gats kritikk av Clausewitz på dette punkt er ganske tøff: 'Clausewitz's conception of the Napoleonic art of war was largely a myth, born out of Prussia's traumatic experience and reflecting the prevailing emphasis on moral energies.'⁸⁴

Et annet forhold som kan ha bidratt til Clausewitz' suksess er at boken hans er dunkel, uferdig og vanskelig å forstå.

Clausewitz har derfor vært notorisk misforstått til alle tider. Han har fått skylden for alt fra mislykkede rekognoseringspatruljer til blodbadet på vestfronten under første verdenskrig. Han har fått skryt og hederlig omtale av så forskjellige folk som Karl Marx og Adolf Hitler. Vi kan trekke en forsiktig parallell til Marx' *Kapitalen*: alle vet at det er en viktig bok, men nesten ingen har lest den. Bøkene til Jomini var mye lettere å lese, og lettere å være uenige i. Når jeg i denne studien ser på Jomini og Clausewitz som interessante motsetninger, er det altså ikke Jominis egne tekster som er interessante, men den tradisjon han er en del av. Og den tradisjonen er i høyeste grad levende også i Norge.

Den norske jominianisme

I det følgende vil jeg vise hvordan noen sentrale norske militære teoretikere plasserer seg i forhold til Clausewitz og Jomini, med tanke på de to parametrene krigsmaktens autonomi og det pedagogiske grunnsyn. Det er få offiserer som har skrivet om militærteoretiske grunnlagsproblemer i Norge, Gudmund Schnitler var en av de første som utga tankene i bokform.

Major, avdelingssjef i generalstaben og lærer i strategi og krigshistorie ved den militære høyskole, Gudmund Schnitler, ga i 1914 ut boken *Strategi*. Schnitler er spesielt interessant i denne sammenheng fordi han står med et ben i begge leire. Hva gjelder krigsmaktens autonomi er Schnitler umiskjennelig jominiansk, mens han i sitt pedagogiske grunnsyn ligger langt nærmere Clausewitz. Schnitler skriver temmelig krystallklart i sin bok at 'Feltherren bør og maa altid vite at hævde sin stilling, staa paa vakt likeoverfor den skadelige indflydelse politikken kan utøve paa krigens ledelse. Politiken utpeker maalet, øiemedet for krigen – veiene, midlene derimot vælger feltherren selv.'⁸⁵ Noe mer renskåren jominisme med tanke på krigs-

⁸⁴ Gat 1989, s. 209.

⁸⁵ Schnitler 1914, s. 9.

maktens autonomi er det ganske vanskelig å finne på norsk. På den annen side legger han seg nær Clausewitz i spørsmålet om teoriens rolle i krig: 'Enhver ensidighet, ethvert skema straffer sig i krig. Ingen forutfattet idé, ingen foretrukket teori. Det gjælder at benytte den operation som passer bedst for tilfældet, at legge al sin vilje, hele sin kraft ind i dette foretagende.'⁸⁶

Det har skjedd mye siden Schnitler skrev sin bok, og vi skal ikke grave dypere i den, annet enn å fastslå at hans forståelse av Jomini og Clausewitz er ganske god. Spesielt hans omtale av Jomini utmerker seg i norsk sammenheng, ved at han tilskriver mannen den æren han faktisk fortjener:

Jomini – Ney's dygtige generalstabschef og den kjendte militærforfatter – utvikler i sine arbeider et kunstig system for krigskunsten med opstillede bestemte grundsætninger for deres ledelse. I sin faste, klare form har hans skrifter dog noget særdeles tiltalende ved sig. Særlig maatte de virke paa den franske aand, i hvis væsen det ligger at sonde skarpt logisk mellom begrepene ... Som repræsentant for den motsatte og altsaa mer frie, individualiserende retning staar Clausewitz. Uavhengig av regler og principer la han vegten paa det individuelle. Teorien skulde efter hans mening ikke være en lære, men en betragtning.⁸⁷

Som nevnt utgis det få bøker i Norge som omhandler militærteori. De som skal omtales nærmere her, er bøkene til daværende kommandør Jacob Børresen og daværende oberst Sverre Diesen.⁸⁸ Ingen av bøkene har noen filosofisk tilnærming til krigen, og ingen av dem kan derfor sammenliknes direkte med Clausewitz'. Børresens *Kystmakt, skisse av en maritim strategi*

⁸⁶ Ibid., s. 29.

⁸⁷ Ibid., s. 323.

⁸⁸ I det denne studien går i trykken, sirkulerer det en bok av Nils Marius Rekkedal: *Moderne krigskunst, Militærmakt under omforming*. Forsvarshøgskolan 2001. I et innlegg i *Norsk Militært Tidsskrift* nr. 11 2002 advarte Rekkedal mot å forvente for mye av denne boken, som var en 'interimløsning', og jeg velger derfor å la den ligge.

for Norge ble utgitt som del av Cappelens Europaprogram i 1993. I 1998 kom Sverre Diesens bok *Militær strategi – en innføring i maktens logikk*, som skal være 'den første boken om generell militær strategi på norsk på over 80 år.'⁸⁹ Boken ble utgitt med støtte fra Forsvarets stabsskole. I tillegg til disse to vil jeg også se på dokumentet *Forsvarets fellesoperative doktrine*, som for tiden (februar 2003) venter på sin første revisjon, og som gir det militærteoretiske grunnlaget for norske offiserer. Helt avslutningsvis vil jeg kort knytte noen kommentarer til Forsvarets forskningsinstituttts bidrag til utviklingen av militær teori.

Sverre Diesen er den offiseren i Norge som har hatt den bredeste tilnærming til fenomenet krig i nyere tid. Boken er en lærebok, og må forstås på det grunnlaget. I Diesens forord heter det:

Å gi ut en bok om militær strategi på norsk kan synes ambisiøst i beste fall og direkte overflødig i verste fall. Det norske militære fagmiljø er lite, og består av mennesker som vil kunne lese både militærstrategiens klassikere og de mange bøker om emnet som stadig utkommer på engelsk. Ulempen er likevel at det meste som skrives om dette tema i dag, er fordypningslitteratur som i stor grad forutsetter at leseren har solide basiskunnskaper i form av et begrepsapparat og en helhetsforståelse av militærstrategiens grunnsatser. En slik innsikt lar seg bare erverve gjennom forholdsvis omfattende studium av klassiske skrifter innenfor militærteori og strategi, hvor det faller på leseren selv å foreta en arbeidskrevende destillering av det grunnleggende og essensielle fra det mer perifere. Hensikten har derfor vært å samle militærstrategiens ABC mellom to permer, for å forenkle oppgaven og gjøre viktig kunnskap mer tilgjengelig. Ambisjonen er med andre ord ikke å si noe oppsiktsvekkende eller originalt om militærstrategiske forhold, men snarere å bidra på det pedagogiske området – først og fremst med tanke på de militære skoler, men også med tanke på et mulig større publikum med interesse for emnet.⁹⁰

⁸⁹ Formodentlig vises det til Schnitler 1914.

⁹⁰ Forordet til Diesen 1998.

Prosjektet likner på Jominis, men Diesen forholder seg kun til Clausewitz av de to, og vi møter han en rekke steder i boken.⁹¹ Men etter mitt syn ligger altså Diesen langt nærmere Jomini enn Clausewitz, hvis vi holder oss til våre to parametre. I første omgang skal vi se at Diesen gir militærmakten en form for metodisk autonomi, ved at han på ulike måter avgrenser studiet av strategien i fra politikken. Deretter skal vi se at også hans pedagogiske grunnholdning minner om Jominis.

Oppfinnelsen av atomvåpen ga både politikere og militære nye muligheter til å prøve sine analytiske evner. Dette var et felt hvor man hadde ytterst lite empiri å forholde seg til, og som forårsaket stor debatt. Hvordan Clausewitz ville forholdt seg til atomvåpen, er det selvfølgelig umulig å si med sikkerhet, men vi må anta at dette ville ha interessert ham sterkt, siden politikens påvirkning på krigen neppe er større noe annet sted enn i atomstrategien, hvor presidenten nærmest personlig sitter med finger på avtrekkeren. Diesens tilnærming til et slik omfattende og vanskelig problem, minner om Jominis metodiske autonomi:

Det blir til slutt en uomgjengelig konklusjon at de som i sin tid hevdet at den klassiske strategi hadde utspilt sin rolle da atomvåpenene kom tok feil. Atomvåpenenes manglende anvendelighet som annet enn 'weapons of last resort' har gjort dem til marginale virkemidler i stormaktens arsenaler – uten betydning som annet enn politiske forhandlingskort og status-symboler. For de offiserer som skal utforme militære strategier i dagens og morgendagens konflikter vil de være uten betydning, og atomstrategien blir således mer en kuriositet og en

⁹¹ Jomini møter vi kun én gang i boken: 'Går vi tilbake til Clausewitz var det imidlertid flere av hans samtidige, bl a sveitseren Henri Jomini og tyskeren Heinrich von Bülow, som med utgangspunkt i datidens fornuftstro mente å kunne se tilnærmet matematiske sammenhenger i strategien, med formler for anbefalte vinkler mellom operasjonsbasis og operasjonslinjer etc.' Gitt Jominis avvisning av matematiske sammenhenger i strategien, virker denne kritikken etter mitt syn noe uberettiget. Ibid., s. 41.

historisk parentes enn noen seriøs utfordring til den klassiske militære strategi.⁹²

Jeg vil ikke kommentere hvorvidt jeg tror Diesens argument er fornuftig, men det illustrerer etter mitt syn en form for metodisk avgrensingen mellom den klassiske militære strategi, og politiske forhandlingskort. Diesen ønsker tilsynelatende ikke å gå inn i den gråsonen som befinner seg mellom konvensjonell strategi og thermonukleær strategi. Diesen avgrenser også sitt tema nedover i den forstand at mange av de ukomfortable kriger holdes utenfor den militære teori. Han skriver:

Vi kan med andre ord ikke bedømme denne type krig [konflikter av etnisk og kulturell opprinnelse] med de samme mål som vi benytter på konflikter mellom velorganiserte stater med disiplinerte militære styrker under politisk kontroll. Det dreier seg snarere om halvmilitære bander under ledelse av lokale krigsherrer som delvis lever ut gammelt hat seg imellom, og delvis bruker etnisk konflikt som påskudd for kriminelle handlinger i stor skala.⁹³

Den gråsonen som befinner seg mellom regulær krig og kriminalitet, ønsker ikke Diesen å utforske videre. I lys av at norske kampfly har deltatt i operasjoner mot såkalte lokale krigsherrer virker denne avgrensningen for snever. Videre vil halvmilitære bander bevæpnet med atomvåpen på avveie unektelig være et betydelig militært problem, i enhver rimelig tolkning av ordet. Diesens syn på krigsmaktens forhold til politikken, også i de store krigene, minner mer om Jomini enn om Clausewitz. Han skriver: 'Med andre ord er det politiske mål og dets betydning åpenbart styrende, ikke bare for hva det militære mål skal være, men også for hva slags og hvor store anstrengelser vi skal gjøre for å nå det.'⁹⁴ Dette minner om den form for politikens primat som også Jomini legger opp til,

⁹² Diesen 1998, s. 113.

⁹³ Ibid., s. 119.

⁹⁴ Ibid., s. 45.

når han sier at myndighetene kun skal godkjenne en plan. Når krigen først er i gang, må politikerne balansere så godt de kan mellom politiske mål og militære muligheter:

På dette punkt har spesielt demokratienes politiske ledelse ofte sviktet, ikke minst pga den følelseladete uvilje militær-makt ofte omfattes med i liberale politiske systemer. Historien er full av eksempler på såvel godt som dårlig samsvar mellom det politiske og militære mål, dvs på god og dårlig samhandling mellom statens politiske og militære ledelse.⁹⁵

Dette virker fornuftig innenfor den jominianske tilnærming, men ikke innenfor den clausewitzianske. Clausewitz hevdet som vi har sett at militære mål ikke kunne sees isolert fra de politiske mål. Manglende samsvar mellom militære og politiske mål er ikke annet enn dårlig politikk, eller en manglende militær evne til å finne de rette militære midler for å nå de politiske mål.

Når det gjelder den pedagogiske grunnholdning, avdekker Diesen etter mitt syn en form for pedagogisk perennialisme, også det i tråd med Jomini:

De historiske eksemplene og illustrasjonene som er brukt for å utdype stoffet i denne boken spenner over hele krigshistorien, fra antikken og frem til i dag. Dette er gjort med hensikt, for å få frem strategiske problemstillings tidløse natur. På tross av de enorme politiske, teknologiske og sosiale endringer verden har gjennomlevd siden Alexander den Stores tid, er altså grunnproblemene i strategien langt mindre påvirket av disse endringene enn man umiddelbart skulle tro. Dette skyldes at krigførende parter i hovedsak har befunnet seg på samme utviklingstrinn til alle tider, og dermed jevner effekten av teknisk og annen utvikling seg ut. Strategi beskjeftiger seg med andre ord mest med væpnet konflikters relative dimensjon, den som er en direkte konsekvens av selve rivaliseringen mellom partene, uavhengig av hvilke trinn de befinner seg på. Nettopp derfor kan det ofte være vel så klargjørende å studere eksempler fra en fjern fortid, nettopp fordi problemenes

⁹⁵ Ibid., s. 46.

universelle karakter trer klarest frem når rammen rundt dem er en helt annen enn våre dagers avanserte militærteknologi.⁹⁶

Jomini fremholdt, som vi har sett, at strategien hadde en slik form for tidløs natur, den var den samme under Scipio og Cæsar som under Fredrik, noe Clausewitz var mer skeptisk til. Jeg tror ikke Diesen har rett i at de 'krigførende parter i hovedsak har befunnet seg på samme utviklingstrinn til alle tider'. Det er nærmere unntaket enn regelen. De ukomfortable kriger kjennetegnes nettopp av at partene befinner seg på ulikt utviklingstrinn. Etter Koreakrigen har for eksempel USA deltatt i en rekke kriger og konflikter, men aldri med motstandere på samme teknologiske, militære eller økonomiske utviklingstrinn. Vi finner også indikasjoner på den anvendte vitenskap i Diesens bok:

Vi ser altså at strategien har elementer i seg av både kunst og vitenskap, og er derfor å betrakte som en blanding av begge deler. Mer presist kan vi si at det systematiske studiet av strategi – herunder formuleringen av så vel ren teori som utvikling av konkrete strategier for ulike forutsetninger – representerer vitenskapselementet. Når en slik kodifisering av strategisk adferd utvikles så langt at vi kan snakke om en helhetlig anvisning på hvordan en strategi generelt bør utformes, sier vi at den utgjør en strategisk doktrine. Anvendt strategi, derimot, dvs den konkrete ledelse på strategisk nivå av et militært foretagende, vil alltid være dominert av behovet for en situasjonstilpasset tolkning av doktrinen inn i et unikt sett av omstendigheter, og er derfor i sitt vesen en kunst.⁹⁷

Vi finner altså ren teori og anvendt strategi. Også på dette punkt er det etter mitt syn rimelig å hevde at Diesen ligger nærmere Jomini, enn Clausewitz, når vi begrenser oss til våre to parametre. Slik jeg tolker Clausewitz, gjør offiserene noe mer enn bare å tolke en doktrine. Det er et betydelig skapende element i offiserens profesjon. Offiserer vil befinne seg i situa-

⁹⁶ Ibid., s. 13-4.

⁹⁷ Ibid., s. 42.

sjoner som strekker seg langt utover det doktrinemakerne kunne ha forutsetning for å vite noe om. Offiseren beveger seg som vi har sett Clausewitz hevde, uten ledsager på slagmarken.

Avslutningsvis er det viktig å understreke at Diesens tilnærminger til studiet av krig og krigshistorie ikke er spesielt for Diesen, hvis vi anlegger et internasjonalt perspektiv. Spesielt innenfor amerikansk litteratur vil vi finne mange eksempler på en tilsvarende fremgangsmåte.

Jacob Børresens bok *Kystmakt* har en annen målsetning enn Diesens. Børresen har mer fokus på norsk sikkerhetspolitikk, og på Norge som en maritim nasjon, enn på militær teori. Men Børresen har etter mitt syn en god beskrivelse av årsaker til krig og av ulike typer av krig. Han har videre en god beskrivelse av Clausewitz' og Jominis militære teorier. Børresen understreker at Clausewitz mente at militær teori kan lede til en bedre forståelse av krig som fenomen, men ikke nødvendigvis til en bedre forståelse av et konkret felttog mens det pågår. Børresen fortsetter:

I stedet kan en holdbar teori her hjelpe den militære sjefen til å foreta bedre vurderinger og beslutninger. Det er ikke teoriens oppgave først og fremst å danne regler eller lover for handling. Kunnskap og handling er to adskilte begreper. Men gyldig teori kan bidra til brukbar innsikt. En gyldig teori må være tidløs og altomfattende. Den må bygge på temaets permanente faktorer og ikke på midlertidige fenomener, selv om disse for øyeblikket skulle dominere tidens krigskunst. Krigens sosiale og politiske natur og betydningen av den militære sjefs psyke, er eksempler på slike permanente faktorer. De permanente faktorene fungerer som teoriens ordnende prinsipper. Alle andre fenomener henger sammen med og er knyttet til dem. Sammenhenger som teorien må avdekke.

Det motsatte av en slik intellektuell struktur der det finnes en logisk plass for ethvert fenomen man måtte observere i fortid eller i nåtid, er skriftene til strateger som Jomini som konstruerer regler og prinsipper som foregir å være endegyldige, men som bygger på ideer og observasjoner av begrenset eller midlertidig gyldighet.

Clausewitz har gitt oss et teoretisk begrepsapparat som rommer alle de elementene som skal til for å kunne studere militær strategi.⁹⁸

Kritikken av Jomini virker etter mitt syn rimelig, men den burde også vært rettet mot Clausewitz. Gat kritiserer nemlig Clausewitz for å begå samme feilen: 'For all his criticism of Jomini, Clausewitz himself turned the warfare of his own period into a universal yardstick and employed it to dismiss the warfare of complete historical periods, disregarding their internal, circumstantial logic.'⁹⁹ Forskjellen dem i mellom, på dette punkt, er som vi har sett at Clausewitz i 1827 selv kom til den erkjennelse at hans observasjoner hadde høyst midlertidig gyldighet. Videre er det noe jominiansk og perennialistisk over tidløse og altomfattende teorier. Selv hadde Clausewitz et ganske annet syn, i det minste etter 1827: 'We wanted to show how every age had its own kind of war, its own limiting conditions, and its own peculiar preconceptions. Each period, therefore, would have held to its own theory of war, even if the urge had always and universally existed to work things out on scientific principles.'¹⁰⁰ Man kan vanskelig se for seg at Clausewitz hadde akseptert at en som verken hadde opplevd jernbane eller telegraf, fly eller ubåter, kryssermissiler eller CNN, skulle gi vår generasjon det teoretiske begrepsapparat for analyse av moderne krig.

Som vi har sett, var Clausewitz svært opptatt av hvordan politikken formet krigen. Hegels teori om *Volksgeist*, som dannet bakteppet for Clausewitz' forståelse av politikk som *raison d'état*, likner svært lite på dagens individualistiske, pluralistiske og flerkulturelle samfunn. Våre dagers kriger finner sted innenfor våre dagers kulturelle, sosiale og politiske virkelighet, forhold som Clausewitz ikke hadde mulighet til å begrepsfeste. Det kanskje mest ubehagelige ved de ukomfortable

⁹⁸ Børresen 1993, s. 72f.

⁹⁹ Gat 1989, s. 212.

¹⁰⁰ Clausewitz 1976, Bok 8, kap. 3, s. 593.

kriger er, som vi har sett Creveld antyde, oppløsningen av staten som den dominerende sosiale aktør, en utvikling som vanskelig lar seg gripe med Clausewitz begrepsapparat. Grunnen til at jeg fremhever disse påstandene i Børresens bok er ikke at jeg må ha noe å utsette på boken, men fordi det programmet som kommer til syne der, kan hindre oss i å forstå de ukomfortable krigene bedre. Senere i studien vil jeg argumentere for at vårt militære begrepsapparat ikke bør gis en gang for alle, men at vokabularet og tenkningen må utvikles i takt med den samfunnsmessige og teknologiske utvikling, om vi skal klare å begripe mer av en kompleks verden.

I februar 2000 ga Forsvarets Overkommando ut en fellesoperativ doktrine. Dokumentet skal utgjøre det teoretiske grunnlaget for Forsvarets militærfaglige virksomhet: 'Denne doktrinen skal være et sentralt dokument for operativ virksomhet i Forsvaret. Dens formål vil blant annet være å gi råd og danne basis for fremtidige studier og for debatt.'¹⁰¹ I dokumentet heter det videre:

Som enhver profesjon må også den militære bygge sin virksomhet på et fagteoretisk fundament. For Forsvaret bygger teorien på et destillat av erfaring ved bruk av militære styrker i forskjellige historiske perioder og under forskjellige politiske og teknologiske rammebetingelser.¹⁰²

Militærteorien skal altså utvinnes av historien. Denne teorien kan deretter fremstilles i form av prinsipper, som deretter anvendes:

'Prinsippene for militære operasjoner' utgjør en syntese (sammenstilling) av viktige sider av militærteorien. De er et forsøk på å samle et mangfold av faktorer i et enhetlig begrep – de representerer *altså komplekse sammenhenger*. Det er denne prosess Clausewitz advarer mot fordi slike prinsipper har en tendens til å vektlegge bare en side (den materielle, den

¹⁰¹ Forsvarets fellesoperative doktrine. Del A, pkt. 1.3.

¹⁰² Ibid., pkt. 2.9.

kvantitative) av 'krigshandlingen'. Tilfeldigheter og virkningen av 'åndelige krefter' vil alltid virke inn på militære operasjoner og får følgelig konsekvenser for bruk og tolkning av prinsippene. De må derfor ikke oppfattes som en oppskrift på seier, men brukes med omtanke.¹⁰³

Også her aner vi den anvendte vitenskap: Prinsippene skal fremstilles, og de skal anvendes, om enn med omtanke. Også i dette skriftet finner vi en form for metodisk autonomi. I punkt 2.4.2 finner vi følgende formulering: 'Uten fronter og muligheter for å skille stridende fra ikke-stridende på konvensjonelt vis, vil vi stå ovenfor helt andre utfordringer enn dem vi vil møte i en konvensjonell symmetrisk konflikt.' Dette beskriver en typisk ukomfortabel krig, men doktrinene sier ikke noe mer om hvordan slike utfordringer bør møtes, snarere tvert i mot. I punkt 11.7.1, i doktrinens del B finner vi:

Militære styrker er i sin natur ikke egnet til ikke-militære oppgaver. Det er også viktig å være på vakt overfor engasjement i virksomhet som avdelingen ikke er organisert, utrustet og trent for. Her er det også verd å merke seg at det ikke vil være naturlig at våre styrker i tjeneste utenfor landets grenser tar seg av oppgaver vi nasjonalt prinsipielt ikke vil at militære styrker skal løse (f eks ordenstjeneste).

Men det er nettopp slike oppdrag vi har sendt norske soldater ut for å gjennomføre. Forskeren Espen Barth Eide skriver slik om dette:

NATOs oppgaver i dagens Kosovo går ut på å eskortere serbiske bestemødre til landsbymarkedet så de ikke blir lynsjet av sine albanske naboer, å gjennomføre 24-timers vakthold ved ortodokse kirker og andre monumenter, samt å forsøke å bidra til det minimum av lov og orden som provinsen så sår trenger for å komme i gang med sin økonomiske og politiske utvikling.¹⁰⁴

¹⁰³ Ibid., pkt. 2.19.

¹⁰⁴ Barth Eide 2000, s. 55.

De soldatene som til daglig er opptatt med dette, har ingen doktrine å støtte seg på. Den norske doktrinene er opptatt av 'the art of properly directing masses upon the theater of war', arven etter Jomini. Å stagge illsinnte kosovoalbanere bevæpnet med høygafler, og å fiske barnelik ut av forgiftede brønner, er utvilsomt svært ukomfortabelt, men det er like fullt en realitet. En realitet som Forsvaret gjennom sin fellesoperative doktrine har valgt å definere utenfor militærteoriens område.

Forsvarets forskningsinstitutt er Forsvarets desidert største 'think tank' og er således en svært viktig premissleverandør for Forsvaret. Hvis vi ser på FFIs arbeidsoppgaver og organisering, er det lett å få inntrykk av at FFI er 'bellometricians', i den forstand at krigens ulike variabler telles, måles og veies. Derfor er det lett å slå dem i hartkorn med Bülow og Dupuy (se vedlegg). Dette bør i utgangspunktet ikke oppfattes som kritikk av FFI, de har sin viktige rolle å spille. Det man kan stille et utropstegn ved, er det faktum at Forsvaret mangler en tilsvarende clausewitziansk 'think tank', med tilsvarende ressurser til rådighet til å drive for eksempel sosiologisk, antropologisk og demografisk grunnforskning. I hvilken grad en slik tung aktør som FFI er med på å trekke officerskorpset mot den mer mekaniske og jominianske tilnærming til krig, er et interessant spørsmål, som jeg i denne studien må la stå åpent gjennom å vise til Roald Gjelstens studie av FFI.¹⁰⁵

Hensikten med dette kapittelet har ikke vært å slå alle norske militærteoretikere i hartkorn med Jomini. Ingen av dem jeg har nevnt over, vil føle seg komfortabel med etiketten jomunist. Det er ingen som lenger er enig med Jomini i at generalen bør få styre krigen uten innblanding av politikere, og det er ingen som lenger er opptatt av operasjonslinjer og forsyningsbaser i den forstand Jomini var. Hensikten har heller ikke vært å fremstille Jominis prosjekt som mangelfullt eller lite fruktbart. Jominis prosjekt, og prosjektene til dem som har fulgt etter ham, bør absolutt ikke kritiseres for reduksjonisme

¹⁰⁵ Gjelsten 2001.

og forenklinger, fordi det nettopp har vært hensikten med dem.

Jominis fokus på 'the art of properly directing masses upon the theater of war', virker fornuftig, gitt at krig og krigsforberedelser på 1800-tallet hadde blitt en svært omfattende og komplisert affære. Dannelsen av det militære paradigmet, sammen med den teknologiske utviklingen, var forutsetningen for den enorme utvikling militærmakten gikk igjennom frem mot første verdenskrig. Thomas Kuhn har beskrevet tilsvarende forhold i utviklingen av fysikken, hvor han hevder at det først er når én teori har blitt akseptert som et paradigme at utviklingen virkelig setter fart. Kuhn henter eksempler fra forskningen omkring elektrisitet: 'Franklins paradigme bidro mer effektivt fordi det gjorde slutt på debatten mellom skolene og den evige kretsingen omkring feltets grunnlagsproblemer, og fordi forskerne fikk mot til å sette i gang med mer presise, avanserte og krevende undersøkelser.'¹⁰⁶ Den militære tenkning på 1700-tallet var typisk førparadigmatisk, eller preprofesjonell som Huntington velger å kalle det.¹⁰⁷ Etter Jomini var militære teoretikere stort sett enige om hva de militære spørsmål besto i, og kreftene kunne brukes på 'mer presise, avanserte og krevende undersøkelser'.

Til tross for at svært mange fremholder Clausewitz som den fremste bidragsyter til dette paradigme, er det etter mitt syn mer rimelig å hevde at paradigmet har utviklet seg relativt uavhengig av de enkelte militære tenkere. Offiserer har som nevnt tradisjonelt ikke vært opptatt av å lese bøker. Min påstand er at Jominis bok står langt nærmere dette paradigme, og den militære 'common sense', enn det Clausewitz gjør. En hovedgrunn til at Clausewitz fremstår som mer sentral enn Jomini er som vi har sett at nesten ingen offiserer har forsøkt å skrive en tilsvarende bok som *Vom Kriege*, mens Jominis fot-

¹⁰⁶ Kuhn 1996, s. 30.

¹⁰⁷ Huntington 1957, s. 28.

spor nærmest er utvasket som følge av alle dem som har fulgt etter ham.

Den jominianske tilnærming til krig er altså ikke gal, eller urimelig, men den avgrenser fenomenet krig på en slik måte at de ukomfortable krigene faller utenfor synsfeltet. Man kan spekulere på om den teoretiske oppmerksomheten rundt de små krigene kunne vært større om Jomini hadde interessert seg mer for den ubehagelige krigen i Spania, en krig Jomini avskydde:

As a soldier, preferring loyal and chivalrous warfare to organized assassination, if it be necessary to make a choice, I acknowledge that my prejudices are in favor of the good old times when the French and English Guards courteously invited each other to fire first, - as at Fontenoy - preferring them to the frightful epoch when priests, women, and children throughout Spain plotted the murderer of isolated soldiers.¹⁰⁸

På den annen side er slike kriger langt dårligere egnet til en slik analyse og systematisering som Jomini foretok av de store felttogene. De ukomfortable krigene var kanskje for vanskelige, og for ubehagelige, til å gjøres til pensum for kadetter. Men de ble ikke en mindre del av den militære hverdag og praksis av den grunn.

Det militære paradigme som vi har belyst i dette kapittelet, baserer seg i stor grad, som vi har sett, på studier av fortiden. I det neste kapittelet vil jeg vise at fortiden har en lavere epistemologisk verdi enn det man skulle anta, gitt dens sterke stilling i utviklingen av den militære teori. I kapittelet som følger deretter, vil jeg fremstille krigen som fenomen ved hjelp av et mer moderne begrepsapparat enn det som sto til disposisjon for Clausewitz. I kapittel 6 vil jeg argumentere for at historiens epistemologiske verdi blir langt større hvis vi oppfatter

krig som et sosialt fenomen, og leser historiebøker på en litt annen måte enn den tradisjonelle.

¹⁰⁸ Jomini 1992, s. 34.

Kapittel 3

Om å lære av fortiden

I go back from age to age to the remotest antiquity; but I find no parallel to what is occurring before my eyes: as the past has ceased to throw its light upon the future, the mind of man wanders in obscurity.
Alexis de Tocqueville

I *Kompetanse og kontrovers. Festskrift til Gudmund Hernes' 50-årsdag*, finner vi en artikkel av Francis Sejersted. I den skriver han blant annet:

I de typiske nomotetiske fag er hensikten å finne frem til generelle mekanismer eller modeller som igjen kan brukes som instrumenter for på en eller annen måte å 'gripe' en komplisert virkelighet. Faget settes altså inn i en instrumentell sammenheng der meningen er å være nyttig i forhold til et formål som ligger utenfor faget selv.¹⁰⁹

Dette virker som en god beskrivelse på det Sverre Diesen og Forsvarets Stabsskole ønsker å oppnå med sin fremstilling av militær teori. Men hvorfor velger de ikke nomotetiske fag som for eksempel statsvitenskap og sosiologi som utgangspunkt for virksomheten? Hvorfor velger de et idiografisk fag som historie, som har en helt annen karakter? De to vitenskapsformer har helt ulike måter å gripe verden på, med helt ulike resultater:

¹⁰⁹ Sejersted i Rød Larsen (red.) 1991.

Hva som ofte overses er at det å generalisere er det motsatte av å totalisere (syntetisere). 'Generalisere' vil si å disintegre en historisk situasjon for å isolere visse mekanismer som det forutsettes at man kan isolere og identifisere også i andre historiske situasjoner. Å totalisere eller syntetisere vil derimot bety å gi en samlende, integrerende fremstilling av en individuell historisk situasjon. Man gjør ikke begge deler samtidig.¹¹⁰

Militærteorien består av slike generaliseringer og ikke syntetiseringer. Et interessant spørsmål å finne svar på er: Hvorfor er militære teoretikere så opptatt av historiske studier, når det faktisk er samfunnsvitenskapen som, om noen, kan tilby dem det de er ute etter? Det spørsmålet kan ikke tas opp i hele sin bredde i denne studien, men noen svar kan antydes. Mitt hovedanliggende i dette kapittelet, å analysere noen av de begrensninger som er knyttet til en slik bruk av fortiden, kommer jeg nærmere tilbake til.

Generelt sett spiller fortiden en viktig rolle i menneskets måte å tenke og resonnerer på. Det meste av det vi gjør eller tenker, har tilknytningspunkter til en eller annen form for forståelse av fortiden. I dette kapittelet vil jeg ikke belyse slike grunnleggende trekk ved menneskets forhold til fortiden, men se på sider som er mer spesielle for den militære bruken av fortiden. Av flere grunner er det vanskelig for militære teoretikere å ty til den hypotetisk-deduktive metode i tradisjonell forstand. Høyt kostnadsnivå, høy risiko, etter hvert krigens folkerett og det nye kravet til 'force protection' sperrer for generalenes mulighet til å teste de empiriske konsekvenser av sine hypoteser. Michael Howard sammenlikner offiseren med en svømmer som bare får anledning til tørrtrening.¹¹¹ Til tross for slike vanskeligheter har også militære teoretikere ønsket et vitenskapelig grunnlag for sine teorier. Grunnlaget for utvik-

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Howard 1983b, 'The Use and Abuse of Military History'.

lingen av slik teori, i form av prinsipper og maksimer, har militærmakten i stor grad fått gjennom studier av fortiden.

Militærhistorien har utgjort offiserens laboratorium. John Warden, forfatteren av 'the most important book on air power written since World War II', sier det slik i innledningen til sin bestselger: 'In the belief that history is the only laboratory that we have in peacetime to develop and try theories of war, this book draws heavily on the last half century of air warfare.'¹¹² Historiefaget er altså en viktig del av krigsvitenskapen, og har vært det lenge. Alt i 1816 opprettet den prøyssiske generalstabssjef, Karl Wilhelm von Grolman, en militærhistorisk avdeling i generalstaben.¹¹³ I perioden som fulgte sto historiefaget sterkt, og Hegels historiefilosofi forsterket den ytterligere.

For å forstå fremtiden måtte man altså forstå fortiden. Troen på de 'jernharde historiske lover' var betydelig da den moderne krigsvitenskap oppsto i kjølevannet av Napoleonskrigene. Historisismen har ikke holdt seg like sterk, men siden den prøyssiske generalstaben ble et forbilde for en rekke nasjoner helt frem til første verdenskrig, har historisismen lånt ufortjent glans av generalstaben.¹¹⁴

Tidligere i studien har vi sett hvordan offisersyrket på 1800-tallet utviklet seg til å bli en profesjon. Et viktig kjennetegn på en slik profesjon er at dens medlemmer har et bevisst forhold til sin historie: 'Professional knowledge has a history, and some knowledge of that history is essential to professional competence.'¹¹⁵ Historie er med andre ord en viktig del av alle profesjoner. Både juristen og offiseren forholder seg til fagets

¹¹² Warden 1988, s. 1.

¹¹³ Goerlitz 1995, s. 53.

¹¹⁴ Med 'historisisme' menes i denne sammenheng 'en fremgangsmåte i samfunnsvitenskapene som antar at *historiske forutsigelser* er deres hovedhensikt, og som antar at dette mål kan nås ved å oppdage 'rytmene' eller 'mønstrene', 'lovene' eller 'tendensene' som ligger under den historiske utvikling.' Popper 1971, s. 8.

¹¹⁵ Huntington 1957, s. 8.

historie på en annen måte enn det for eksempel en snekker gjør. Tidligere hadde krigsmakten tilhørt de regjerende fyrstehus, men i løpet av 1800-tallet ble den sterkere knyttet til nasjonen. Offiserenes interesse for historie kan derfor også, til en viss grad, forklares ved at de ønsket å fremstille militærmakten som en viktig årsak til nasjonenes tilblivelse. På den måten kunne krigsmakten fremstå som et fundament for nasjonen, og ikke kun som én utgiftspost blant flere. Man kan heller ikke se bort i fra at offiserer, i nasjonalismens og romantikkens ånd, faktisk var genuint opptatt av krigshistorien, og dens eventuelt oppdragende og dannende effekt på de yngre medlemmer av organisasjonen.

Det finnes også et mer nærliggende forhold som kan ha bidratt til å opprettholde historiefagets sterke stilling innenfor norsk militærteori. Nordmenn har i en lang periode vært vugget inn i en dogmatisk slummer som følge av den kalde krigen. Det fantes ikke så mye å spekulere på. Vi visste hvem vi skulle sloss med, vi visste hvor vi skulle sloss og hvordan vi skulle sloss. Det eneste vi ikke visste, var når vi skulle sloss. Det var nettopp i denne dvalen at samfunnsvitenskapene hadde sin oppblomstring. Universitetet i Oslo fikk sitt samfunnsvitenskapelige fakultet først i 1963. Samfunnsfagernes økte betydning, og deres økte akademiske tilbud, gikk Forsvaret nærmest hus forbi. Det er først ganske nylig at samfunnsvitenskapene er blitt brukt for å forstå militærmaktens utvikling.¹¹⁶ Jeg tror at militærhistoriens sterke posisjon i militære kretser best kan forklares med at militærteoretikere i første omgang, i tråd med det moderne vitenskapsideal, mislikte løse spekulasjoner og at de i annen omgang var praktisk og moralsk forhindret fra å prøve sine teorier ut i praksis. Historien fremsto derfor som det eneste brukbare laboratorium. Offiserene har senere følt seg så komfortable der at de ikke har følt behov for å utvide laboratoriet i retning samfunnsvitenskapen, eller så har de ikke vært klar over det samfunnsvitenskapelige tilbud.

¹¹⁶ Hobson og Kristiansen 1995, s. 6.

Historiebøker har altså av mange grunner vært et viktig arbeidsredskap for militærteoretikere, kanskje det viktigste. I fortsettelsen skal vi se at historien neppe er så anvendelige som man kan få inntrykk av.

Forklaringer

Om arkeologiske utgravninger hadde fortalt oss at et slag hadde funnet sted i 1177, kunne ikke det alene gitt oss kunnskap av instrumentell art. Hadde vi derimot visst noe om hvorfor slaget fant sted, og hvorfor det gikk som det gikk, kunne vi kanskje ha lært noe av det, i form av handlingsregler. De fleste historikere vil hevde at det nettopp er fremstillingen av sammenhenger som skiller faghistorikeren fra historiefortelleren. Historikerens oppgave er primært å forklare den historiske utvikling. Når historikeren forklarer historiske prosesser, må han selv sortere i havet av historiske hendelser. Den historiske signifikans, og dermed årsaksangivelser, bestemmes gjennom historikernes egne sett med teorier og verdier. Dobbeltpilen i H.P. Clausens formel, som er gjengitt i kapittel 2 i denne studien, indikerer også at historikeren ikke kun passivt mottar og registrerer spor fra fortiden. Historikeren må ha et aktivt og kreativt forhold til sine kilder. Kildene forteller det han ber dem om. Det er ikke mulig å la fakta tale for seg, det finnes for mange av dem. Men man kan heller ikke få kildene til å fortelle hva som helst. E.H. Carr tok til orde for en interaksjon mellom historiker og kildene:

The historian is neither the humble slave nor the tyrannical master of his facts. The relation between the historian and his facts is one of equality, of give - and - take. As any working historian knows, if he stops to reflect what he is doing as he thinks and writes, the historian is engaged on a continuous process of moulding his facts to his interpretation and his interpretation to his facts. It is impossible to assign primacy to one over the other.¹¹⁷

¹¹⁷ Carr 1990, s. 29.

Enkelt sagt består altså historikerens produkt av to deler, en del fortid, og en del historiker.

I all vitenskap vil det være en vekselvirkning mellom teori og empiri. De teoriene vi har, vil påvirke vår observasjon, og de observasjoner vi gjør, vil påvirke våre teorier. Alle data er teoriladet. Det spesielle med historiefaget i denne sammenheng er at empirien ikke er direkte tilgjengelig, men må, som vi har sett, utvelges og tolkes i lys av de teorier vi har. Fysikkens teorier påvirker måten en fysiker observerer på, og i mindre grad det han observerer. For en historiker derimot er objektet som blir observert også preget av teori. For en historiker består ofte både teori og data av språk, og det får spesielle konsekvenser. Destilleringen av teori fra historie byr på andre problemer enn å destillere teori fra naturen. Den viktigste bestanddelen i historien, i fremstillingen av fortiden, er nettopp egne og andres tidligere teori. Derfor er de militære teoretikers laboratorium allerede påvirket og 'forurenset' av teori lenge før de har begynt undersøkelsene. De teoriene man eventuelt klarer å destillere ut av fortiden, er derfor også preget av historikerne, og ikke bare historien. Historikeren Michael Stanford beskriver det slik: 'The illusion that we draw lessons from history is usually due to history books written so as to suggest them. We find lessons in history because we put them there first.'¹¹⁸

Historiske fremstillinger er ingen nøytral dommer. Dette problemet er spesielt stort når det gjelder fremstilling av militær historie, som vi senere skal se.

Hovedproblemet i denne omgang er ikke at vi ikke blir klokere av å studere historie, men at vi i visse henseende kan bli mindre kloke enn vi var før vi begynte å studere, fordi vi bruker vår kritiske sans på galt sted. Vi burde også forsøke å finne ut hvor teoriene som er brukt til å skrive historien kom-

¹¹⁸ Stanford 1994, s. 56.

mer i fra. Jack Snyder beskriver hvordan utenforliggende forhold påvirker vår persepsjon:

The cognitive and organizational need for simplicity and stable structure also shapes the evolution of doctrinal beliefs. Core assumptions are formed by early experience or training. These are difficult to change, despite disconfirming evidence or incentives to adopt new beliefs. Discrepant information is either ignored or incorporated into the belief system in a way that minimizes the need to change the system's structure. Vivid, firsthand experience, personal success and failures, and events important to the person's state or organisation play a disproportionate role in the subsequent learning process. In this way, military doctrine – like any belief system – reflects the need for continuity, ease of recall, and a restricted scope of attention to information.¹¹⁹

Istedenfor å analysere våre egne tankekonstruksjoner og måte å resonnerer på, leser vi heller historiebøker. Der finner vi det vi ønsker å finne. Erfaringsberedskapen blir dårligere og dårligere, samtidig som vi tror at vi forstår mer og mer. Det mest ekstreme eksempel på dette i nyere tid er kanskje tidligere nevnte John Wardens bok. Den svenske forskeren Niklas Zetterling har gjennomgått Wardens bruk av historiske eksempler og konkluderer slik:

Tidigare har jag arbetat med granskning av det sovjetiska sättet att analysera och skriva militärhistoria. Den sovjetiska historieskrivningen är vanligen svårslagen när det gäller att ge verkligheten en förvrängt, förfalskad och tendensiös beskrivning. Med *The Air Campaign* har John Warden visat att det är möjligt att matcha de sämsta sovjetiska verken på dessa punkter.¹²⁰

Dette må ikke forstås som en kritikk av historikernes arbeid – Warden er ikke faghistoriker – men en advarsel mot ukritisk bruk av historikernes produkter. Det er ingen historiker i dag

som tror at fortiden kan fremstilles hundre prosent objektivt, i den tradisjonelle betydning av ordet. Problemet oppstår når vi tror vi er objektive, da tillater vi våre forutinntatte oppfatninger å herje fritt med oss. Konklusjonen på dette kapittel er altså at historiske fremstillinger ikke er upåvirket av dem som fremstiller den. Om ikke historien kun er en løgn vi har blitt enige om, 'une fable convenue', som Napoleon hevdet, så er historiens lærdommer minst like mye historikernes lærdom som noe annet.

Hvem vinner kriger?

Den 26. august i 1813, på slutten av Napoleons strålende militære karriere, led franskmennene enda et nederlag, denne gang ved elven Katzbach i det sørøstlige Tyskland. Slaget var en ytterst forvirrende historie. Franskmennene under Macdonald hadde i piskende regn krysset elven og satt seg i bevegelse mot det stedet de trodde prøysserne befant seg. Prøysserne under Blücher hadde på sin side begynt forflytningen mot den samme elven. Forvirringen var total da de nærmest snublet over hverandre. Den svenske historikeren Peter Englund beskriver episoden slik:

Verken Macdonald eller Blücher hadde skjont hva som egentlig hadde skjedd. De hadde forstått at det man i dagligtale pleier å kalle for et slag hadde utspilt seg, et sted inne i de fjerne grå skyene av regn og røyk. Mer var det ikke. Det viste seg at franskmennene hadde mistet omkring 15000 mann og 100 kanoner i løpet av dagen og kvelden. Blücher kunne, ikke uten forbauselse, konstatere at han nok hadde vunnet. Han var seierherre i en batalje som han knapt visste noe mer om enn at den hadde funnet sted. Det var rene flaksen, det innrømmet han for sin stabssjef Gneisenau: 'Vi har vunnet et slag, det kan ingen ta fra oss; men nå lurer jeg på hvordan vi skal få folket til å forstå hvor sinnrikt vi planla dette'¹²¹

¹¹⁹ Snyder 1984, s. 27.

¹²⁰ Zetterling 1998.

¹²¹ Englund 1992.

Det er ikke uvanlig at utfallet av slag og trefninger blir bestemt av innsatsen på det taktiske nivået, inne i regnet og tåken. Men historikere har generelt vært lite interessert i å vite hva som foregår der. Krigshistorie består i hovedsak av generalenes historie, og langt mindre av soldatenes.

Året etter Golfkrigens slutt ga de alliertes øverstkommanderende, Norman Schwarzkopf, ut sine memoarer. Boken kalte han *It Doesn't Take a Hero*. Til tross for tittelen var det akkurat en helt det bokkjøpende publikum ville ha. Schwarzkopf visste at moderne kriger ikke avgjøres av generalen alene. Det var et enormt maskinmessig byråkrati som jaget Saddam ut av Kuwait, ingen ridder i skinnende rustning. Publikum ønsker ridderen, ikke komiteene: "I want a hero!" exclaimed Byron. And the public cries: "We want *one* hero; we cannot admire a whole headquarters, an aggregation of committees."¹²²

General Constantin von Alvensleben, som var en av Moltkes rivaler i generalstaben, var motstander av at generaler skrev memoarer. En prøyssisk general dør, men han etterlater ingen memoarer!¹²³ Problemet med militære memoarer er åpenbart. Generaler liker svært dårlig, forståelig nok, å bli beskyldt for å ha forårsaket tuseners eller tituseners død som følge av dårlige beslutninger. En biograf som ønsker å være sannferdig, blir ikke populær i militære kretser, en militær biograf som ønsker å være populær blant sine egne, er neppe sannferdig. Men generaler har ikke latt seg stoppe av dette. Etter annen verdenskrig sto for eksempel heltene i kø for å få sine memoarer utgitt, lenge før de hadde gått av med pensjon. Ofte må biografiene oppfattes minst like mye som en søknad om ny jobb, som en sannferdig beretning om den forrige.

Selv om generalene skriver biografier, er det ikke sikkert vi vet så svært mye om hva som egentlig har foregått. Som vi har sett tidligere, la prøysserne spesielt stor vekt på historien i

¹²² Vagts 1959, s. 32.

¹²³ Ibid., s. 25.

utviklingen av militær teori, men hvilke historie brukte de egentlig? Alfred Vagts skriver: "The Prussian military authorities of pre-1914 times punished, refuted, persecuted, ostracised critical officer writers over whom they still exercised disciplinary powers and whose irregular opinions were taken for proof of disloyalty".¹²⁴ General von Bernhardt skal sågar ha utfordret en forhenværende kaptein, Hoenig, til duell som følge av Hoenigs kritikk av generalstabens historieskriving. Hoenig, som var invalid og nærmest blind etter skader han hadde fått under krigen i 1870, aksepterte ikke utfordringen.

Konklusjonen på dette er ikke at Schwarzkopf, og andre militære toppledere som utgir sine memoarer, ikke er til å stole på. Moderne militære biografier, for eksempel Sandy Woodwards memoarer etter Falklandskrigen, *One Hundred Days*, er etter mitt syn forbilledlig når det gjelder ærlighet og kunnskap om egne begrensninger. Militære biografier trenger altså ikke å være noe dårligere enn politikeres eller fotballspillers biografier. Problemet er at fokus automatisk rettes mot topplerne, siden det er dem som *de facto* skriver memoarer, noe som gjør at vi vet svært mye mindre om hva som foregår på de lavere nivå i det militære hierarki, der de fysiske kamphandlinger faktisk finner sted.

Hvis vi ønsket å vite hvordan det var å delta i de alliertes landgang i Normandie, hvem av de nærmere 200.000 soldatene som deltok den 6. juni skulle vi ha spurt? Hvordan så egentlig krigen ut? Militære teoretikere vet svært lite om hva som egentlig foregår på det taktiske nivået. Den idiografiske tilnærmingen, i form av historiestudier, som ligger til grunn for deres teorier er som nevnt totaliserende og ikke generaliserende. General Eisenhowers eller general Bradleys opplevelser av landgangen kan fremstilles på en totaliserende eller syntetiserende måte, men man kan ikke gjøre det for 200.000 mann. Deres opplevelser som gruppe må man generalisere over, i den forstand at man finner interessante forhold som er felles for en

¹²⁴ Ibid., s. 26.

større gruppe. En slik nomotetisk tilnærming har som nevnt vært uvanlig blant militærteoretikere, og konsekvensen er blitt at vi vet lite om soldatenes krig:

Because the soldier's history of war does not readily submit to the orderly requirements of history, and because, when uncovered, it often challenges the orderly traditions by which military history has shaped our understanding of warfare, the soldier's war has been the great secret of military history.¹²⁵

Dette blir et problem når utfallet av trefninger og slag ofte avgjøres på det taktiske nivået, det vil si at det er den lokale sjef og hans avdelings atferd som bestemmer utfallet, og ikke generalenes utplassering av styrkene i første omgang. Å legge planene etter at slaget har funnet sted, slik vi så Blücher gjorde ved Katzbach, har ikke vært noe ukjent fenomen senere heller: '[M]any a great battle disposition [has] been written after the battle'.¹²⁶ Vi vet for eksempel lite om hvor stor andel det er av infanterister som faktisk sloss i et slag og hvor mange som gjemmer seg og venter på at det hele skal gå over. Bill McAndrew antyder at de soldatene som faktisk sloss spilte en betydelig rolle for utfallet av trefninger under annen verdenskrig: '[S]cattered evidence suggests that the outcome of many clashes was decided by relatively few fighters'.¹²⁷ Dette betyr at vi burde vite langt mer om hvordan soldater faktisk oppfører seg i felten enn vi faktisk gjør, om vi ønsker å vinne kriger.

Når filosofer beskjeftiger seg med krig, filosoferes det oftest over krigen som et moralsk problem. Det er langt færre filosofer som har forsøkt å beskrive krigen fra militærmaktens ståsted, til tross for at mange filosofer har hatt kamperfaring. Jesse Glenn Gray er en av få filosofer som har beskrevet krig fra et militært og individorientert utgangspunkt. På samme dag, i mai 1941, fikk Gray både innkallingen til US Army og

¹²⁵ Spiller i McAndrew 'The Soldier and the Battle', Charters, Milner and Wilson 1992, s. 58.

¹²⁶ Vagts 1959, s. 25.

¹²⁷ Charters, Milner and Wilson 1992.

melding fra Columbia University om at doktoravhandlingen hans i filosofi var godtatt. Gray tjenestegjorde resten av krigen i en kontraspionasjeavdeling som fulgte etter den allierte fronten i Nord-Afrika og i Europa. I 1959 ga Gray ut sine refleksjoner i boken *The Warriors; Reflections on Men in Battle*. I boken fremgår det at opplevelser i krig ikke passer inn med vårt vanlige begrepsapparat. Det kommer frem sider ved mennesket vi er uvante med. For at soldaten skal være i stand til å gjøre det som kreves av ham, må han derfor avskjermes fra deler av virkeligheten:

As an 'arm' and not the 'head' of the state, the professional soldier often prides himself on being nonpolitical. This frees him, he feels, to act in war without regard for consequences other than the military. Responsibility must be clearly defined and portioned out; it is always a matter for angry puzzlement on his part that such definition and apportionment are rarely possible in actual combat. As a specialist in warfare, he wants none of the halfheartedness and dubiety of morals and politics in his profession. He desires to be under orders and to know what is expected of him all the time. Since war is so much simpler if played according to rules, he yearns for the security and stability of formal principles in fighting.¹²⁸

Det er altså ikke bare militærmaktens profesjonalisering som har gjort at studiet av krig er betydelig smalere enn fenomenet selv. Soldatene i felt har også et behov for orden i kaos, om ikke annet en følelse av orden. Selv om vi hadde intervjuet hver eneste soldat som har deltatt i kamp, er det ikke sikkert vi hadde kommet så mye nærmere de ukomfortable kriger, fordi soldatene ikke vil, eller ikke kan, reflektere over dem. Militærhistorikernes behov for orden er ikke mindre. Michael Howard illustrerte det siste slik:

Military historians, more than any other, have to create order out of chaos; and the tidy accounts they give of battles, with generals imposing their will on the battlefield, with neat little

¹²⁸ Gray 1998, s. 143.

blocks and arrows moving in a rational and orderly way, with the principles of war being meticulously illustrated, are an almost blasphemous travesty of the chaotic truth.¹²⁹

Jeg tolker dette som at både soldaten i felt og historikeren ved skrivebordet tvinger oppfattelsen av krigen inn i et mønster som gjør at viktige sider forsvinner ut av synsfeltet. Det kan derfor bli vanskelig å destillere god militærteori ut av militærhistorie, hvis vi aksepterer at den militære historien av politiske, moralske og psykiske grunner, ofte er fortegnet.

Ikke-linearitet

Den historiske utvikling kan forstås som et snøskred, en lineær bevegelse, hvor detaljene ikke spiller større rolle. Men det finnes dem som hevder at verden er ikke-lineær og at utviklingen neppe er 'overdetermined'.¹³⁰ Historikeren Johan Henrik Schreiner er en av dem:

Tanken vår krever på et sett at hendelser med verdenshistoriske følger har store og tunge årsaker. Tanken liker ikke små årsaker til store ting, ikke lita tue som velter stort lass, ikke at en enkelt manns visjon endrer hele vår sivilisasjon. Er det tanken vår det er noe galt med?¹³¹

I fysikken opererer man med uttrykket sensitivt avhengig av initialbetingelsene, som går ut på at svært små endringer av inngangsverdiene i starten av en kompleks prosess, kan få enorme konsekvenser for prosessens forløp. James Gleick har gitt en beskrivelse av fenomenet: 'In weather, for example, this translates into what is only half-jokingly known as the Butterfly Effect – the notion that a butterfly stirring the air today in

¹²⁹ Howard 1983b

¹³⁰ 'Almost all historians are used to the idea that historical events are frequently *overdetermined*, that is they may have several sufficient as well as necessary causes, any one of which might have been enough to trigger the event on its own.' Evans 1997, s. 158.

¹³¹ Schreiner 1992, s. 250.

Peking can transform storm systems next month in New York.¹³² Hvis det kan være slik i den tradisjonelt så deterministiske fysikken, hvordan kan vi da tro at vi med noen grad av sikkerhet kan forutsi militære resultater som i tillegg til å bevege seg gjennom en uforutsigbar fysikk, også skal passere gjennom det relativt uforutsigbare mennesket? Hvis det er slik at det er de nesten usynlige omstendigheter som bestemmer hvordan noe vil utvikle seg, blir overføringsverdien av erfaringer fra en krig til en annen betydelig svekket. Det er ikke alltid slik at små detaljer får store konsekvenser, men det er vanskelig å fastslå når det er slik.

I 1995 utga journalist Cato Guhnfeldt boken *Bomb Gestapohovedkvarteret!*, som omhandler de britiske flyangrep mot Gestapohovedkvarteret på Victoria Terrasse i Oslo. I bokens innledning skriver han: 'Dette er likevel en bok, ikke om to flyangrep, men om 'anatomien' bak to flyangrep. Boken går således ned på mikroplanet, og er langt mer detaljert enn hva som er vanlig ... Faren ved å skrive en detaljert bok er at sjansen for feil øker proporsjonalt med detaljrikdommen.'¹³³ Hvis det er slik Guhnfeldt hevder, at feilene bare blir flere jo mer vi fokuserer blikket, ser vi at destillering av militær teori ut av militær historie blir ganske vanskelig. Havet av detaljer er så stort at man ikke kommer mye nærmere sannheten om man kun konsentrere seg om et lite område.

Konklusjonen er at krig, i det minste visse faser av den, er sensitiv avhengig av initialbetingelsene, små variabler får store konsekvenser. I slike faser kan kanskje en generals innskytelse eller handlekraft få vidtrekkende konsekvenser, men det kan også de helt usynlige bagateller få. Hva hadde for eksempel skjedd hvis sjåføren til Franz Ferdinand ikke hadde kjørt feil, og stanset bilen akkurat der Gavrilo Princip stod, den sommerdagen i Sarajevo i 1914? Hva hadde skjedd med filosofien om Xerxes hadde vunnet ved Salamis og Hellas hadde blitt en

¹³² Gleick 1997, s. 8.

¹³³ Guhnfeldt 1995, s. 12.

del av Persia i 480 f.kr? Hva med det britiske imperiet, hvis vinden hadde blåst fra en annen retning, den dagen i 1588. Slik kan man fortsette. Hvis den historiske utviklingen har en slik form for sensitivitet, reduseres den praktiske verdien av militær teori, fordi de avgjørende variabler kan være så små at vi ikke får øye på dem: '[Y]ou se an empty brass cartridge case lying on the ground ... and kick it aside without a word. Yet ... [it] might be the one thing that won the war.'¹³⁴

Narrative utsagn

Arthur Danto foretar et tankeeksperiment i *Analytical Philosophy of History*, som er blitt temmelig berømt:

I now want to insert an Ideal Chronicler into my picture. He knows whatever happens the moment it happens, even in other minds. He is also to have the gift of instantaneous transcription: everything that happens across the whole forward rim of the Past is set down by him, as it happens, the way it happens. The resultant running account I shall term the Ideal Chronicle.¹³⁵

En slik *ideal chronicler* ville vært ønskelig å ha tilgjengelig når man skal destillere historien til militær teori, men dessverre er han til liten nytte om vi skulle finne ham. Problemet er at det finnes forhold som ikke får sin mening før etter at de har inntruffet. Når brøt egentlig tredveårskrigen ut? Noen vil si at krigen startet da protestanter stormet Hradcany slott i Praha 23. mai 1618. Men ingen av dem som var med på å kaste de katolske ministre i voldgraven, kunne vite at dette skulle lede til 30 år med krig. At dette hadde vært tredveårskrigen, visste man ikke før etter freden i Westfalen 1648. Og slik er hele den fortellende historien bygget opp: 'At historien har en narrativ

¹³⁴ Kers i Beaumont 1994, s. 25.

¹³⁵ Roth 1988, nr. 3.

struktur, betyr altså at den systematisk skrives fra et annet standpunkt enn det menneskene den gang kunne ha hatt.¹³⁶

Destilleringen av militær erfaring til militær teori foregår etter at historien har funnet sted, men når teorien senere anvendes, skal de tilpasses de til enhver tid eksisterende realiteter, altså før resten av historien finner sted. Perspektivet er dramatisk forskjellig. Goethe har beskrevet problemet slik:

You are quite right, dear friend, in what you say on experience. It arrives for individuals always too late, while for governments and peoples it is never available. This is because past experience presents itself concentrated in a single focus, while that which has yet to be experienced is spread over minutes, hours, days, years, and centuries; thus similitude never appears to be the same, for in the one case one sees the whole, and in the latter only individual parts.¹³⁷

Hvis vi spør om vi kan lære av historien, må vi derfor først angi hvilken historie vi mener vi kan lære noe av. Og vi vet aldri før etterpå hvilke historiske eksempler vi burde ha lært av. Clio, historieskrivningens skyttsgudinne, likner som kjent på orakelet i Delfi, det er først i etterhånd, og alt for sent, at vi innser hva hun egentlig mente.

Statistikk

Om vi antar at krigsprinsippene ledsages av statistiske lover, øker det deres generaliserbarhet, men det reduserer deres anvendelighet. Statistisk sannsynlige mekanismer gir ingen styringssignaler til vedkommende som skal benytte slike prinsipper. Under Vietnamkrigen utarbeidet *The Office of Systems Analysis* i Washington statistikk over en rekke forhold, blant annet aktiviteten til Viet Cong. Man visste når på året de statistisk sett var mest aktive, hvilke områder de statistisk sett opererte i, og hvilke metoder de statistisk sett foretrakk å

¹³⁶ Krogh 1998, s. 127.

¹³⁷ Goethe i brev til grev Reinhard. Koselleck 1985, s. 34.

bruke. Man hadde også statistikker på hvordan Viet Cong reagerte på amerikanske motmidler. Men en slik kunnskap hadde tilnærmet null verdi for den enkelte offiser i felten. For han betydde det svært lite om statistikken tilsa at det for eksempel kun var 7,5 prosent sannsynlig at landsbyen han nærmet seg, ville ha innslag av Viet Cong. Han måtte alltid anta at de fantes der, fordi resultatet av å ta feil ikke lot seg måle i statistikk på hans eget nivå. For ham var en død soldat død, for ham hadde en kampdyktig avdeling ingen stridsverdi. Det var på langt høyere nivå i organisasjonen at statistikk gav mening. Det offiseren i felt trengte, var inngående kunnskap om de omgivelsene han selv befant seg i. Men slik kunnskap kan ikke utvikles på bakgrunn av statistikk. Statistikk er altså ingen god erstatning for kunnskap og kjennskap til de aktuelle sosiale mekanismer.

Et annet problem, knyttet til statistikk, er at man også begynner å legge vekt på ting som kan måles med statistikk. Det som lett kan måles, tillegges uvilkårlig stor vekt, mens det ofte er det som ikke kan måles som er viktig. I Vietnam var dette problemet betydelig: 'The realization in fighting units that such 'number games' were meaningless in limited war, but crucial in career dynamics, led to 'cooked' figures, 'fudge factors', and inflated estimates.'¹³⁸

Man kan med andre ord være svært produktiv, uten å være effektiv. Konklusjonen er at til tross for at grafiske kurver og søylediagram inneholder mye informasjon, kan denne være irrelevant for dem som har bruk for kunnskap.

Om historismen

Både Jomini og Clausewitz la stor vekt på studier av historien, men deres forhold til fortiden var høyst ulik. Som nevnt tidligere var Clausewitz *historist*, i det minste etter 1827. Historisme går i korthet ut på at hver historiske epoke må bedøm-

¹³⁸ Beaumont 1994, s. 138.

mes ut fra sine egne forutsetninger. Det er ikke slik at fortiden kun var forberedelser til vår egen tid. 'Alle perioder er like nær Gud', hevdet Ranke i generasjonen etter Clausewitz.

Her oppstår det et problem, for hvordan kan vi forstå fortiden, vi som jo selv er et produkt av vår egen tid? Thomas Krogh stiller spørsmålet slik: 'Historikeren selv er like meget et resultat av sin periode som det emnet historikeren forsker i er et resultat av sin ... Det er det uunngåelige sluttresultatet av historismen. Og dermed er det straks et stort spørsmål om det i det hele tatt er mulig å få kunnskap om tidligere tider, å få kunnskap gjennom historiske studier.'¹³⁹ Clausewitz slet mye med historismens problem. Historismen utelukker perennialisme i den form den fikk hos Jomini. Historiske lærdommer kunne ikke ha langvarig verdi: 'Once one accepts the difficulties of using historical examples, one will come to the most obvious conclusion that examples should be drawn from modern military history, insofar as it is properly known and evaluated.'¹⁴⁰ Jomini hadde ikke slike problemer. Til tross for hans interesse for historien, hadde han ikke noe forhold til historismen. Det spilte ingen rolle hvilke krig man benyttet for å destillere nye teori, så lenge man tok vare på fakta. Analyserte man ti felttog fra den samme krigen, var det nok til å finne alle prinsipper som gjelder i krig, uavhengig av når krigen fant sted.¹⁴¹ Dette historiesynet var i tråd med opplysningsfilosofiens historiesyn, som sa at lokale og historiske variasjoner var uviktige i forhold til menneskenes konstante trekk. I den grad det skjedde noe nytt, gikk det systematisk fremover, eller oppover i Hegels forstand. Vi står på toppen av trappen, og fortiden er kun trappetrinn som leder opp til oss. Det er interessant å observere hvordan også Jomini så seg selv på toppen av utviklingen. Han tar ikke hensyn til at den historiske utvikling fortsetter også etter ham. Selv mente

¹³⁹ Krogh 1998, s. 220.

¹⁴⁰ Clausewitz 1976, Bok 2, kap. 6.

¹⁴¹ Jomini 1854.

han at artilleriet neppe kunne bli mer effektivt enn det var da han skrev, og han konkluderer med at '[t]he means of destruction are approaching perfection with frightful rapidity'.¹⁴² Det har dessverre skjedd mye på den fronten siden 1838.

Siden utviklingen strakk seg i nærmest rett linje mot oss, kunne vi lære like mye av Cæsar som av Fredrik den Store og Napoleon, siden de alle var et steg på veien frem til vår tid. Grunnen til at for eksempel Fredrik ikke hadde fulgt Napoleons maksimer, var i følge Jomini at militærteorien ikke hadde kommet så langt på midten av 1700-tallet, men at Fredrik ville ha brukt dem, hadde han kjent dem.¹⁴³ Jomini og Clausewitz sto på hver sin side i forhold til *historismen*, til tross for at de levde på den samme tiden. Clausewitz var historist, Jomini var det ikke.

Det vil kanskje virke odiøst å spørre om hvilken side av dette skillet dagens norske militærteoretikere står. Historismen er blitt en del av 'common sense' i vår tid, men den er ikke alltid så 'common' som vi skulle anta. Paradoksalt nok virker historiens enorme reservoar av forbilledlige eksempler kanskje størst for dem som selv ikke er historikere. Tvillosomme analogier er kanskje mest fristende for dem som ikke kjenner alle detaljene, og aller mest for dem ikke er plaget med historismens problem.

Både Jomini og Clausewitz var historikere i den forstand at de selv skrev historiebøker. I Norge er det ikke lenger slik. Det er ingen av dem som produserer militærteori i Norge i dag, som selv har skrevet den historien de tar sitt utgangspunkt i. Norske militærteoretikere er derfor tvunget til å basere sin militære teori på en historie som andre enn de selv har skrevet. Vi vet at historikere generelt er mer opptatt av historiske endringer, enn av de faktorer som holder seg konstant, mens det tradisjonelt for offiserer er tvert om. De jakter som vi har sett på det tidløse og universelle. Spørsmålet blir selvfølgelig om

historie som er skrevet for å forklare endringer, er et godt utgangspunkt for dem som skal destillere militær teori. Konsekvensen kan bli mye overflatisk generalisering og lite historie. Enkelte militære teoretikere produserer nok sine teorier på bakgrunn av helt andre ting, for eksempel behovet for å rettferdiggjøre sin egen våpenart, bransje eller arbeidsplass, og først deretter kommer de en snartur innom historien for å hente verbal ammunisjon. En slik bruk av historien kan virke ytterligere forvirrende hvis den faglige uenigheten kamufleres som uenighet om 'historiens lærdommer'. Skal man fravriste historien dens hemmeligheter, måtte man eventuelt ha gått langt mer systematisk til verks enn det som gjøres i Norge i dag:

To teach the art of war entirely by historical examples ... would be an achievement of the utmost value; but it would be more than the work of a lifetime: anyone who sets out to do it would first have to equip himself with a thorough personal experience of war. Anyone who feels the urge to undertake such a task must dedicate himself for his labours as he would prepare for a pilgrimage to distant lands. He must spare no time or effort, fear no earthly power or rank, and rise above his own vanity or false modesty in order to tell, in accordance with the expression of the *Code Napoleon*, *the truth, the whole truth, and nothing but the truth*.¹⁴⁴

'Mutual cognitive environment'

Mennesket har en vurderingsevne som gjør at vi i mange situasjoner ganske raskt finner frem til en løsning som er god nok, og vi slipper å lete gjennom alle handlingsalternativer, slik en datamaskin gjør. En av grunnene til at vi klarer det, er at det er mange forhold rundt oss som er 'too obvious for words'.¹⁴⁵ Vi slipper å tenke på dem, de tar ikke opp noe av vår 'prossessor-kapasitet'. Vi skriver for eksempel ikke i alle bruksanvisninger at montøren må huske å puste under monteringen, det er 'too

¹⁴² Jomini 1992, s. 48.

¹⁴³ Gat 1989, s. 122.

¹⁴⁴ Clausewitz 1976, Bok 2, kap. 6, s. 174.

¹⁴⁵ Uttrykket er fra Charles Taylor og er hentet fra Hellesnes 1999, s. 63.

obvious for words'. Men det er en rekke forhold som er 'too obvious for words' i en epoke, men som ikke er det i en annen.

Skal man lese en tekst, skrevet i en annen tid, må man altså først finne ut hva de uforståelige ordene betyr, deretter må man finne ut hva de forståelige uttrykkene betyr. Etter det må man forsøke å finne ut hva som ikke sto i teksten, som var 'too obvious' da, men som ikke lenger er det. Alt dette mens bevisstheten hele tiden søker minste motstands vei. Vi mennesker har nemlig et kognitivt økonomiprinsipp, som sier at vi automatisk forstår et budskap på letteste måte. Det vil si at vi tolker utsagn slik at vi får mest mulig relevant informasjon ut av det.¹⁴⁶

Ideelt sett burde man befinne seg i det samme miljø som vedkommende man leser, for å ha noen mulighet til å forstå dybden i det som blir sagt. Man bør dele et 'mutual cognitive environment'.¹⁴⁷ Et slikt 'cognitive environment' kan etter mitt syn kun oppstå i en samtidshistorisk kontekst. Det er ikke slik at alle som deler den samme samtid deler det samme kognitive miljø, men de som deler det samme kognitive miljø, må etter mitt syn dele den samme samtid. Det er ikke noe prinsipielt i veien for at en forsker i vår tid kan forstå Augustin bedre enn det en eventuelt Floria kunne. Det å være samtidig betyr ikke at man har noen umiddelbar forståelse av refleksjonsdybden i det som skrives. Men en samtidig Augustinekspert vil forstå Augustin på en annen måte, enn en nåtidig spesialist. Clausewitz trekkes ofte frem for å understreke 'politikens primat', at 'krig ikke er annet enn fortsettelse av politikken med andre midler', men hva la Clausewitz for eksempel i uttrykket 'politikk' eller 'stat'? Og hva med alle de teorier og begreper Clau-

¹⁴⁶ Sperber og Wilson 1995, s. 49.

¹⁴⁷ Et slikt miljø beskrives slik: 'A cognitive environment is merely a set of assumptions which the individual is capable of mentally representing and accepting as true.' Sperber og Wilson 1995, s. 46.

sewitz og Jomini polemiserer mot, som vi ikke lenger aner noe om?

Konklusjonen er at det krever tid og energi å sette seg inn i en tekst fra en annen tid. Så paradoksalt det enn kan høres, det er ikke nok å lese Clausewitz for å finne ut hva Clausewitz mente: 'In short, reading *On War* as it stands, without the necessary preliminary knowledge, is bound to result in misunderstanding.'¹⁴⁸

Om å lukeparkere med bil

Det kan ikke gis regler for hvordan vi skal anvende regler, for da måtte det finnes regler for hvordan reglene skulle benyttes *ad infinitum*. Dette er den store utfordringen i Jominis pedagogiske program, slik han oppfattet det selv. Det kunne ikke gis prinsipper for *når* prinsippene skulle anvendes. Dette problemet sliter alle militære teoretikere med som deler Jominis syn på den anvendte vitenskap. Hvorfor kan ikke ekspertene også gi en bruksanvisning på hvordan maksimene skal brukes? Det interessante i denne sammenheng er at problemene ikke hadde blitt mindre, om man kunne gitt slike lover, de hadde i enkelte situasjoner faktisk blitt større. I Vietnam ønsket amerikanerne å presse konflikten inn i et mønster for konvensjonell krig, mens Viet Cong stort sett klarte å hindre dem i det. Den amerikanske oberst Harry G. Summers skal etter krigen ha påpekt ovenfor en nordvietnamesisk kollega at Nord-Vietnam aldri hadde beseiret amerikanerne på slagmarken. Til det svarte nordvietnameseren: 'Nei, det er muligens riktig, men det er jo til gjengjeld ikke særlig relevant'.¹⁴⁹ Det var ganske åpenbart at disse to hadde opplevd krigen på fundamentalt forskjellige måter.

En svakhet ved den jominianske pedagogiske modell, er at man kan bli dårligere i stand til å se slike forskjeller. Hvis offiseren bare trenes til å anvende allerede eksisterende preskrip-

¹⁴⁸ Gat 1989, s. 252.

¹⁴⁹ Diesen 1998, s. 50.

tive regler, oppøver de ikke evnen til å oppdage at motstanderen spiller et annet spill. I den nevnte *Forsvarets fellesoperative doktrine* heter det:

Når en nybegynner skal lære å lukeparkere med bil, lærer han visse regler som han følger helt bevisst i begynnelsen. Med øvelse og erfaring gjøres de forskjellige grepene mer og mer ubevisst, samtidig som evnen til å lukeparkere hurtigere og under vanskeligere forhold øker. 'Reglene' blir etter hvert en ubevisst del av den reflekshandling som heter å 'lukeparkere'. Det er dette Clausewitz mener når han sier at vi ikke må ta med oss teorien eller prinsippene 'på slagmarken'. Men gjennom *teoretiske studier og praktisk trening og øvelse* skal de bli en integrert, nærmest ubevisst, del av vår tankeprosess.¹⁵⁰

Dette virker etter mitt syn fornuftig i slike stadig repeterende og ukompliserte aktiviteter som å lukeparkere med bil. Men i situasjoner hvor en motstander vil forsøke å overliste oss, vil han ganske sikkert forsøke å utnytte slike automatiserte vaner. Hvis vi bruker de samme sett av regler og prinsipper i alle de konflikter vi deltar i, kan vi lett komme til å mislykkes. En viktig grunn til at USA fikk stryk av en lutfattig og militært sett tredjerangs nasjon, var nettopp at amerikanerne hadde vært altfor flinke til å internalisere prinsippene, de gale prinsippene. Roger Beaumont beskriver forholdet slik:

The more that doctrine creates clear-cut expectations, whether it is based on linear extrapolation from historical cases, peacetime conditions, or wartime experiences, the greater is its potential, when it misaligns with actuality, for increasing the disorientation of those who depend on it as a guide to specific action and a touchstone of emotional certainty.¹⁵¹

Amerikanerne hadde filt og pusset på sin doktrine om bruk av luftmobile enheter og 'assault landings', men vietnameserne

¹⁵⁰ *Forsvarets fellesoperative doktrine*, Del A, punkt 2.9.

¹⁵¹ Beaumont 1994, s. 36.

gjorde den irrelevant. De oppførte seg ikke slik som amerikanerne hadde forutsatt. Dette var ingen ny opplevelse. Jeg nevnte tidligere i studien at Ulysses S. Grant ikke var påvirket av Jominis teorier i samme grad som sine kollegaer fra West Point. Grant mente at enkelte av hans generaler, spesielt Henry Halleck som selv hadde skrevet en bok om strategi og oversatt Jominis *Vie de Napoléon*, var altfor opptatt av regler og historiske lærdommer:

They knew what Fredrick did at one place, and Napoleon at another. They were always thinking about what Napoleon would do. Unfortunately for their plans, the rebels would be thinking about something else. I don't underrate the value of military knowledge, but if men make war in slavish obedience to rules, they will fail. No rules will apply to conditions of war as different at those which exist in Europe and America. Consequently, while our generals were working out problems of an ideal character ... practical facts were neglected. To that extent I consider remembrance of old campaigns a disadvantage ... *War is progressive*.¹⁵²

Jeg tror også Clausewitz ville ha protestert mot Stabsskolens fremstilling av hans budskap. Clausewitz ble etter hvert klar over at prinsipper som kunne være fornuftig i én konflikt, ikke ville være det i den neste. Han skrev: 'The first, the supreme, the most far-reaching act of judgement that the statesman and commander have to make is to establish by that test the kind of war on which they are embarking; neither mistaking it for, nor trying to turn it into, something that is alien to its nature.'¹⁵³ I følge Clausewitz er dette spørsmålet det viktigste og mest omfattende man kan stille i strategien. Å internalisere et sett med prinsipper kan neppe ha vært Clausewitz' mening. Å forsøke å tvinge den aktuelle krigen inn i et mønster som stritter i mot den aktuelle politiske og sosiale situasjon, vil føre galt av sted.

¹⁵² Grant gjengitt i Vagt 1959, s. 28.

¹⁵³ Clausewitz 1976, Bok 1, kap. 1, pkt. 27.

Konklusjon

Det er fornuftig etter mitt syn å bøte på mangelen på egne personlige erfaringer ved å studere historien. Generaler blir ofte kritisert for å forberede seg på den forrige krigen. Det trenger ikke å bety at de er for opptatt av historie, snarere tvert i mot. Det kan være slik at en større kjennskap til historien og historieskrivingen, ville fortalt at den siste krigen var en svært atypisk krig. Det kan være slik at den militære kreativitet øker som følge av at strategen kjenner flere analogier og modeller, men det finnes heller ingen garanti for at det er slik.

Problemet med den jominianske tilnærming er at den egner seg dårligere for ukomfortable kriger som vi er opptatt av i denne studien, konflikter i grenselandet mellom krig og politikk og mellom krig og kriminalitet. I slike konflikter er det ekstremt mange variabler å ta hensyn til, i form av blant annet lokal historie, kultur, moral, sedvane, religion. I slike situasjoner kan Jominis perennialisme og fokus på historiske forbilder frontkollidere med realitetene. Dette kapittel har bestått av en gjennomgang av forhold knyttet til fortidens epistemologiske verdi. Hensikten med resten av studien er å vise at vi kan øke denne verdien ved å nærme oss historien på en litt annen måte enn det som har vært tradisjonelt i militære kretser. Men før jeg kommer dit, vil jeg vise at krig er like mye et sosialt som et fysisk fenomen. Dette faktum øker historiefagets verdi som arena for læring.

Kapittel 4

Den sosiale realitet

In a sense there are things that exist only because we believe them to exist.
John R. Searle

I første del av dette kapittel skal vi fokusere på fenomenet krig. Deretter vil jeg argumentere for at de fleste typer av spillmetaforer virker svært dårlig til å beskrive fenomenet, spesielt ukomfortable kriger. Slike metaforer utgjør i dette tilfellet en tvangstrøye for tanken.

Til og med de notorisk brutale vikinger forsto at et samfunn måtte lovreguleres, og nedfelte i Frostatingsloven; 'Med lov skal land bygges og ikke med ulov ødes'. Hele den vestlige sivilisasjon hviler på at det går et fundamentalt skille mellom krig og fred. Handlinger påbudt i krig medfører strenge straffer i fred, og motsatt. En av de største utfordringer innenfor sikkerhetspolitikken er at dette skillet ofte er umulig å fastsette. Totalt to millioner amerikanere var involvert i operasjoner i Sørøst-Asia mens Vietnamkrigen varte, hvorav over 50.000 av dem falt, men USA var aldri formelt i krig. Av de ca 30 krigene som fant sted i 1996, var samtlige mellom eller mot organisasjoner som ikke er stater.¹⁵⁴ Om dette virker forstyrrende for oss som studerer krig, er det langt verre for de impliserte parter. Avhengig av ståsted påberoper de seg enten

¹⁵⁴ van Creveld i Klevberg 1998.

beskyttelse fra krigens folkerett eller fra alminnelig strafferett, forskjellen for dem det angår kan være betydelig. Vi nordmenn fikk noe ufrivillig problemstillingen i fanget. Mens palestina-konfliktens øverste feltherre, Yasir Arafat, hentet Nobels fredspris etter å ha vekslet håndtrykk utenfor Det hvite hus, fikk en av soldatene, Souhaila Andrawes, 12 års fengsel for å ha deltatt i operasjoner i den samme konflikten. Innholdet i begrepet krig er som vi ser så uklart at vi først må analysere fenomenet noe mer, før vi kan se hvordan studier av historiske fremstillinger kan hjelpe oss til å håndtere væpnede konflikter i fremtiden.

To typer krig

Vi har tidligere sett at Clausewitz etter 1827 skilte mellom to typer av krig; total krig og begrenset krig.¹⁵⁵ Et slik skille virker hensiktsmessig, om enn av litt andre grunner enn det Clausewitz legger til grunn. Edward Luttwak skiller mellom 'force' og 'power'. 'Force' er den makt man har ved direkte tvangsanvendelse. Luttwak sammenlikner den med Newtons mekaniske kraft, og i denne studien skal vi kalle denne form for makt 'tvangsmakt'. 'Power' har man når motstanderen velger å bøye seg for den potensielle tvangsmakt. Luttwak skriver at '[p]ower is therefore initially a subjective phenomenon; it can only function through the medium of others' perception.'¹⁵⁶ I denne studien vil vi kalle en slik makt for 'påvirkningsmakt'.

Thomas Schelling hevder følgende: 'There is a difference between taking what you want and making someone give it to you.'¹⁵⁷ Forskjellen er at i det første tilfellet er det kun styrkeforholdet mellom partene som betyr noe, mens i det andre tilfellet, styres utfallet av partenes interesser. 'The purely 'mili-

¹⁵⁵ 'overthrow the enemy' or 'merely to occupy some of his frontier-districts', Clausewitz' 'Note of 10 July 1827'.

¹⁵⁶ Luttwak 1979, s. 197.

¹⁵⁷ Schelling 1966, s. 2.

tary' or 'undiplomatic' recourse to forcible action is concerned with the enemy strength, not enemy interests; the coercive use of the power to hurt, though, is the very exploitation of enemy wants and fears.'¹⁵⁸ I det første tilfellet virker det altså en tvangsmakt, i det andre en påvirkningsmakt. Clausewitz definerte krig slik: 'War is thus an act of force to compel our enemy to do our will.'¹⁵⁹ Denne definisjonen virker hensiktsmessig i sin teoretiske sammenheng. Det er prinsipielt først når en av partene tyr til tvangsmakt at vi kaller fenomenet krig. I praksis er definisjonen mindre egnet fordi den ikke sier noe om omfanget av maktanvendelsen for at vi skal kalle fenomenet krig.

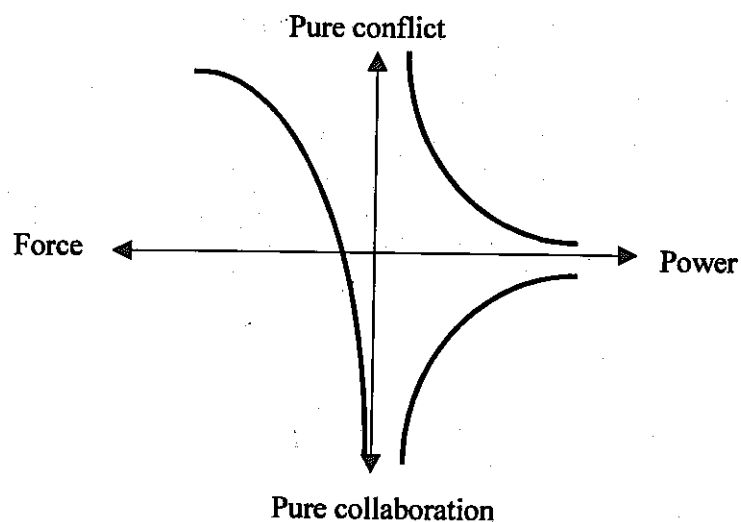
Men de færreste kriger inneholder kun tvangsmakt, de aller fleste inneholder også påvirkningsmakt. Tvangsmakt er en fysisk, observerbar handling. Påvirkningsmakt er en psykisk størrelse som befinner seg hos den som blir utsatt for den, og som kan brukes av motparten. Eksempelvis har en lastebil sjåfør som kommer dundrende mot en syklist, ingen påvirkningsmakt til å skremme syklisten av veien, hvis syklisten ikke ser ham, eller tror lastebilen vil svinge unna, eller om syklisten er suicidal og ikke vil flytte seg. Sjåføren har heller ingen påvirkningsmakt overfor en toåring på trehjulssykkel, som ikke forstår konsekvensene av å bli værende i veien. Men lastebilen har en enorm tvangsmakt hvis de skulle møtes fysisk. Tvangsmakt og påvirkningsmakt beskriver altså to former for maktbruk. Tvangsmakt er ren fysisk makt, som når far løfter toåringen av trehjulssykkelen og bærer ham inn. Påvirkningsmakt er bruk av potensiell tvangsmakt, som motparten velger å bøye seg for.

Men vi kan si mer om forholdet mellom de to parter. Grad av felles interesse har betydning for handlingsmønsteret. Hvis både lastebil sjåføren og syklisten har en felles interesse av å ikke kolliderer, legger det andre føringer på syklistens adferd,

¹⁵⁸ Schelling 1966, s. 3 (min utheving).

¹⁵⁹ Clausewitz 1976, Bok 1, kap. 1, pkt. 2, s. 75.

enn om han tror at sjåføren prøver å kjøre ham ned. Thomas Schelling bruker uttrykkene 'pure conflict' og 'pure collaboration' for å betegne ytterpunktene på et slikt interessefelleskap.¹⁶⁰ 'Pure conflict', eller 'ren konflikt', betegner en situasjon hvor partene ikke har noen felles interesser. Dette er en ytterst sjelden situasjon. Selv under annen verdenskrig hadde partene enkelte interesser felles, for eksempel at ingen benyttet stridsgass. 'Pure collaboration', eller 'rent samarbeid' betegner en situasjon hvor partene har alle interesser felles. Dette forekommer også svært sjeldent, selv i de tettste kompaniskap vil det som regel være en smule uenighet, kommunisert eller ikke. Jeg har koblet disse to begrepsparene sammen i et koordinat-system, og da fremkommer det noen enkle sammenhenger:

De krumme linjene i modellen antyder sammenhengen mellom grad av interessefelleskap og bruk av makttype. Har partene mange interesser felles, er sannsynligheten for at en av partene vil benytte force eller power for å få sin vilje igjennom liten. Har partene færre interesser felles, vil anvendelse av power bli mer utbredt. Har partene ingen interesser felles, er det bare force som virker.

¹⁶⁰ Schelling 1980, s. 83ff.

I situasjoner som nærmer seg rent samarbeid, vil det være lite innslag av både tvangsmakt og påvirkningsmakt. De fleste relasjoner er dog ikke rent samarbeid, men mer en forhandlingssituasjon hvor man forhandler seg frem til løsninger basert på egne og andres interesser. Slike forhandlinger trenger verken være eksplisitte eller bevisste. I slike tilfeller vil partene spille på en grad av påvirkningsmakt. Det kan etter mitt syn også bli benyttet tvangsmakt i situasjoner som er preget av en stor grad av felles interesser, derfor er den lange krumme linjen i modellen trukket helt ned mot rent samarbeid. Det er for eksempel i alles interesse å unngå trafikkulykker, men likevel virker det en tvangsmakt på den enkelte bilist i form av fysiske sperringer og kjøremønstre, som gjør at handlingsvalgene blir fysisk begrenset. Det er likevel slik, antar jeg, at relasjoner preget av en stor grad av felles interesser preges av påvirkningsmakt og lite av tvangsmakt.

Kommer vi over på den siden hvor forholdet mellom partene er preget av reelle interessekonflikter, vil vi se at påvirkningsmakt fremdeles spiller en rolle, mens tvangsmakt får en viktigere rolle å spille. I en situasjon hvor partene ikke har noen interesser felles, ikke en gang en felles interesse av å unngå voldshandlinger, har ingen av partene lenger noen påvirkningsmakt å spille på.

Krig med bare tvangsmakt er det militære trumfess, og tar ikke hensyn til sosiale mekanismer. Man ødelegger motstanderen som man kverker maur. Dessverre finnes det nok av eksempler: 'Ha hverken medlidenhet eller nerver - det har du ikke bruk for i krig. Utrydd det du måtte ha av medfølelse og medlidenhet, og drep alle russere, alle sovjetiske mennesker. Ikke nøl - om det er en gammel mann, en kvinne eller et barn foran deg - drep, og du skal redde deg selv, sikre en framtid for din familie og deg selv evig ære.'¹⁶¹

¹⁶¹ Fra Hitlers dagsordre før invasjonen av Sovjetunionen i 1941.

Militære teoretikere har ofte vært opptatt av hvordan tvangsmakt kan gjøres så effektiv som mulig, men det er ikke tema i denne studien. Både Clausewitz og Jomini var opptatt av dette, men det er ingen stat eller organisasjon i verden i dag som både har ideologi og teknologi til å anvende ubegrenset tvangsmakt i denne forstand. Hensikten med denne studien er å finne ut hvordan vi kan bli bedre til å bruke påvirkningsmakt. Vi ønsker å påvirke motstanderens atferd, uten å ødelegge ham. Det er viktig å understreke at påvirkningsmakt og tvangsmakt ofte virker samtidig. Påvirkningsmakt blir ofte kommunisert ved hjelp av tvangsmakt. Innledningsvis var Jugoslaviakonflikten preget av NATOs bruk av påvirkningsmakt. Målet var i første omgang å true Milosovic til å skrive under på Rambouillet-avtalen. Når det ikke gikk, måtte truslene synliggjøres ytterligere i form av bomber. De krigshandlinger NATO valgte som forlengelse av det diplomatiske språk, hadde også en slik karakter at Milosovics evne ble gradvis redusert. Det virket altså en påvirkningsmakt i form av trusler om å påføre enda mer skade og ødeleggelser, samtidig som det virket en tvangsmakt i form av faktiske ødeleggelser av Jugoslavias infrastruktur og militære slagkraft. I konflikter med innslag av påvirkningsmakt, er det derfor fornuftig å betrakte krigshandlinger som en form for kommunikasjon. Her har Clausewitz noen gode formuleringer:

Do political relations between peoples and between their governments stop when diplomatic notes are no longer exchanged? Is war not just another expression of their thoughts, another form of speech or writing? Its grammar, indeed, may be its own, but not its logic.¹⁶²

Voldshandlinger i alle andre situasjoner enn i ren konflikt er altså *også* en form for kommunikasjon, om enn kraftigere enn ord. President Johnson beskrev det slik etter et amerikansk flyangrep på Nord-Vietnam i april 1965: 'I wish it were possi-

¹⁶² Clausewitz 1976, Bok 8, kap. 6, s. 605.

ble to convince others with words, of what we now find it necessary to say with guns and planes.'¹⁶³ Det tragiske med krig er selvfølgelig at i denne dialogen er det sterkeste forhandlingskortet evnen til å påføre fienden smerte og lidelse: 'The power to hurt is bargaining power.'¹⁶⁴ Krig med stort innslag av tvangsmakt og krig med stort innslag av påvirkningsmakt representerer to typer krig. På den ene siden finner vi en krig hvor motstanderen utslettes, eller som Clausewitz skrev: 'to render him politically helpless or military impotent'. På den andre siden finner vi ren påvirkningsmakt hvor motparten bøyer seg for den forventede tvangsmakt, som for eksempel Danmark gjorde i april dagen 1940. Det er på denne siden av skalaen vi ønsker å befinne oss, men det krever at vi vet hva motparten frykter og hva han håper på. Jo mindre vi forstår av hans preferanser og verdier, jo mindre påvirkningsmakt har vi, og desto mer må vi stole på tvangsmakt. Figuren som ble vist tidligere i kapittelet, forsøker å illustrere disse sammenhengene grafisk. Den lange krumme linjen illustrerer at anvendelse av tvangsmakt i hovedsak finner sted i situasjoner som er preget av liten grad av interessefelleskap mellom partene. De to mindre krumme linjene i figuren illustrerer at påvirkningsmakt anvendes over et langt videre spekter. Både partnere og motstandere benytter påvirkningsmakt ovenfor hverandre. Det er kun ved ytterlighetene ren konflikt og rent samarbeid at påvirkningsmakt ikke anvendes, eller ikke virker.

Utfordringen i denne sammenheng er å finne ut hvordan motstanderen oppfatter krigen. Krig som ikke kun er ren tvangsmakt, er en forhandlingsprosess, en prosess som starter lenge før utbruddet av voldshandlingene, og som varer lenge etter avslutningen av dem. Slike forhandlinger er stort sett eksplisitte kun ved forhandlingsbordet i forbindelse med avslutningen av konflikten. Målet for krigføringen er derfor

¹⁶³ Gjengitt i Schelling 1966, s. 150.

¹⁶⁴ Ibid., s. 2.

ikke brospenn eller kraftstasjoner, som man får inntrykk av når man ser CNN, men å påvirke motstandernes adferd.

War is always a bargaining process, one in which threats and proposals, counterproposals and counterthreats, offers and assurances, concessions and demonstrations, take the form of actions rather than words, or actions accompanied by words. It is in the wars that we have come to call 'limited wars' that the bargaining appears most vividly and is conducted most consciously. The critical targets in such a war are in the mind of the enemy as much as on the battlefield.¹⁶⁵

Konklusjonen på dette kapittel er at krig, spesielt de begrensede, består av mye mer enn fysiske krigshandlinger. Et innslag av krigshandlinger, eller tvangsmakt, har tradisjonelt vært kriteriet for å kalle en tilstand for 'krig', men krig inneholder som regel mer enn det. Krig består også av påvirkningsmakt. Krig er minst like mye en forhandlingsprosess som gjensidige ødeleggelser. Siden vi primært ønsker å løse konflikter ved hjelp av påvirkningsmakt, må vi altså kjenne de eventuelle motstanderes preferanser. Det er vanskelig å lese andres tanker, også motstandernes. Men det er enkelte trekk ved menneskets måte å tenke på som er felles for alle, og som er interessante i denne sammenheng.

Krig som sosialt og institusjonelt faktum

John Searle definerer sosiale fakta som 'collective intentional facts'.¹⁶⁶ Slike kollektive fenomener er omstridte i filosofien. Searle hevder at 'collective intentional facts' ikke kan reduseres til den individuelle intensjonalitet til hver og en av medlemmene i kollektivet.¹⁶⁷

I slike tilfeller er det altså kollektivets felles, og ikke-reducerbare oppfatning, som styrer det enkelte medlems oppfatning og ikke motsatt. Hyener som jakter på en gnu, er styrt av

¹⁶⁵ Ibid., s. 142.

¹⁶⁶ Searle 1995, s. 122.

¹⁶⁷ Ibid., s. 24.

en slik kollektiv intensjon. For å danne grupper som kan nå mer kompliserte mål enn å felle en gnu, må man ha interne regler. For å kunne påvirke en antagonistisk gruppering gjennom påvirkningsmakt må vi kjenne til grupperingens regler. Vi skal senere se at det finnes ulike typer av slike regler. Konklusjonen på dette kapitlet er at alle kriger er et sosialt faktum. Det betyr at krig finner sted mellom grupper hvor det virker en grad av 'we consciousness' og et sett med regler internt i gruppen.¹⁶⁸ Men det finnes også kriger som i tillegg til å være et sosialt faktum, også er et institusjonelt faktum.

Institusjonelle fakta er fakta av typen: 'Rosenborg er norsk seriemester i fotball', 'Norge styres etter det parlamentaristiske system'. I følge Searle er kjernen i slike fakta de konstitutive regler, som kan formuleres med setningen: 'X counts as Y in context C'.¹⁶⁹

Et eksempel kan være: 'Når fotballen passerer mållinjen, teller det som en scoring hvis kampen er i gang, og dommeren ikke annullerer målet på bakgrunn av spillrets regler.' Skulle derimot ballen passere mållinjen i kampens pause, eller at dommeren finner at spillrets regler er brutt, teller passeringen ikke som scoring, selv om ballens fysiske bevegelse er den samme. Sagt på en annen måte: Vi har fenomenet X (fotballen passerer mållinjen) og kontekst C (kampen er i gang, ingen regler ansees brutt). Når fenomenet X opptrer i kontekst C, skal fenomenet X oppfattes som fenomenet Y (Det er scoret mål). Dette virker banalt, men i følge Searle er menneskets evne til å behandle slike 'count as' grunnlaget for alle institusjonelle fakta.¹⁷⁰

Denne biologiske evnen vi mennesker har til å tillegge ulike fenomener en rolle i en sosial sammenheng, er en av de viktigste egenskaper menneskene har. Hele samfunnsstrukturen

¹⁶⁸ Ibid. 'No set of 'I Consciousness', even supplemented with beliefs, adds up to a 'We Consciousness'.

¹⁶⁹ Ibid., s. 28.

¹⁷⁰ Ibid., s. 228.

hviler på den evnen. Hele vårt økonomiske system står og faller på at et stort flertall av Norges befolkning aksepterer at en nærmest verdiløs papirlapp, i fysisk forstand, skal telle som 1000 kroner. Dette kalles altså et institusjonelt faktum, et faktum som er helt avhengig av menneskers oppfatning for å eksistere. Slike institusjonelle fakta er bygget opp av konstitutive regler. Disse reglene forteller som vi har sett hvordan et fenomen skal oppfattes, for eksempel hvordan man skal oppfatte en papirlapp med et bilde av Sigrid Undset. Det er ikke noe ved den spesielle gjenstanden, pengeseddelen, som gir den dets verdi, det er vår oppfatning av den som gir seddelen verdi.

Enkelte kriger kan også oppfattes som et slikt institusjonelt faktum, hvor det virker en rekke 'count as'. Også de enkelte krigshandlinger kan være regulert av slike konstitutive regler:

And why is a kiloton nuclear bomb so different from an equivalent weight of high explosives dropped in a single attack? It is. Everybody knows the difference. The difference is not tactical; it is 'conventional', traditional, symbolic – a matter of what people will treat as different, of where they will draw the line.¹⁷¹

Men vanligere er det at den enkelte konflikt plasserer seg et sted mellom et rent sosialt faktum og et institusjonelt faktum, hvor konstitutive regler gjelder. En krig vil alltid være et sosialt faktum, men det vil variere i hvilke grad den også er et institusjonelt faktum. Den vil plassere seg et sted mellom dem. En konflikt som begynner som et institusjonelt faktum kan godt ende som et sosialt faktum, og motsatt. Også de enkelte krigshandlinger kan endre sin betydning under stridens gang. Som et eksempel kan nevnes at krigførende parter til sjøs hadde en traktatfestet plikt til å plukke opp skibbrudne motstandere. Dette var en plikt som ingen overholdt under annen verdenskrig, og ingen ble heller dømt for bruddet. En krig kan

¹⁷¹ Schelling 1966, s. 133.

etter mitt syn oscillere mellom å være et rent sosialt faktum og et institusjonelt faktum, langs to akser. Den ene akse finnes internt i gruppen, det være seg staten eller andre krigførende organisasjoner. Den andre akse befinner seg mellom de stridende parter.

I antikken galdt det konstitutive regler på tvers av fronten, i det minste mellom siviliserte folk. Når for eksempel de greske hoplitter braste i hop, tok det som regel ikke lang tid før den ene falanksen brøt sammen og de som kunne flyktet fra slagmarken. Deretter var det innarbeidede prosedyrer som gjaldt:

One set of captured armor would be arranged on a pole and raised at or near the battlefield as a trophy or monument to the victors prowess; the disputed territory would usually be annexed. The vanquished would manifest their defeat by sending a herald to request a truce in which they could return to the field to gather up the bodies of their own fallen.¹⁷²

Sagt med andre ord: '[T]he meaning of 'victory' is decided as much by convention – tacit or explicit – as it is by actual physical results.'¹⁷³ Men ikke alle kriger avgjøres på denne måten. Helmuth von Moltke hadde slått både Danmark og Østerrike i løpet av noen korte uker. Mot Frankrike i 1870 ble det vanskeligere. Moltkes armé hadde gitt Frankrike det man trodde var det avgjørende nederlag ved Sedan. Napoleon III satt sågar i tysk fangenskap. Sunn fornuft skulle tilsi at resten nå skulle avgjøres ved forhandlingsbordet. Men bare dager etter nederlaget ved Sedan brøt det republikanske opprøret ut i Paris, og hvem skulle det nå forhandles med? 'Nobody here has any idea of how much longer this terrible war will last, or of with whom we will eventually have to conclude a peace.'¹⁷⁴ Det var langt vanskeligere å vinne en krig hvor de ulike parter ikke fulgte de samme regler, hvor den ene parten ikke aksepterte 'X counts as Y in context C'. I slike tilfeller er krigen

¹⁷² Hanson 1996, appendix F.

¹⁷³ Creveld 1991, s. 91.

¹⁷⁴ Moltke i et brev av 18. desember 1870, i Bond 1996, s. 73.

ikke et institusjonelt faktum på tvers av fronten, men like fullt et sosialt faktum.

Men det finnes også kriger hvor medlemmene internt i gruppen heller ikke oppfatter krigen som et institusjonelt faktum, noe som kan få betydelige praktiske konsekvenser. Harold Moore skriver om Vietnam:

Unfortunately, my battalion and every other in the division now began to suffer the consequences of President Johnson's refusal to declare a state of emergency and extend the active duty tours of draftees and reserve officers. The order come down: Any soldier who had sixty days or less left to serve on his enlistment as of the date of deployment, August 16 [1965], must be left behind.

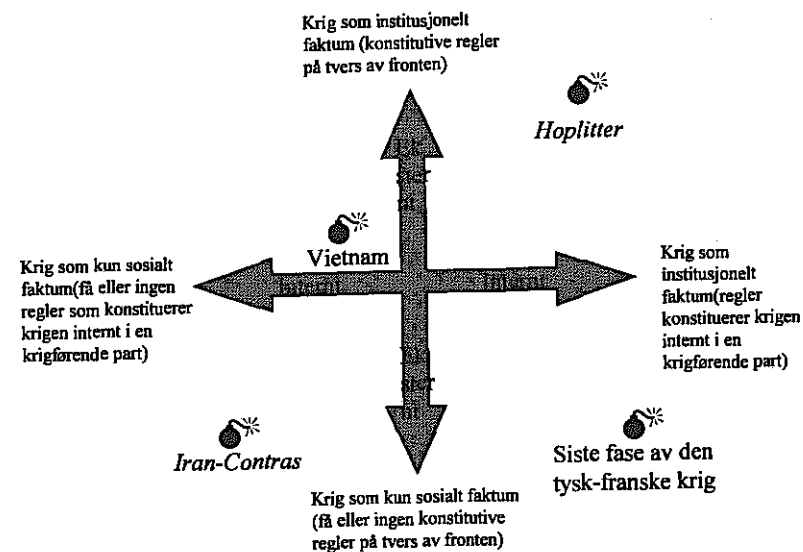
We were sick at heart. We were being shipped off to war sadly understrength, and crippled by the loss of almost a hundred troopers in my battalion alone. The very men who would be the most useful in combat – those who had trained longest in the new techniques of helicopter warfare – were by this order taken away from us. It made no sense then; it makes no sense now.¹⁷⁵

Moore følte seg i krig, noe landet hans også var på mange måter, men altså med betydelige unntak. Det finnes også eksempler på 'usynlige' kriger, som egentlig ikke finnes verken internt eller eksternt. Et eksempel kan kanskje være amerikanernes aktiviteter i Latin-Amerika på 1980 tallet, hvor ikke engang den amerikanske presidenten skulle være informert om alt som skjedde.

Disse forskjellene kan oppsummeres i en enkel og skjematisk modell. Det er viktig at mine historiske eksempler ikke oppfattes som annet enn illustrasjoner av et poeng, og jeg har heller ikke antydning noen forklaring på slike forskjeller, eller hvordan de kan endres. Hensikten er å vise at krig langt i fra er 'intermittent, clearly defined, with distinct criteria of suc-

¹⁷⁵ Moore og Galloway 1993, s. 28.

cess or failure' slik Michael Howard hevdet i en berømt artikkel.¹⁷⁶

I tilfeller hvor partene har mange av de samme konstitutive regler, og de samme oppfatninger av krigens karakter, vil den militært sterkeste eller mest effektive som regel vinne. I de tilfeller hvor partene ikke har de samme oppfatninger, i asymmetriske konflikter, er ikke utfallet like forutsigbart.

Forskjellen på denne modellen, og Clausewitz 'forunderlige treenighet' er at Clausewitz var opptatt av aktørene. Clausewitz skilte mellom kongens politikk, generalstabens strategi og folkets emosjoner. Disse skillene er, som vi har sett, ikke like relevante i dagens politiske virkelighet. Min modell fokuserer på det limet som holder samfunnets enkelte bestandeler – menneskene – sammen. Ved å fokusere på dette limet, de konstitutive regler, og ikke på menneskene i seg selv, håper jeg å få frem at de fleste former for konflikt og krig er et uttrykk for et generelt fenomen, nemlig vår evne til å håndtere 'count

¹⁷⁶ Howard 1983b.

as'. Krig kan derfor med fordel studeres som et sosialt fenomen og ikke bare som uttrykk for 'brute facts' i form av stridsvogner og kryssermissiler. Skal vi klare å utnytte en eventuell påvirkningsmakt, må vi vite hvordan de ulike diplomatiske og militære utspill oppfattes. Espen Barth Eide skriver at CIA ville ha det til at Milosevic egentlig trengte et angrep, slik at han kunne få et påskudd til å gi etter, uten å virke feig i den hjemlige opinion: 'Dessverre tenkte ikke det jugoslaviske lederskapet slik'¹⁷⁷

Konklusjonen er at moderne kriger i hovedsak kan innta flere former. På den ene siden finnes former for krig hvor det gjelder gjensidige respekterte, gjerne uskrevne, regler for hvordan krigen skal føres og hvordan krig tapes og vinnes. (Dette må ikke forveksles med normative regler for krigføring, i form av krigens folkerett og liknende.) På den annen side finnes kriger som ikke har slike regler, men like fullt må beskrives som krig eller væpnet konflikt. De praktiske konsekvenser for militære teoretikere av hvorvidt krigen tenderer mot den ene eller annen form, skal vi se er betydelige.

'Schachphilosophie'

Josef Seifert hevder at sjakkspillet likner på feltherrekunst, og at sjakkspill med fordel kan brukes til å trene det militære talent.¹⁷⁸ Sjakktalentet er et uttrykk for det militære talent; 'Nicht ohne Grund war Napoleon auch ein leidenschaftlicher und gewalttätig-intelligenter Stratege des Schachspiel.'¹⁷⁹

Slike sammenlikninger er ikke uvanlige, men ikke mindre uheldige av den grunn. Fundamentet for alle spill er at deltakerne deler de konstitutive regler. Begge spillerne må oppfatte at brikker som ser slik eller slik ut, har lov til å bevege seg slik eller slik på brettet. Man må være enige om en hel rekke 'counts as' for at spillet skal oppstå som spill. Spill er altså et

institusjonelt faktum, og finnes bare når alle spillerne forholder seg til de samme konstitutive regler.

Den franske general og militærteoretiker André Beaufre er kjent for sin fekteanalogi. I *Introduction à la Stratégi* som kom på engelsk i 1965, deler han fektning inn i en rekke ulike handlinger. Han definerer i alt 14 av dem, for eksempel angrep, finter og overraskelse. Dette skjemaet, utarbeidet for fektning, bruker han deretter for å analysere strategi, ved å plassere historiske eksempler og eksempler fra avskrekkingstrategien inn i de ulike rubrikker. Svakheten ved Beaufres system er at mange kriger ikke kan sammenliknes med fektning hvor begge duellantene opererer etter de samme konstitutive regler. I fektning er det ikke lov å stjele den andres korde, eller sabotere bilen hans. Det er heller ikke lov å stenge dørene og sette fyr på fektehallen, da er det ikke lenger fektning.

Forskjellen på krig og væpnede konflikter på den ene side og spill og konkurranser av ulike slag på den annen er at sistnevnte som alt antydnet strengt følger konstitutive regler. Hvis deltakerne i spillet ikke respekterer spilllets konstitutive regler, opphører spillet å eksistere. Slik er det ikke med krig og væpnede konflikter. Selv om disse, som vi så eksempler på over, ikke følger bestemte konstituerende regler på tvers av konfliktlinjene, er de like fullt et sosialt faktum. Rytterhorder plyndret det de måtte komme over, og utgjorde med det et sosialt faktum for bøndene i området, ganske uavhengig av hva bøndene måtte mene om det.

Først når partene spiller etter de samme konstitutive regler, gir det mening å snakke om dyktighetsregler eller regulative regler som Searle kaller dem.¹⁸⁰ Slike regler angir hva man bør gjøre for å vinne, og hva man *ikke* bør gjøre. Sjakkbøker er fulle av regulative regler, for eksempel om når man bør foreta en rocade eller når man bør ta sikte på remis. Det er slike

¹⁷⁷ Barth Eide 2000, s. 43.

¹⁷⁸ Seifert 1989, s. 37.

¹⁷⁹ Ibid., s. 38.

¹⁸⁰ Skillet mellom *regulative* og *konstitutive regler* har i følge Searle sin opprinnelse i John Rawls' artikkel 'Two Concepts of Rules' i *Philosophical Review* 64.

regulative regler militære teoretikere tradisjonelt har vært på jakt etter. Slike regler er heller ikke uproblematisk, for vi vet ikke hvordan motparten vil reagere på at vi har slike regler, noe vi kommer tilbake til i neste kapittel. Martin van Creveld hevder at situasjonen stadig blir verre for dem som ønsker å følge regulative regler i krig.

Refusing to play the game according to the rules that 'civilized' countries have established for their convenience, they [the insurgents] developed their own form of war and began exporting it. Since the rules exist mainly in the mind, once broken they will not easily be restored. Though hardly a day passes anywhere in the world without some act of terrorism taking place, it appears that the process has only just begun, and the prospects for combating or even containing it are bleak.¹⁸¹

Det hjelper derfor ganske lite å bli flink innenfor én type av krig hvis motparten ikke følger de samme konstitutive regler. Dette er den store faren ved å benytte seg av spillmetaforen til å beskrive krig. I spill og konkurranser reflekterer man lite over de konstitutive regler. Spillet eksisterer kun innenfor sine regler, og reglene må tas på alvor. Man tar initiativet innenfor spillet selv, men man stiller ikke spørsmål ved selve spillet. Gjør man det, opphører leken. Verken Egil 'Drillo' Olsen eller Nils Arne Eggen filosoferer over hvorvidt fotball burde vært spilt med spretball eller om publikum burde få være med på banen. De ønsker å bli best innenfor det eksisterende spillet, slik tradisjonelle militærteoretikere også ønsker. I fotball kan man gjerne diskutere om man skal ha to dommere eller om keeperen bør få ta tilbakespill med hendene, men slike endringer endrer ikke spillets karakter, det er ganske annerledes i ukomfortable kriger.

Vi har i dette kapittelet sett på hvordan krig konstituerer seg som sosialt faktum. For å anvende påvirkningsmakt må vi

¹⁸¹ Creveld 1991, s. 178.

altså kjenne motstanderens tankemønster, eller de konstitutive reglene i det spillet han spiller. Det jominianske paradigme forutsatte at begge parter spilte det samme spillet, og fulgte de samme regler, som brikkene på et sjakkbrett. Det som gjør såkalte begrensede kriger så ukomfortable, er nettopp at motparten følger regler vi ikke kjenner og ikke forstår. Espen Barth Eide hevder at det er en 'sentral erkjennelse i militærteorien at en underlegen motpart vil søke å kjempe sine slag på andre fronter enn den angriperen ønsker.'¹⁸² Like sentralt er det vel at han også vil kjempe sine slag på en annen måte enn angriperen forutsetter: 'The lesson is clear: it is a form of hubris to suppose that the way we choose to wage war will determine how the other side fights. Our choice to wage 'clean' war may result in wars of exceptional dirt.'¹⁸³

Militær kompetanse

Bertil Rolf beskriver krigskunsten på denne måten:

Krigskonst innehåller de obehagliga övrraskningarnas logik. På inget annat område spelar obehagliga övrraskningar en så avgörande roll. För att bygga upp obehagliga övrraskningar fordras att man försöker utnyttja svagheter i motståndarens begrepps- och tanke-system. För att skapa övrraskningar måste krigföring bygga på antaganden om vad fienden tror och hans sätt att tänka. Krigföringens principer blir delvis reflexiva – de bygger på vad motståndaren antar om våra planer. De representerer fiendes representation av våra representationer. Reflexiviteten utesluter lagbundna förutsägelser.¹⁸⁴

Krigsprinsippenes refleksivitet byr altså strategien store utfordringer. Sverre Diesen hevder at strategien beherskes av paradokslogikken, det vil si at tilsynelatende dårlige løsninger egentlig er gode. Han skriver: 'Imidlertid kan vi fastslå at jo større vansker eller farer en strategi er forbundet med, jo mer

¹⁸² Barth Eide 2000, s. 44.

¹⁸³ Ignatieff 2000, s. 200.

¹⁸⁴ Rolf 1998, s. 397.

sannsynlig er det at motstanderen har avskrevet den, og jo større blir følgelig overraskelsen. Også i militære forhold er det altså en direkte proporsjonalitet mellom risiko og gevinst.¹⁸⁵ Poenget er at fienden vil forberede seg på det han antar vi vil gjøre. Men jeg tror ikke Diesen har rett i at det er proporsjonalitet i dette bildet. Hvis norske soldater forholdt seg til regelen over, vil selvfølgelig fremtidens motstandere forsikne seg ved de vanskeligste og mest farefulle veier, for å være klar når vi kommer. I slike tilfeller vil faktisk den letteste og mest bekvemme veien føre til størst overraskelse. Utfordringen er å vite hvor mye våre intensjoner former hans intensjoner. Roger Beaumont spør:

The most perplexing ideational branching here is the question of how much the choice of stratagem and policy actually shapes the eventual morphology of reality, that is, is it really true that preparing for war tends to suppress the probability of being involved in one?¹⁸⁶

Regulative regler, som Diesens utsagn over er et eksempel på, former altså omgivelsene på en uforutsigbar måte. Våre smarteste triks kan forårsake våre største problemer, hvis motstanderen vet at vi bruker dem. Men vi vet aldri sikkert om han vil ta hensyn til dem. Strategien består altså av å forsøke å gjette hva en annen vil gjette at en selv gjetter at den andre vil gjøre *ad infinitum*.

Ubehagelige overraskelser bli ekstra ubehagelige hvis de også kommer overraskende på våre konstitutive regler og ikke bare på våre regulative regler. At en sjakkspiller trekker revolveren, er langt mer forbausende, overrumplende og ubehagelig enn at han skulle foreta en uventet gambit. For en offiser som skal delta i operasjoner hvor det hersker liten grad av felles konstitutive regler, er det altså viktig at vårt begreps- og tanke-system er så fleksibelt og så romslig at det blir vanskelig for

¹⁸⁵ Diesen 1998, s. 37.

¹⁸⁶ Beaumont 1994, s. 154.

motstanderen å operere i vår konseptuelle blindsoner. For å oppnå et slikt fleksibelt begreps- og tanke-system, er det etter mitt syn nødvendig at den militære profesjon er i utvikling, og at den bevisst forsøker å utvide sine rammer. Det er med andre ord viktig at forsvaret utvikler en profesjonell kompetanse:

Det särartade professionella inslagen i modern professionell kompetens är inte att man resonnerar rationellt och drar slutsatser. Det har man alltid gjort på viktiga områden med praktiskt genomslag. Det särartade består i att man medvetet utformar sine egna institutioner. Det särpräglade i den moderna professionella rationaliteten är inte resonnement inom praxis utan att man resonnerar över praxis i syftet att skapa nye institutioner.¹⁸⁷

Ønsker man å besitte en profesjonell kompetanse, må man reflektere både over sine egne konstitutive regler og en eventuell motstanders. Og det må gjøres av den enkelte offiser, og ikke av eksperter ved de høyere læresteder. Doktrinen om en 'tillämpad vetenskap' kan ikke brukes fordi vi ikke vet hvordan situasjonen vil se ut, eller hvordan 'the morphology of reality' blir påvirket av våre forberedelser. Det er derfor Clausewitz' oppskrift virker så fornuftig. Vi må selv reflektere over vår egen praksis, der vi befinner oss, det kan ingen gjøre for oss.

I neste kapittel skal vi se hvordan studier av historien kan hjelpe oss til å reflektere bedre over praksis, som igjen kan hjelpe oss til å unngå de mest ubehagelige overraskelser.

¹⁸⁷ Rolf 1998, s. 386. Med 'institution' forstår Rolf et system av regler. 'Reglerna kan vara av vitt skilda slag från tekniska, ekonomiska och strategiska regler till lagar och konventioner till språkliga och mikrosociala konventioner och handlingsstrategier.'

Kapittel 5

Om å lære av historien

The limits of my language mean the limits of my world.
Ludwig Wittgenstein

I dette kapittel skal vi først se at historiebøker består av to lag, nemlig fortiden og historikerens tolkning av den. Tradisjonelt har offiserer vært opptatt av det første. Jeg vil rette fokus på det andre. Det gjør jeg fordi krig er minst like mye et spørsmål om psykologi som fysikk. Krig er minst like mye påvirkningsmakt som tvangsmakt. Deretter skal vi se at historiefaget har en interessant metode å tilby offiserer som kan tilegnes og oppøves i møte med historiske tekster. Etter det skal jeg vise at vi kan bli flinkere til å få nye erfaringer nettopp ved å erfare. Til slutt vil jeg argumentere for at det er minst like viktig å ha gode ord og begreper som gode stridsvogner.

I studiens innledning møtte vi maleren Albrecht Altdorfer. Hans maleri *Alexanderschlacht* fra 1529 er blitt nærmest herostratisk berømt for måten det projiserer samtiden inn i fortiden. Bildet sier mye om Altdorfers egen tid, og nesten ingen ting om den epoken bildet forsøker å fremstille. Bildet er altså langt mer interessant brukt som levning, enn som beretning. Som beretning om slaget i år 333 før Kristus er bildet nærmest verdiløst. Som levning derimot, som et grunnlag for å trekke slutninger om hvordan malere oppfattet krig i år 1529, er det langt mer interessant.

Alle spor og kilder fra fortiden kan brukes som levning, det vil si noe som antyder noe om den tiden de er fra, men hvor vi selv må trekke slutninger om hvordan noe var. Beretninger, som direkte forteller oss hvordan noe var, må derimot være menneskeskapt og bevisst meddelende. Et regjeringsnotat fra 1905 kan altså brukes både som beretning og som levning, mens en ostehøvel fra 1905 kun kan brukes som levning.

Historiske fremstillinger kan både oppfattes som levning og som beretning. Jominis *History of the Revolutionary Wars* brukt som beretning forteller oss, hvis den er etterrettelig, noe om hvordan krigene artet seg. *History of the Revolutionary Wars* brukt som levning forteller oss om hvordan Jomini oppfattet og fremstilte krigen. Brukt slik forteller historien oss noe om hva Jomini oppfattet som viktig og vesentlig. Som nevnt tidligere består historiske fremstillinger av to lag, et lag historiske kjensgjerninger og et lag historiker. Tradisjonelt har militære teoretikere forholdt seg til det ene laget, de historiske kjensgjerninger. Vi kan hente et eksempel fra Sverre Diesen som i en artikkel skriver "At tyskerne den gang oppnådde akkurat det samme i andre operasjonsteatre med radikalt forskjellig organisasjon og taktikk illustrerer med andre ord manøvertankegangens universelle gyldighet, gitt at man foretar nødvendig tilpasning til lokale terrengmessige, klimatiske og andre forhold."¹⁸⁸ Diesen ser på de historiske hendelsene på en tilsynelatende direkte måte. Han redegjør ikke for den historiker som har observert tyskernes adferd, og heller ikke for den koblingen han selv gjør mellom historikerens beretninger og hans egen slutning. Slutningen er nemlig på ingen måte ukontroversiell. Det er for eksempel ikke urimelig å hevde at USA ikke praktiserte manøverkrig under Golfkrigen,¹⁸⁹ men det var utvilsomt en brakseier, som savner side-

¹⁸⁸ Diesen 1997.

¹⁸⁹ I en analyse av Golf-krigen skriver Roger Beaumont: 'Paradoxically, there was little evidence of the freewheeling maneuver warfare and emphasis on lower-echelon command initiative that became the *idée fixe* of many U.S. Army officers in the post-Vietnam era.' Beaumont 1994, s. 173.

stykke i moderne militærhistorie. Hvor universelt gyldig kan manøvertankegangen egentlig være?

Det er mer interessant å observere hvordan Diesen finner 'manøvertankegangens universelle gyldighet' bevist, enn å registrere hva tyskerne faktisk gjorde. Diesens konklusjon er mer interessant som en indikasjon på virkelighetsforståelsen og persepsjonsfiltre i Forsvarets øverste ledelse, enn som en militærteoretisk oppdagelse. Samler vi flere slike konklusjoner fra flere av medlemmene i en slik gruppe som Forsvarets øverste ledelse utgjør, vil man etter hvert begynne å ane rammene rundt de sosiale rom som eksisterer der. Slike rom antyder hvilke tanker som er lov å tenke og hvilke tanker man kan tenke. Slike indikasjoner på det meningsunivers som omgir norske offiserer, er på ingen måte uviktig, verken for medspillere eller motspillere. Vi husker hva Bertil Rolf sa om de ubehagelige overraskelser: 'För att bygga upp obehagliga överraskningar fordras att man försöker utnyttja svagheter i motståndarens begrepps- och tankesystem.' Fasttømrede tankebaner kan bli til svakheter nettopp ved at motstanderen ser at de er ureflekterte, uten at vi vet det selv.

Konklusjonen på dette kapittel er at man kan lære mye av å betrakte militærteori som en form for 'levning'. Siden krig også har en psykisk side, i form av konstitutive regler, kan man altså lære relevante ting om krig ved å studere teoretikeren, og ikke bare teoriene.

'Å forklare i historie, er å forstå'

Forholdet mellom forklaring og forståelse er problematisk i filosofien. Begge er et svar på hvorfor, men de gir ulike svar. En tradisjonell form for forklaring har gått ut på å subsumere enkelttilfeller under generelle lover. Slike forklaringer passer ikke godt i vitenskaper som ikke har slike generelle lover. I slike fag, for eksempel historie, har man heller forsøkt å komme frem til en forståelse. Wilhelm Dilthey ga følgende beskrivelse av forståelse: 'den prosess som gir oss kjennskap til

noe psykisk ved hjelp av de sanselige tegn dette psykiske gir seg til kjenne gjennom.'¹⁹⁰ Problemet med en slik søken etter andres tanker er at vi kanskje ikke kan tenke andres tanker, men forblir fanget i vår egen forståelseshorisont. Dette griper dypt inn i hermeneutikk og fortolkningskunst, og vi skal her la de mer prinsipielle sider ligge.

Michael Stanford tar til orde for at historikere må tolke en tekst på flere måter, og at den kan forstås på tre nivåer. Det første består i at vi leser teksten slik den umiddelbart foreligger: 'In short, the first and most natural interpretation is what meaning it has for us, here and now, in the context of our present moment in life.'¹⁹¹ Teksten tilpasses oss. Det andre består i at vi forsøker å se teksten med fortidens briller: 'She asks of a historical document (or other relic of the past) what it meant for the person or persons who produced it and for their contemporaries.'¹⁹² Vi må altså tilpasse oss deres kontekst så langt det er mulig. Vi vil, i tråd med historismen, aldri lykkes helt. Til slutt må historikeren forsøke å forstå betydningen av teksten: 'This is the meaning that the text has for us in full recognition of what it meant for them.'¹⁹³ En tekst må altså tolkes og forstås på tre nivåer.

Poenget mitt er at denne metoden, den tredobbelte lesning av en historisk tekst, har overføringsverdi til den militære kompetansen. Det ligger en mening bak handlinger, som det gjør bak en tekst. Denne meningen trenger ikke være ment for oss, og avsender trenger heller ikke å være seg meningen bevisst, den kan være aldri-ennå-tenkt. Handlingen kan også ha en annen mening for avsender enn den har for mottaker. Hensikten med Stanfords lesning er å få tak i flest mulige av tekstens meningsvalører, det samme bør være målet for en offisers analyse av en militær situasjon. Hvis vi ønsker å

¹⁹⁰ Ricoeurs 1999, s. 143.

¹⁹¹ Stanford 1994, s. 156.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Ibid.

benytte påvirkningsmakt, er vi som nevnt avhengige av å finne motpartens preferanser, og de trenger ikke å være umiddelbart tilgjengelige. Spesielt når vi krysser kulturelle grenser for å føre krig, kan det være ytterst vanskelig å få øye på og å forstå de konstitutive regler som gjelder i området. Militærhistorien er full av tragiske eksempler på manglende 'akkultrasjon'.¹⁹⁴

I en mye omtalt amerikansk bok og senere film om det blodige slaget ved Ia Drang i november 1965, finner vi følgende historie fra Specialist Jon Wallenius, som tjenestegjorde i US Army's 7th Cavalry Division:

There was a small tree that formed a 'Y' four feet from the ground about thirty yards to the left ... I saw a man's head peer out between the Y, and snapped off a quick shot. A second or two later the head reappeared and I took a more careful single shot at it. I was surprised when the head showed again in the same spot. I am a good shot and this was close. I took a shooting-range stance and fired again. Again the head disappeared, then reappeared. I stood there and kept shooting this pop-up target. I fired ten more times, methodical single shots until the pop-up target range closed down.¹⁹⁵

Det tok ikke så lang tid før Wallenius fikk svar på hva som hadde skjedd: 'A sweep was made forward from our positions by a unit who reported that they found seven dead North Vietnamese behind the tree, all shot in the head. I didn't go look.'¹⁹⁶ Denne hendelsen, og alle andre tilsvarende, kunne vært tolket på hvert av Stanfords tre nivåer. Hvis vi stopper på det første nivået, ser vi tilsynelatende bare at nordvietnameserne var elendige infanterister. Amerikanerne burde derimot lagt mer vekt på hva krigen betød for nordvietnameserne. En forståelse på tredje nivå hadde kanskje fortalt dem at dette var en krig de ikke kunne vinne innenfor sine egne

¹⁹⁴ 'Akkultrasjon er tilpasning, tilvenning til en ny kultur, jf. Akklimatisasjon' i Hofstede 1993, s. 229.

¹⁹⁵ Moore og Galloway 1993, s. 177.

¹⁹⁶ Ibid., s. 202.

konstitutive regler. Vietnameserne spilte et spill som amerikanerne verken hadde lyst på eller mulighet til å delta i, hvis de hadde oppdaget hva de egentlig hadde gitt seg ut på. En amerikansk general skal i forbindelse med Vietnamkrigen ha hevdet: 'I'll be damned if I permit the United States Army, its institutions, its doctrine and its traditions, to be destroyed just to win this lousy war!'¹⁹⁷ Prisen for denne erkjennelsen var høy. En bedre analyse i innledningsfasen ville fortalt amerikanerne at dette var en krig de ikke ville vinne, og de hadde spart Vietnam for en bunnløs tragedie.

Det finnes også mindre blodige eksempler på hvor galt det kan gå hvis man bare fokuserer på militær kapasitet som fly og kanoner, og glemmer motpartens forståelse av situasjonen. Vi skal se litt nærmere på opptakten til Falklandskrigen i 1982. Argentinere hadde lenge ønsket å annektere Falklandsøyene, eller Malvinas som argentinere kaller dem. Admiral Sandy Woodward, som kom til å lede den britiske 'battle group' under Falklandskrigen, skriver om sin tid i Directorate of Naval Plans:

Another task which befell us was to produce the Royal Navy's considered opinion on whether Britain could reasonably defend a remote, ill-charted colony in the South Atlantic known as the Falkland Islands. This was in 1973 and we were dealing, as always, with the possibility that the Argentine government might suddenly carry out its constant threat to take by armed force what they described as their 'Malvinas'. And it seemed to us that Her Majesty's government would be largely powerless to do anything whatsoever to stop them. We couldn't afford to station a force large enough in the islands themselves; nor could we get a reinforcement force out there in the time which would probably be available to us. Careful consideration inevitably pointed to the only conclusion: *impossible*. Strangely, the question of what, if anything, we might do to get the Argentinians out again once they had occupied the islands was never raised.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Beckett i Charters, Milner og Wilson 1992, s. 124.

¹⁹⁸ Woodward 1997, s. 54.

I 1981 ble evnen til å forsvare øyene enda dårligere. Da la Thatchers forsvarsminister, John Nott, frem et forslag om kraftige nedskjæringer i det britiske forsvaret. Hans plan gikk i korthet ut på følgende: 'to lose the aircraft carriers *Hermes* and possibly *Invincible*; to phase out the amphibious force; to get rid of nine destroyers and frigates; to cut back between 8000 and 10,000 men, some 15 per cent of the work force.'¹⁹⁹ For General Galtieri i Buenos Aires, som hadde utropt 1982 til 'the year of the Malvinas', var dette gode nyheter. Woodward skriver:

Above all, there was every indication that, by then, we would probably have no operational aircraft carriers, with *Hermes* and *Invincible* both victims of Mr John Nott's Defence cuts. As far as Galtieri and Anaya were concerned the situation was now simple: no British carriers means no air cover, no air cover means no British surface ships, no surface ships means no British landing force, no landing force means 'No Contest'. Their reasoning was perfect. Their timing.²⁰⁰

Woodward hevder at argentinerne neppe kunne ha valgt et dårligere tidspunkt for angrepet. Da Thatcher nærmest ved en tilfeldighet innkalte First Sea Lord Sir Henry Leach til et møte etter at Argentina hadde angrepet Falkland i april 1982, var John Nott i ferd med å selge de to eneste operative hangarskip britene hadde. Hadde situasjonen vært vanskelig tidligere, var den nå blitt håpløs. Man forventet selvsagt at Leach skulle peke på det mistrøstige i situasjonen, men det gjorde han ikke. Etter et flere timers møte skal Thatcher ha spurt: 'First Sea Lord – what precisely is it that you want? 'Prime Minister, I would like your authority to form a Task Force, which would, if you so required, be ready to sail for the South Atlantic at a

¹⁹⁹ Ibid., s. 61.

²⁰⁰ Ibid., s. 68.

moment's notice. 'You have it,' she replied.²⁰¹ Var dette galenskap? Woodward forteller:

John Nott, I am reliably informed, went white as Sir Henry thanked her tersely, took his leave and strode out into the night. I have little doubt that the Secretary of State for Defence realized he had lost more than one battle in that room that night. It must have been all too clear to him that Sir Henry had seized the opportunity to expose the folly of the massive cuts in the strength of the Royal Navy.²⁰²

Juntaen i Argentina hadde lenge ønsket seg Malvinas. Royal Navy lå tilsynelatende med knekt rygg. Hadde Galtieri fokusert mer på Royal Navys forståelse av situasjonen, og brukt mindre tid på å telle båter og fly, ville de kanskje ha sett at Royal Navy trengte en krig minst like mye som dem selv. Hadde argentinerne praktisert den tredobbelte lesing, hadde de kanskje sett at Royal Navys evne var nær null, men at deres vilje var større en noen gang. Hadde de ventet litt lenger, hadde Royal Navys evne til *power projection* vært fullstendig borte, og deres vilje hadde vært irrelevant.

Vi må ikke bare forstå fienden, vi må også forstå oss selv. Militære styrkers virksomhet finner prinsipielt sted i to ulike miljøer. Det ene miljøet kan vi kalle det funksjonelle miljø. Her finner vi det militære samfunnets egenart, som en egen organisasjon med egne mål og midler. Det er dette miljøet Forsvaret ønsker å kultivere, det er her de ulike enheter og våpen skal smeltes sammen til ett våpen i statens hånd. Det er her den militære profesjon befinner seg, og det er her Jomini og Diesen skriver sine bøker. Det andre miljøet er det dialektiske miljøet hvor Forsvaret inngår i en større helhet. Her finner vi elementer som partipolitikk, økonomi, kultur, sosiale forhold, eller slike forhold som Clausewitz var opptatt av. Her

²⁰¹ Ibid., s. 72.

²⁰² Ibid.

finner vi Forsvaret brukt som et sikkerhetspolitisk virkemiddel.

Offiserenes oppgave i det funksjonelle miljøet er å trimme Forsvaret som mekanikerne på et Formel-1 lag trimmer racer-bilen. Politikerne og generalene er sjåførene som kjører den i det dialektiske miljøet. Problemet for mekanikerne er at sjåførene ikke kjører bilen skikkelig, problemet for sjåførene er at bilen ikke passer til trafikken. Dette bildet blir selvfølgelig banalt i lengden, men det vitner ikke nødvendigvis om sviktene dømmekraft at politikerne ber om noe annet enn det de har bestilt. Det ligger i sakens natur. Herman Kahn sammenliknet forsvarsplanlegging med et supermarked, som står stengt i årevis før det dukker opp noen kunder som vil handle.²⁰³ Kjøpmannen vet ikke når kundene kommer, han vet ikke hva de kommer til å spørre etter, han må bare sørge for å ha litt av hvert når han stenger slik at de kanskje finner noe de vil ha. Admiral Wayne P. Hughes hevdet sågar at ved annen verdenskrigs slutt var det ingen av U.S Navys fartøystyper, med unntak av minefartøyene, som ble brukt til det de opprinnelig var konstruerte for.²⁰⁴ Jeg går ikke god for Hughes' påstand, men fenomenet er kjent fra andre steder også.²⁰⁵ Studier av historien kan også hjelpe oss å takle slik frustrasjon mellom de to miljøer bedre. Alfred Vagts skriver:

Military history can at best deduce the possibilities of future innovations. It can, however, show the dependence of military institutions on the conceptions and values of the dominant interests in a society and the derivation of war patterns from the social values and practices of the warmaking party.²⁰⁶

Hvis offiserene fokuserer mer på sin rolle i det dialektiske miljø, tror jeg de vil ha lettere for å akseptere at krig sjelden

²⁰³ Gjengitt i Beaumont 1994, s. 38.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Fra luften kjenner vi P-51 Mustang, som bare 'dukket opp', og ble en kjempesuksess.

²⁰⁶ Vagts 1959, s. 36.

blir slik den burde være. Dette betyr ikke at offiserene skal slutte å fortelle politikerne hva som er mulig og hva som er umulig, men studier av tidligere konflikter kan gi økt toleranse, som gjør det lettere å takle slik intern friksjon som alltid vil være en del av krig. Men også politikerne kan få bedre innsikt ved å lese militærhistorie:

If, through a broader kind of military history, civilians could learn to relate ends and means, much of the friction between them and the military would be eliminated; both would be controlled by an informed and realistic conception of society's interests.²⁰⁷

Konklusjonen er at en evne til tredobbel lesing kan gi verdifull informasjon også internt i egen organisasjon, og den kan oppøves i møtet med historien. General Shorts frustrasjon, som vi møtte i innledningen av denne studien, hadde kanskje vært mindre om han hadde hatt enda bedre kjennskap til hvordan krigføring med koalisjoner tradisjonelt har artet seg.

Erfaringsberedskap

Etter mitt syn kan skjønnlitteratur ofte være bedre egnet til å avdekke sosiale rom og meningsunivers enn dokumentarisk litteratur. Skjønnlitterære forfattere er ofte flinkere enn historikere til å skildre en situasjon slik den oppleves. Leo Tolstoys *Krig og fred* og Aleksandr Solzhenitsyns *August 1914* er begge regnet som fremragende fremstillinger av krig som fenomen. Men dette betyr ikke at jeg setter likhetstegn mellom historiebøker og romaner, og at det egentlig ikke er noen større forskjell på dem. Beretninger om fortiden har en annen epistemologisk verdi enn kunstneriske fremstillinger. General Otto Ruge hevder i boken *Felttoget* at et av hovedproblemene under kampene i Norge i 1940 var at mange avdelinger ga seg for tidlig:

²⁰⁷ Ibid.

Folk flest, også vi militære, er altfor tilbøielige til å akseptere situasjonen som den er i øieblikket og gå ut fra at den situasjonen blir den endelige, i stedet for å huske på at livet går videre og at situasjonen i morgen alltid vil være en annen enn i dag, og at det derfor ingen grunn er til å miste troen, selv om noe går galt i første omgang. Det er det vi lærer av historien. Får jeg igjen noe å gjøre med oppdragelsen av de unge offiserer, vil jeg legge enda mer vekt på studiet av historie enn jeg har gjort tidligere.²⁰⁸

Selv mente Ruge at serbernes situasjon under første verdenskrig ikke var ulik den norske i 1940. Poenget var at en kjennskap til at tilsynelatende undre har funnet sted tidligere, påvirker oss. Det er viktig at slike eksempler ikke er eventyr eller myter, men at de faktisk har funnet sted. En del av opplysningstidens arv er at historiske hendelser tillegges en større epistemologisk verdi enn myter.

Soldater i krig vil selvfølgelig vasse i løgner og propaganda både fra egen og fiendens side, men historiske kjensgjerninger har en annen form for bestandighet og autoritet enn reklame og agitasjon. At noe faktisk har vist seg mulig, antyder at det er mulig igjen.

Det er viktig å understreke at dette ikke beviser at hendelsene i fortiden har funnet sted, og heller ikke at det er lett å finne objektive fremstillinger, men det viser at mennesker tillegger fremstillinger av historiske hendelser en langt høyere epistemologisk verdi enn man tillegger romaner, noe som kan ha betydelige konsekvenser i krig. Som en digresjon kan nevnes at Hitler var svært nær å gi opp felttoget i Norge ved en rekke anledninger. Man kjenner sågar til at en offiserer, oberstløytnant Bernhard von Lossberg i OKW, holdt tilbake direktiver fra føreren, som beordret general Dietl til å rømme med sine styrker til Sverige for ikke å ødelegge felttoget i nord.²⁰⁹ Kunne bedre kjennskap til serbernes situasjon 25 år

²⁰⁸ Ruge 1989, s. 206.

²⁰⁹ 'Storm i rikskanselliet'. i Kersaudy 1990.

før ha gjort at 1. Divisjons avdelinger i Østfold hadde holdt noen dager til? Kunne Hitler ha holdt noen dager til?²¹⁰

Nå er ikke moralen at norske offiserer bør lese russiske romaner for å forstå Napoleonskrigene og første verdenskrig bedre, eller gamle norske biografier for å forstå felttoget i Norge. Poenget er, og det er denne studiens mest sentrale påstand, at evnen til å forstå fenomenet krig som et sosialt fenomen, kan oppøves i møtet med litteratur og anvendes i en konkret sikkerhetspolitisk situasjon. En bok om 1914 kan gjøre oss i bedre stand til å forstå en konflikt i 2003. En bok om 1914 kan få oss til å stille langt mer fruktbare spørsmål til den situasjonen vi selv er en del av. Det er ikke det vi erfarer i disse bøkene som er interessant, men det at vi blir flinkere til å erfare ved nettopp å erfare. Hans-Georg Gadamer har gitt en god beskrivelse av erfaring, som illustrerer forholdet godt:

The truth of experience always implies an orientation toward new experience. That is why a person who is called experienced has become so not only *through* experience but is also open to new experiences. The consummation of his experience, the perfection that we call 'being experienced', does not consist in the fact that someone already knows everything and knows better than anyone else. Rather, the experienced person proves to be, on the contrary, someone who is radically undogmatic; who, because of the many experience he has had and the knowledge he has drawn from them, is particularly well equipped to have new experiences and to learn from them. The dialectic of experience has its proper fulfilment not in definitive knowledge but in the openness to experience that is made possible by experience itself.²¹¹

En slik erfaringsberedskap kan etter mitt syn altså utvikles i møtet med historiske tekster, og anvendes til å vinne nye erfaringer i en aktuell politisk eller sikkerhetspolitisk situasjon. For å forstå motstandernes tankemønster i konflikter hvor

²¹⁰ 'nå står nervene i helspenn.' General Jodl, Hitlers rådgiver, i sin dagbok 14. april. Kersaudy 1990, s. 139.

²¹¹ Gadamer 1998, s. 355.

partene deler få eller ingen konstitutive regler, må vi etter mitt syn være radikalt udogmatiske. Vi må kunne stille spørsmål ved situasjonen, som overasker både oss selv og våre motstandere. Evnen til å stille uvanlige, uventete og originale spørsmål er en vesentlig side ved evnen til å erfare og forstå. En slik evne kan oppøves i møtet med historien: 'Nothing can provide policymakers with the right answers to the challenges that confront them. But history suggests the questions they should ask'²¹²

Det vi bør bli flinkere til å erfare, er altså ikke hvordan stridsvogner egner seg på vinterføre, men hvordan krigen fremstår for våre motstandere. En slik evne til erfaring og til å lære av dem, kan like lite som dømmekraft overføres via teori og teknisk kunnskap, den erverves kun gjennom arbeidskrevende økter. Det er ikke nok å registrere at motparten ikke følger våre konstitutive regler, vi må også være i stand til å informere andre om det.

Begreper

Forholdet mellom ord, begreper og tanker er omstridt i filosofien. Verken den språklige determinismen, det vil si at vi ikke kan tenke andre tanker enn det vi har ord til, eller den språklige relativitet, det vil si at ulike språk former tanken på ulike måter, er uten viktige reservasjoner. Forholdet mellom ord, tanker og begreper kan fort bli som forholdet mellom høna, kyllingen og egget. Det er etter mitt syn rimelig å anta at disse påvirker hverandre gjensidig.

Våre begreper og vår måte å tenke på må ha en dynamikk som tillater oss å begripe nye situasjoner. Samfunnet og dets konflikter er i stadig utvikling, og vårt språk må følge etter. Michel Foucault har etter mitt syn gitt en god beskrivelse av dette: 'Å forme begreper er en måte å leve på og ikke en måte å drepe livet på. Det er en måte å leve i en relativ bevegelighet

²¹² Murray, Knox og Berstein 1994, s. 6.

på og ikke et forsøk på å gjøre livet ubevegelig.²¹³ Vi har tidligere sett hvordan Clausewitz fremhevet viktigheten at man analyserte historien med det samme begrepsapparat som man fattet sine beslutninger med.²¹⁴ Dette forholdet virker også den andre veien. En evne til å begrepsfeste sine erfaringer vil også gi en bedre evne til å beslutte. En slik evne kan trenes i møtet med historiske fremstillinger. Jo mer fruktbare begreper vi har utviklet, jo bedre beslutninger er vi i stand til å fatte.

Et klassisk eksempel på følgene av å mangle ord og begreper finner vi i Frankrikes fall i 1940. Tyskernes lynkrig kunne fra den taktiske synsvinkel se ut som et svært hasardiøst foretagende. Stridsvogner i lange kolonner snodde seg inn i fiendens områder uten sikring i flanker og uten forhåndsplasserte depoter. All sunn militær fornuft skulle tilsi at disse med letthet kunne knipes av. Men fra det operasjonelle nivå, som franskmennene ikke hadde noen militærteori for, så det hele annerledes ut, her så man hvordan de ulike kolonnene truet fiendens hovedkvarter og deres evne til å lede striden. Gjennom å avskjære de franske forsyningslinjer så det hele langt farligere ut for forsvareren. Den franske hær hadde dog ingen mulighet til å se hva som egentlig hendte før det hele var for sent. De hadde verken begreper, ord, eller teorier for å beskrive det som foregikk, og de kunne derfor heller ikke legge noen planer for å hindre tyskerne. Det hele resulterte i en av verdenshistoriens mest oppsiktsvekkende og sviende nederlag. John Sommerville har beskrevet tilsvarende forhold slik: 'how war is fought depends, at least in part, on the concepts of war held by those who participate in it: the idea of war itself is a major factor in the way in which it is waged.'²¹⁵

²¹³ Foucault 1992, s. 93.

²¹⁴ 'Critical analysis, after all, is nothing but thinking that should precede the action. We therefore consider it essential that the language of criticism should have the same character as thinking must have in wars; otherwise it loses its practical value and criticism would lose contact with its subject.'

Clausewitz 1976 Bok 2, kap. 5, s. 168.

²¹⁵ Swain 1990, s. 103.

Dette eksempelet var hentet fra en tradisjonell storkrig og ikke fra en begrenset og ukomfortabel krig, men problemene er enda større der, hvor vi kanskje slettes ikke aner hvilket spill motparten spiller. Konklusjonen er at fienden kan slå oss fordi han har bedre ord og mer fruktbare begreper enn oss, selv om vi skulle ha flere stridsvogner enn han, sågar dobbelt så mange. Militær transformasjon handler altså ikke bare om å erverve nye kapabiliteter, men å være i stand til å tenke nye tanker.

Konklusjon

Tidligere i studien viste jeg hvordan det jominianske militærteoretiske paradigme fremdeles preger norske militærteoretikers tilnærming til krig. Dette paradigmet kjennetegnes av to forhold. Det første er avgrensningen av det militære studiet til å begrense seg til militærfaglige forhold, eller 'the art of properly directing masses upon the theater of war'. Det andre er doktrinen om 'tillämpad vetenskap', hvor det er en kløft mellom eksperten som utvikler prinsippene og praktikerer som anvender dem.

Dette paradigmet har vist seg svært effektivt gjennom årenes løp, men ikke til å begripe ukomfortable kriger. Slike kriger, hvor partene ikke deler de samme konstitutive regler, faller derfor tradisjonelt utenfor den norske militærteoriens synsrand. Hvis vi fokuserer på den rolle de konstitutive regler spiller, og aksepterer at vår påvirkningsmakt er avhengig av at vi forstår dem, vil vi etter mitt syn se at det ikke lenger er nødvendig, eller ønskelig, å trekke et skille mellom krig og politikk. De fleste kriger er politikk iblandet voldelige midler. De fleste kriger er både påvirkningsmakt og tvangsmakt. Slike kriger er en forhandlingsprosess hvor man må fokusere like mye på fiendens interesser som på hans evner.

Jeg er enig med Clausewitz i at begrepsapparatet som brukes i analysen av krigshistorien, bør likne det begrepsapparat som brukes til å fatte avgjørelser. Dette begrepsapparatet bør

gjøres så rikholdig og fleksibelt at man kan fatte fornuftige militære avgjørelser med det, også i de ukomfortable krigene. En fruktbar måte å trimme dette begrepsapparat på er etter min mening å la det møte utfordringer. Slike mentale utfordringer finner man mange av i historiske fremstillinger, da fortrennsvis brukt som levning, siden begrepene finnes i forfatterens hode, og ikke ved Waterloo eller ved Somme. Ved å lese gode bøker kan vi utvikle evnen til å stille gode spørsmål. De gode spørsmål har kanskje en mer perennialisk karakter enn gode svar. Doktrinen om 'tillämpad vetenskap' bør derfor erstattes med doktrinen om instrumentell pragmatisme.

Avstanden mellom analysen og beslutningen bør være kort.

Dette betyr ikke at vognførere i hæren heller bør lese historiebøker enn å føre vogntog, heller ikke at flygere heller bør lese *På Vingene* enn å trene på innflyging. Fysiske lover og 'brute facts' kan man tilegne seg uten spesielt mye refleksjon. Poenget er at de offiserene som skal virke i det jeg har kalt det dialektiske miljø må ha evnen til å forstå politikk og evnen til å stille gode spørsmål. De må ha evnen til å erfare. Det er svært mange offiserer som befinner seg i ukomfortable kriger. Det skiller deres situasjon fra dem som erfarer komfortable kriger. I slike konflikter, som i Kosovo, står faktisk den enkelte soldat i direkte kontakt med det dialektiske miljø i form av flyktninger, snikskyttere og pressefotografer. Og da er det ikke tilstrekkelig å kjenne de historiske destillat fra annen verdenskrig.

De tilbud fra historiefaget til militærteorien som jeg har skissert i denne studien, er alle uavhengige av 'brute facts'. Slike fakta, i form av at kjølevesken på bilene fryser ved en gitt temperatur, og at norske vernepliktige ikke lenger er stridsdyktige etter 30 kilometers tung skimarsj, er ikke uviktige opplysninger for en som skal lede vinteroperasjoner i Norge. Alle slike små, men viktige detaljer, har offiserer alltid vært opptatt av, og store og dramatiske felttog har gått til grunne ved at man har oversett dem. Budskapet mitt er altså

ikke at militære ledere skal glemme dette og heller bruke tiden på *August 1914*. Poenget er at de bør gjøre mindre av det første, og mer av det andre. Fortiden, som historiebøkene og bøker om militær teori forteller om, er interessante nok, men jeg tror vi med fordel også bør lese slike bøker som et uttrykk for de sosiale rom og det meningsunivers som omgir forfatterne av dem, og som bøkene vitner om.

Kapittel 6

Filosofiske reservasjoner

Philosophy clarifies our mind and makes us better human beings, but worse soldiers.
Leopold Schönberg von Brenckenhoff

I denne studien har jeg forholdt meg til krig som et instrumentelt virkemiddel. Aktørene ønsker å oppnå noe ved hjelp av krig. Krig er ikke et mål i seg selv. Men det er kanskje ikke slik?

Å oppfatte krig som middel og ikke som mål, har en lang historie. Den britiske militærhistoriker John Keegan sporer den helt tilbake til Aristoteles. Aristoteles la vekten på det rasjonelle ved mennesket, og hevdet at mennesket er et politisk dyr. Keegan mener at med et slikt utgangspunkt er det umulig for oss å forstå krigen som fenomen, slik den faktisk fremstår. Han hevder at mange kriger har hatt sin årsak i det han kaller kultur.²¹⁶ For det politiske mennesket ligger målet for krigen utenfor krigen selv, for det kulturelle mennesket er krigen et mål i seg selv. Keegan kritiserer spesielt Clausewitz for å forsterke virkningen av Aristoteles' ensidige fokusering på det rasjonelle, og at vesten derfor har hatt liten evne til å håndtere endemiske konflikter.²¹⁷ Jeg tror nok Keegan bevisst misforstår Clausewitz på dette punkt. Clausewitz visste godt at kri-

²¹⁶ Keegan 1993, s. 12.

²¹⁷ Ibid., s. 3.

ger er blitt ført uten politisk rasjonale: 'a battle might be fought to celebrate the birthday of a monarch, to satisfy military honour, or to assuage the commander's vanity'²¹⁸ Poenget til Clausewitz er at krig *burde* bli brukt som middel i politikken og ikke noe annet.

Kriger kan ha pågått så lenge at de har blitt endemiske, i den forstand at det kun er krigens intensitet som endrer seg, uten en spesifikk begynnelse eller slutt. For nye generasjoner kan konflikten ha blitt en livsform. I slike endemiske konflikter er den sosiale maktstrukturen knyttet til krig. Personlig prestisje og anseelse avhenger av plasseringen i det usynlige militære hierarki. Slike kriger er det svært vanskelig å få slutt på i tradisjonell forstand, og de er i sannhet ukomfortable for dem som blandes inn i dem: 'The PLO offers a graphic example of the general truth that once the taboo against terror is breached, a faction determined to terrorize ad infinitum is inevitably spawned, regardless of how the views of the mainstream might moderate. For such groups, terror stops being political and becomes a kind of bloody existentialism.'²¹⁹

Konflikter som preges av et massivt folkelig engasjement, av hat og frustrasjon, er også ytterst ukomfortable, og vanskelig å få en akseptabel slutt på. Her har Jomini et klart og entydig budskap: '[W]ar and aggression are inappropriate measures for arresting an evil which lies wholly in the human passions.'²²⁰ Den eneste måten å håndtere slike situasjoner på, er å avstå fra å gjøre noe som helst: 'it is far better to await the explosion and afterward fill up the crater than to try to prevent it and to perish in the attempt.'²²¹

Krig er kanskje ikke en fortsettelse av politikken med andre midler allikevel, kanskje er den noe mye mer, eller noe helt annet enn politikk?

²¹⁸ Clausewitz 1976, s. 222.

²¹⁹ Gearty 1991, s. 61.

²²⁰ Jomini 1992, s. 26.

²²¹ Ibid. Som en digresjon kan det nevnes at det var akkurat denne løsning Edward Luttwak foreslo for Kosovokrisen. Se Luttwak 1999.

Kognitiv dissonans

Vektlegging av tenkning og rasjonalitet er kanskje ubegrunnet. Per Strømholm beskriver situasjonen slik:

[Det er] umulig a priori å hevde at i forholdet tenkning/handling, eller om en vil teori/praksis, er det alltid tenkingen som kommer først, eller at praksis er entydig bevisst-hetsbestemt. Tvert om kan det vises at den teoretiske rekonstruksjonen av handlingers mulighetsbetingelser, det å forstå dem intellektuelt, ofte følger først *etter* at praksis har nedfelt seg.²²²

Leon Festingers teori om kognitiv dissonans støtter en slik beskrivelse. I følge denne teorien virker påvirkningen mellom tanker og handling begge veier. Om Strømholm og Festinger har rett, er det kanskje mindre interessant å fokusere på forståelse av fenomenet krig, slik jeg har gjort i denne teksten. Kanskje er de konstitutive reglene et *resultat* av kollektive handlinger, og ikke en forutsetning, slik jeg har formodet? Kanskje det er slik som Wittgenstein har antydnet: 'Hvorfor ikke rett og slett godta at man uten videre gjør det situasjonen krever, uten å falle tilbake på et nivå av regler i det hele tatt?'²²³

I 1932 skrev Sigmund Freud et brev til Albert Einstein, hvor vi finner følgende:

You express astonishment at the fact that it is so easy to make men enthusiastic about a war and add your suspicion that there is something at work in them – an instinct for hatred and destruction – which goes halfway to meet the efforts of warmongers. I can only express my entire agreement. We believe in an instinct of that kind and have been occupied during the last few years in studying its manifestations. The death instinct turns into the destructive instinct. It is directed

²²² Strømholm 1991, s. 31.

²²³ Dreyfus 1992.

outwards, onto objects. The living creature preserves its own life, so to say, by destroying an extraneous one.²²⁴

Hvis forholdet er slik Freud hevder, befinner vi oss nærmest i en tilstand av ren konflikt til enhver tid. Hvis den tidligere nevnte lastebilsjåfør har det som grunnholdning at alle syklist-er burde kjøres overende, er det ikke så mye igjen å forstå for sykelisten, det er lite å forhandle om. Er vi alle forhåndsprogrammerte til å skade og drepe hverandre, får vi heller bare ta våre forholdsregler.

Men om syklisten og lastebilsjåføren var rasjonelle i den forstand at de ønsket en handel, i form av å unngå en ulykke, er det ikke sikkert de hadde klart å unngå den. De kan begge ha stilt seg i en slik posisjon at sammenstøtet ikke var til å unngå, til tross for at ingen ønsket det. Thomas Schelling hevder at de fleste kriger faktisk er av en slik art:

There are few clear choices – since the close of World War II there have been but a few clear choices – between war and peace. The actual decision to engage in war – whether the Korean War that did occur or a war at Berlin or Quemoy or Lebanon that did not – were decisions to engage in a war of uncertain size, uncertain as to adversary, as to the weapons involved, even as to the issues that might be brought into it and the possible outcomes that might result. They were decisions to embark on a risky engagement, one that could develop a momentum of its own and get out of hand.²²⁵

I det vår syklist bega seg ut i trafikken, steg sjansene betydelig for at han skulle bli involvert i en ulykke. Denne dagen hadde han i tillegg dårlig tid til jobben og valgte å sykle snarveien over E6, istedenfor å sykle bort til gangbrua. En beslutning som virket fornuftig da, men som ikke lenger er det når lastebilen med dårlige bremses og uoppmerksom sjåfør kommer tordnende.

²²⁴ Atkinson 1990, s. 426.

²²⁵ Schelling 1966, s. 94.

Atferden i 'behavioural traps'²²⁶ er vanskelig å forstå, fordi man kan komme i en situasjon hvor man faktisk motarbeider sine egne langsiktige interesser. At første verdenskrig ble så lang og meningsløs, skyldes kanskje slike mekanismer. Jo lengre krigen ble, jo viktigere ble det å unngå å tape den, og slik fortsatte det til innsatsen var helt ute av proporsjoner i forhold til hva man kunne oppnå ved å vinne. Alle tapte, men de som vant, tapte minst. Slike problemer forsterkes av at påvirkningsmakt ikke er gratis å benytte, til tross for at den kun er en psykisk størrelse. Påvirkningsmakt virker bare i den grad den er troverdig. For eksempel hadde amerikanerne på 1950-tallet en enorm potensiell tvangsmakt i sine atomvåpen. Men etter hvert som russerne utviklet sine egne systemer, begynte spesielt franskmennene å tvile på hvilken påvirkningsmakt dette egentlig ga amerikanerne. Hvis det ikke var sannsynlig at USA ville bruke atomvåpnene i en gitt situasjon, ga de heller ingen påvirkningsmakt. Siden påvirkningsmakt er knyttet til troverdighet, kan man havne i en situasjon, hvor man føler seg tvunget til å benytte tvangsmakt, ikke for å vinne den aktuelle konflikt, men for å bevare en troverdighet til neste konflikt. Michael Ignatieff skriver: 'If an opponent doubts our commitment to use force, we are then forced to use force, not in service of a strategic objective of our own choosing, but because our bluff has been called.'²²⁷ NATOs krig mot Milosevic var kanskje like mye en krig om NATOs troverdighet, som en krig for menneskerettigheter. Espen Barth Eide skriver: 'Enkelte kritikere har harselert over den vekt NATOs medlemsland har lagt på NATOs troverdighet som medvirkende årsak til krigen. Denne kritikken er urime- lig. For en forsvarsallianse som skal forebygge krig ved

²²⁶ Behavioural traps kan defineres som '[A] situation in which individuals or groups embark on a promising course of action that later becomes undesirable and difficult to escape from.' Plous 1993, s. 241.

²²⁷ Ignatieff 2000, s. 203.

avskrekking, samt potensiell slagkraft, er troverdighet en av de viktigste ressursene man har'.²²⁸

Har vi benyttet trusler, kan vi altså bli tvunget til å gjennomføre dem, selv om ingen ser sine interesser tjent i den aktuelle saken ved å gjennomføre dem. Å kjenne motstanderens interesser i den aktuelle konfliktsituasjon trenger derfor ikke bety særlig mye, hvis atferden hans likevel styres av andre forhold. Mitt fokus på motstanderens forståelse av situasjonen blir kanskje langt mindre interessant hvis han føler seg fanget i en ond sirkel, hvor langsiktige planer og intensjoner ikke lenger spiller noen større rolle. Kanskje er alle kriger slik, at de ikke lar seg styre av menneskelig fornuft. Kanskje er krig i sin natur genuint kaos som vi ikke under noen omstendigheter kan komme til bunns i?

Faren ved å legge for mye vekt på rasjonalitet og forståelse er at vi tror vi finner mønstre der det ikke er noen. Vi kan komme til å tillegge en motstander hensikter han ikke har. Det er mange eksempler i historien på at misforståelser har ført til nye misforståelser, som i en spiral har ført til katastrofer. Robert McNamara hevder at president Kennedy i 1962 insisterte på at hvert enkelt medlem av Det nasjonale sikkerhetsrådet skulle lese Barbara Tuchmans bok om utbruddet av første verdenskrig, *The Guns of August*. Kennedy minnet om en samtale mellom to tyske politikere i 1914, hvor den ene spør 'Hvordan skjedde det?' Den andre svarer; 'Å, om vi bare visste det'.²²⁹

'The ultimate problemsolver'

Krigsoperasjoner vil som nevnt alltid inneholde et element av tvangsmakt. Det betyr at vi også påvirker motstanderens handlinger direkte, ved at vi ved sprengstoff endrer hans fysiske omgivelser. Om vi ikke er i stand til eller ikke har lyst til å trene inn i motstanderens meningsunivers, har påvirk-

²²⁸ Barth Eide 2000, s. 39.

²²⁹ McNamara 1987, s. 20.

ningsmakt utspilt sin rolle, og vi må redusere våre ambisjoner til kun å hindre ham og ikke endre ham. Vi blir altså tvunget i retning mot anvendelse av tvangsmakt. Min studie er et forslag til en pragmatisk metode, og det finnes situasjoner hvor den ikke vil virke. Som nevnt finnes det kriger som er mer kulturelle enn politiske, og i slike endemiske kriger, hvor målet er krigen selv, kommer man til kort med påvirkningsmakt: 'Thus, conventional strategic wisdom must be turned upside down. There exists a sense in which war, more than any other human activity, can make sense only to the extent that it is experienced not as a means but as an end. However unpalatable the fact, the real reason why we have wars is that men like fighting.'²³⁰ I slike tilfeller må ambisjonen reduseres til å anvende den tvangsmakt man eventuelt besitter, som 'the ultimate problemsolver'.

Raskolnikovs problem

Festingers dissonansteori rammer også meg når jeg skriver denne teksten. Kan jeg egentlig resonnerer over min egen praksis, eller vil jeg for alltid være fanget inne i den? Hvordan er det mulig, ved tankens hjelp, å kritisere min egen måte å tenke på? Eller hvordan er det mulig å analysere andres måte å tenke på, uten å være preget av min egen? Jeg vil illustrere hvor vanskelig øvelse dette er, ved å ty til en av verdenslitteraturens klassikere, Fjodor Dostojevskijs *Forbrytelse og straff*.

Bokens hovedperson, studenten Raskolnikov, har drept en gammel pantelånerske. Den forklaringen han gir på ugjerningen, er ytterst interessant, og relevant også for oss som har andre planer:

Saken var den – jeg stilte meg engang følgende spørsmål: hvis for eksempel Napoleon hadde vært i mitt sted, hvis han for å kunne begynne sin løpebane ikke hadde hatt Toulon, ikke Egypt, ikke overgangen over Mont Blanc, men istedenfor alle

²³⁰ Creveld 1991, s. 221.

disse stolte og monumentale tingene bare en eller annen latterlig gammel kjerring, en registratorenke, som han ovenikjøpet først måtte slå i hjel for å få plyndret – for karrierens skyld, skjønner du – og han ikke hadde noen annen utvei, ville han da ha besluttet seg til dette skrittet? Ville han ikke ha veket tilbake fordi det ikke var monumentalt og ... syndig? Nå, som jeg sier deg ... jeg plaget meg så lenge med dette 'problemet' at jeg skammet meg som en hund da det plutselig gikk opp for meg at han slett ikke ville ha veket tilbake, ja at det aldri ville ha falt ham inn at dette ikke var monumentalt ... han ville slett ikke ha forstått at det var noe å vike tilbake for.²³¹

Raskolnikov fortsetter:

Og tror du virkelig at jeg ikke visste at dersom jeg begynte å spørre meg selv om jeg *hadde* rett til makt, så ville det bety at jeg ikke hadde noen slik rett? Eller at når jeg stilte meg spørsmålet: er mennesket en lus?, så betydde det at mennesket ikke er en lus *for meg*, men en lus for den som aldri kan tenke en slik tanke og går sin egen vei uten å stille seg slike spørsmål ... Jeg var klar over at når jeg i alle disse dagene hadde plaget meg selv med spørsmål om Napoleon ville ha gjort det eller ikke, så kunne jeg ikke være noen Napoleon.²³²

Raskolnikov har drept en pantelånerske, og forsøker å forklare hvorfor han gjorde det. For det første er hans resonnement preget av at drapet faktisk har funnet sted, for det andre er det deler av resonnementet som ikke lar seg tenke i ord, for det tredje ville han helst hatt sine tanker utenkt. Raskolnikovs utfordring er betydelig, det samme er vår.

²³¹ Dostojevskij 1989, s. 368.

²³² Ibid., s. 371.

Kapittel 7

Oppsummering og konklusjon

The use of history is not to makemen clever for next time; it is to make them wise for ever.
Jacob Burckhardt

Den jominianske tilnærming til krig er, som vi har sett, et uttrykk for doktrinen om 'tillämpad vetenskap'. Den doktrinen har sin opprinnelse i fysikken, og passer ikke like godt i andre sammenhenger:

Ytterst går drømmen om tillämpad vetenskap tillbaka till en platonsk orienterad essentialism och till genombrottet för matematiska modeller inom 1600-talets mekanik. Men orsakssambanden inom den värld där man fattar beslut och handlar har en helt annan karaktär än inom fysik. De bedömningar man gör är sällan av karaktären att man applicerar kausallager. Den praktiska kunskapen är ingen tillämpning av vetenskap.²³³

Enda dårligere passer doktrinen om den anvendte vitenskap i strategien, fordi motstanderen hele tiden vil forsøke å gjøre noe annet enn det vi har forutsatt i vår strategiske grunnforskning. Strategien kan ikke ha noen lover i tradisjonell forstand, fordi slike lover måtte ha vært refleksive. Det vil si at lovene må ta høyde for hvordan omgivelsene reagerer på at loven blir formulert. Man kan altså ikke sitte på avstand å

²³³ Rolf 1998, s. 76.

utvikle sine teorier, fordi spillet som oftest blir annerledes enn man har forutsatt.

Carl von Clausewitz stilte seg svært tvilende til det jomianske program. For det første fantes det ingen lover i strategien, det kan det nødvendigvis ikke gjøre: 'It is only analytically that these attempts at theory can be called advances in the realm of truth; synthetically, in the rules and regulations they offer, they are absolutely useless.'²³⁴ For det andre mente Clausewitz at krigsmaktens virksomhet ikke kunne studeres isolert fra de politiske og sosiale forhold. For det tredje forbyr historismen oss å generalisere over militærhistoriske eksempler uten å ta hensyn til at de er fra en annen tid. Den militære perennialisme, som går ut på at de strategiske problemstillinger har en tidløs natur, tar ikke høyde for at forholdene ikke lenger er slik de var, og at de ikke vil forbli slik de har vært. Clausewitz ble aldri ferdig med å utvikle sitt alternative program. Jeg hevder i denne studien at en form for historiefaglig forståelselære kan ha mye å tilføre et slikt prosjekt.

En viktig militærteoretisk egenskap er evnen til å begrepsfeste nye forhold. En slik evne kan trenes gjennom å lese, og den kan anvendes i praksis. Vårt begrepsapparat bør utvikles i takt med den øvrige utvikling. Ny teknologi og nye politiske strukturer gjør at vi må tenke andre tanker enn tidligere, og andre tanker krever andre ord. Et teoretisk begrepsapparat som rommer alle de elementene som skal til for å kunne studere militær strategi, kan ikke utarbeides en gang for alle.

Det er viktig å advare mot å tro at historiestudier kan bli noe universalmiddel som kan brukes til alt. 'Learning by doing' og eksperimentering blir ikke noe mindre viktig prinsipp av at man også benytter historiebøker. Siden en rekke militære problemstillinger ikke lar seg teste i tradisjonell forskning, og siden det finnes militære ferdigheter man ikke kan få praktisert, fremstår likevel studier av fortiden, og ikke minst

²³⁴ Clausewitz 1976, Bok 2, kap. 2, s. 136.

studier av andres oppfatninger av den, som spesielt interessante for Forsvaret.

Det viktigste i denne studien er ikke den endelige konklusjonen, men veien frem dit. Jeg håper at leseren har fått noen nye ord, i det minste sett gamle ord brukt på en ny måte. Forhåpentligvis gir de en økt evne til å begrepsfeste en komplisert virkelighet. Men teksten bør også leses som en indikasjon på det meningsunivers og det sosiale rom som omgir meg. Jeg oppfordrer derfor på det sterkeste til en tredobbel lesning av denne teksten også.

Studiens problemstilling har vært: Hvordan kan historiefaget hjelpe oss til å håndtere ukomfortable kriger bedre? Svarene jeg har kommet frem til er:

- Historiske fakta kan, som vi så i tilfellet Ruge, i seg selv ha en høy epistemologisk og pragmatisk verdi i aktuelle sikkerhetspolitiske situasjoner.
- Kunnskap om hvordan konstitutive regler konstituerer konflikter kan utvikles i møte med historiske tekster.
- Kunnskap om hvordan regulative regler har påvirket det sosiale rom ('the morphology of reality') kan utvikles i møtet med historien.
- Historikernes tredoble lesning av en historisk tekst har overføringsverdi til militære beslutningstakers analyse av den militære situasjon.
- Økt erfaringsberedskap kan utvikles i møtet med historiske tekster, og anvendes både i det funksjonelle og dialektiske miljø.
- Evnen til å utvikle nye begreper, til å begripe en ny situasjon, kan utvikles i møtet med historiske tekster.
- Evnen til å verbalisere, og kommunisere nye begreper, kan utvikles ved å skrive historiske fremstillinger.

Legger vi en rimelig tolkning av ordet læring til grunn, må vi konkludere med at vi kan lære av historien. Men det forutset-

ter at vi følger Michael Howards råd om å studere historien i bredde, dybde og i sammenheng. Selv om vi ikke skulle kunne lære instrumentelt av historiske innsikter, kan vi lære å lære bedre, ved å forholde oss åpent og kritisk til historiske fremstillinger. Vi må altså ikke gjøre som Jomini, å gå til historien for å finne svar på dagens spørsmål. Våre problemer og utfordringer er unike, ingen har opplevd dem før. Det historiestudier kan hjelpe oss med, er å finne bedre og mer fruktbare spørsmål. De beste spørsmålene står ikke i teksten vi leser, men oppstår i møtet mellom oss og historien.

Til slutt er det igjen viktig å advare mot å tro at historiefaget alene skal utgjøre den fremtidige offisers mentale håndbaggasje. Denne studien har begrenset seg til å analysere historiens bidrag til den militære kompetansefilosofi, og konklusjonen er at bidraget kan bli betydelig.

Vår tid er en tid for snarveier. Med et klikk skal webben ta oss direkte til kunnskapens kilde. I en tid hvor det norske forsvaret vil utvikle den handlekraftige offiser som kan handle uten, og enkelte ganger på tvers av, gitte ordre, er skråsikkerheten en større trussel enn usikkerheten. Usikkerhet er en uatskillelig del av krigen, og i krig vil man gjøre mange feil. Jo flere feil man unngår, jo større er sannsynligheten for at man unngår å tape. Det vil selvfølgelig være av største betydning om vi kan la historien gjøre noen av feilene for oss. Men det tilbys ingen snarveier.

While history may yield no formula, it does provide an exercise for judgment here as everywhere else.

Carl von Clausewitz

Vedlegg

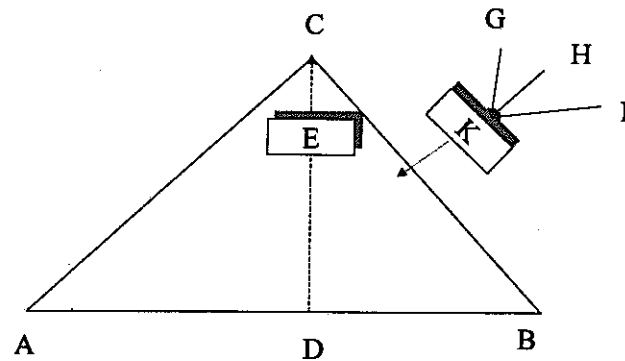
Positivistiske militærteorier

Det finnes noen forsøk på å formulere lover også i militærteorien. I dette vedlegget vil jeg kort beskrive to eksempler. Det første er rasjonalistisk basert, det andre bygd på empiri.

Adam Heinrich Dietrich von Bülow (1757-1807)

Bülow, som var en slags omreisende militærteoretisk freelancer, mente at han hadde funnet hemmeligheten bak militær suksess. Denne hemmeligheten var et rent geometrisk forhold som han kom frem til ved rene matematiske studier.²³⁵ Bülows teori gikk ut på at angriperen må sørge for at vinkelen som dannes mellom basens ytterpunkter og angrepsmålet er større enn 90 grader. 'Basens ytterpunkter' betegner en tenkt linje trukket fra ytterste høyre forsyningspunkt, være seg et depot, en havn eller liknende, og til et tilsvarende forsyningspunkt på ytre venstre side. Dette kan illustreres med følgende figur:

²³⁵ Dette avsnittet er basert på kapitlet: 'Bülow: Between a geometrical science of strategy and the revolution in war' Gat 1989.

- A-B : Angriperens forsyningsbaser.
 C : Angrepsmålet
 D-C : Angriperens operasjonslinje
 E : Angriperens styrker
 G,H,I,K : Forsvarerens styrker og støttepunkter.

Vinkelen ACB må altså være større enn 90 grader. Hvis den er mindre, kan forsvareren (K) avskjære angrepsstyrken (E) fra alle dens forsyningsbaser.

Siden denne enkle geometriske lov virket både på det taktiske og det strategiske nivå, ville krig som fenomen forsvinne. Store land, med store materielle ressurser og lange grenser, ville med matematisk nøyaktighet spise opp de mindre statene, til man til slutt kun sto igjen med noen ganske få. Disse statene, totalt 11 i Europa, ville så holde hverandre i sjakk fordi en eventuelt angriperens operasjonslinje (angrepslinje) etter hvert ville bli så lang at man ikke lengre kunne klare å oppnå vinkelen på 90 grader. Det ville oppstå en strategisk likevekt i Europa som sørget for den evige fred. Det eneste skår i gleden er at Bülow's teori åpenbart ikke har virket.

Oberst Trevor N. Dupuy, US Army, (Ret.)

Også i moderne tid har enkelte forsøkt å finne og formulere den loven som styrer krigen. Et av forsøkene er T.N. Dupuy's *Quantified Judgment Model* (QJM). Dupuy baserer sin teori på historien:

Some argue that history is too inconsistent to be useful as a basis for the formulation of reliable hypotheses, theories, or laws regarding what has happened in the past, and thus has no validity for predictions about what will happen on future battlefields. I hope that anyone who perseveres in reading this book to its conclusion will recognize that this argument is fallacious. The patterns of history are clear. While there is some influence of chance on the battlefield, it generally affects both sides equally, and military combat is as close to being deterministic as it is possible for any human activity to be.²³⁶

Dupuy hevder å ta utgangspunkt i Clausewitz' 'Law of Numbers'. Dette er en lov man ikke finner direkte formulert i Clausewitz' *Vom Kriege*, men som Dupuy slutter seg til, og som han mener Clausewitz må ha arbeidet ut i fra.²³⁷ Utfallet av en krig bestemmes ved følgende likning:

$$\text{Utfallet} = \frac{N_r \cdot V_r \cdot Q_r}{N_b \cdot V_b \cdot Q_b}$$

- N = antall tropper
 V = variable forhold
 Q = troppenes kvalitet
 r = rød styrke
 b = blå styrke

En armés stridsverdi bestemmes altså av dens størrelse, variable forhold som for eksempel vær og vind, og av dens kvalitet. For den enkelte armé kan likningen skrives slik:

$$P = N \times V \times Q \text{ (Hvor } P = \text{Combat Power)}$$

Dupuy skriver: 'Just as Newton's physics can be summarized by the simple formula, $F = MA$, so too can Clausewitz's the-

²³⁶ Dupuy 1992, s. xxv.

²³⁷ Ibid., s. 28ff.

ory of combat be summarized in an equally simple formula: $P = NVQ$.²³⁸ Dupuys prosjekt i boken *Understandig War, History and Theory of Combat*, er på bakgrunn av militærhistorie å utdype denne likningen og gjøre den mer operativt anvendelig.

La oss hoppe over alle de historiske beskrivelsene og bykse direkte inn i konklusjonen. I kapittelet 'The QJM as a theory of combat' finner vi den endelige likningen som angir styrkers *combat power* på en sikker og utvetydig måte. Den endelige likningen ser slik ut:

Combat Power = Force Strength x Variable Factors x CEV.

Force Strength(S) bestemmes av følgende likning:

$$S = (W_n \times V_n) + (W_{gi} \times V_{gi}) + (W_g \times V_g) + (W_{gy} \times V_{gy}) + (W_i \times V_i) + (W_y \times V_y)$$

S = Force Strength

W = The aggregate OLI of the weapons in a category

$$OLI \text{ (Operational Lethality Index)} = \frac{TLI}{DI}$$

TLI (Theoretical Lethality Index) = Rate of fire x reliability x accuracy x number of targets per strike x range

DI (Dispersion factor) = (square meters per man in the combat formations)

V = Weapon effect factors (Variable factors representing the effects of the circumstances of that particular battle upon that class of weapon)

n = infantry weapons identifier (w,i)

g = artillery w.i.

i = armor w.i.

y = air support w.i.

²³⁸ Ibid., s. 30.

gi = anti-armour w.i.

gy = air defence w.i.

Variable Factors = surprise x mobility x posture x vulnerability x terrain x weather x season x leadership x training & experience x morale x logistic capability.

$$CEV \text{ (Relative Combat Effectiveness Value)} = \frac{(R_r/R_b)}{(P_r/P_b)}$$

R = result ratio

P = combat power ration

r = rød styrke

b = blå styrke

CEV defineres slik: 'a composite factor representing the total affect of all the variables that have not been identified and quantified explicitly in the computation of combat power'²³⁹ CEV beregnes på bakgrunn av avdelingens tidligere prestasjoner: 'The more battles for which the CEV for a unit is calculated, particularly against the same opponent, the more the ambient circumstances will tend to cancel out, and the closer the average CEV will approach the true quality of the force[.]'²⁴⁰

Denne 'Quantified Judgment Model' skal hjelpe offiserer på alle krigens nivåer:

I have defined a theory of combat as the embodiment of a set of fundamental principles governing or explaining military combat, whose purpose is to provide a basis for the formulation of doctrine, and to assist military commanders and planners to engage successfully in combat at any level.²⁴¹

²³⁹ Ibid., s. 105.

²⁴⁰ Ibid., s. 107.

²⁴¹ Ibid., s. 281.

Dupuys system virker i utgangspunktet ganske innfløkt, men med dagens computere vil det være ganske enkelt å beregne ulike styrkers 'combat power', og dermed beregne utfallet av en krig, gitt at man kjenner verdien på alle variablene.

Det er to forhold som taler for Dupuys system. Det ene er at han var en av de ytterst få som på forhånd klarte å gi en god beskrivelse av formen på, og utløpet av, Golfkrigen i 1991.²⁴² For det andre viser forskning at såkalte *aktuariske* metoder er de såkalte *kliniske* metoder langt overlegne. Ved aktuariske metoder baserer man forutsigelser på formler bygget på statistikk, som helt mekanisk regner ut sannsynligheten for at en hendelse skal inntreffe. Ved de såkalte kliniske metoder er det en ekspert som benytter sin erfaring og sitt profesjonelle skjønn til å anslå sannsynligheten for at noe skal inntreffe. Den amerikanske psykologen Paul E. Meehl har gjennom flere år sammenliknet kliniske og aktuariske forutsigelser. Hans konklusjon er helt klar. Nærmere 140 studier viste at aktuariske metoder ga bedre forutsigelser enn kliniske.²⁴³ Dette skulle tilsi at Dupuys system er bedre egnet til å forutsi utfallet av en krig, enn det vurderingene til erfarne generaler er.

Ankepunktene mot Dupuys system er for det første at loven kan være feil, enten ved at det ikke finnes slike lover, eller at Dupuy har formulert den feil. Det andre er at man kanskje ikke er i stand til å finne de nøyaktige verdier på variablene. Et eksempel på hvor utslagsgivende små endringer i slike variabler kan være, finner vi i opptakten til Falklandskrigen.

Admiral Sandy Woodward ledet den britiske 'battle group' under Falklandskrigen. I sin bok *One Hundred Days* forteller han om en episode da britene holdt på å skyte ned et brasiliansk passasjerfly. De britiske fartøyene var kommet langt ned i Sør-Atlanteren da de begynte å se argentinske rekognoseeringsfly i form av ombygde Boeing 707. Woodward fikk tillatelse fra London til å skyte dem ned. En formiddag kom et

slikt fly så nær Woodwards fartøysgruppe at han begynte å forberede seg på å engasjere det, han fryktet at dette flyet ga viktige måldata til en argentinsk angrepspakke som kunne være på vei. Woodward forsikret seg om at det ikke fantes noen sivile rutefly i området. Men i tillegg beordret han en siste sjekk: 'Just lay off his course, forward and back from his present position. On a map of the South Atlantic. Quickly now!'²⁴⁴ 20 sekunder før flyet fløy inn i fartøyenes skuddsektor får admiralen svar: 'He seems to be on a direct line running from Durban to Rio de Janeiro'.²⁴⁵

I sine memoarer klarer ikke Woodward å gi noen god forklaring på hvorfor han ga den siste ordren om å sjekke en gang til. Alle formaliteter var i orden, og han hadde fullmakter til å skyte. Selv kaller han det flaks, og filosoferer litt over de mulige konsekvenser: 'If we had shot that airliner down it would have probably left the Americans with no choice but to withdraw their support; the Task Force would have had to be recalled; the Falklands would be the Malvinas; and I would have been court-martialled.'²⁴⁶

Skal vi tro admiralen kunne Storbritannia ha tapt krigen, før den hadde kommet skikkelig i gang, etter ett eneste skudd. Kunne Dupuys *Quantified Judgment Model* forutsagt et slikt utfall?

²⁴² Beaumont 1994, s. 173.

²⁴³ Sivertsen 1996, s. 170ff.

²⁴⁴ Woodward 1997, s. 103.

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ Ibid.

Bibliografi

- Ankersen C.P., 'Learning from mistakes? The use and abuse of history in decision-making', *The Journal of the Royal United Services Institute for Defence Studies*, oktober 1998.
- Aron, Raymond, *Memoirs*. New York 1990.
- Atkinson m.fl. *Introduction to Psychology* (10 ed.), Fort Worth: HBJ 1990.
- Bassford, Christopher, 'Jomini and Clausewitz: their interaction'. An edited version of a paper presented to the 23rd Meeting of the Consortium on Revolutionary Europe at Georgia State University 26 February 1993.
- Beaufre, André, *An Introduction to Strategy, with particular reference to problems of defence, politics, economics, and diplomacy in the nuclear age*. London 1965.
- Beaumont, Roger, *War, Chaos, and History*. London 1994.
- Berlin, Isaiah, *Against the Current, Essays in the History of Ideas*. Oxford 1991.
- Bond, Brian, *The Pursuit of Victory, from Napoleon to Saddam Hussein*. Oxford 1996.
- Børresen, Jacob, *Kystmakt. Skisse av en maritim strategi for Norge*. Oslo 1993.
- Capra, Fritjof, *The Web of Life*. New York 1996.
- Carr, E.H., *What is History*. London 1990.
- Chaliand, Gérard (red.), *The Art of War in World History*. Berkeley 1994.

- Charters, Milner og Wilson (red.), *Military History and the Military Profession*. Westport 1992.
- Clausewitz, Carl von, *On War* (1832-34). Oversatt av Michael Howard og Peter Paret. New Jersey 1976.
- Corvisier, André (red.), *A Dictionary of Military History*. Oxford 1994.
- Cowley, Robert og Parker, Geoffrey (red.), *The Reader's Companion to Military History*. Boston 1996.
- Creveld, Martin van, *Command in War*. Cambridge Ma. 1985.
- *The Training of Officers. From Military Professionalism to Irrelevance*. New York 1990.
- *The Transformation of War*. London 1991.
- Diesen, Sverre, 'Manøverkrigføring – kjerne og konsekvenser', *Norsk Militært Tidsskrift* nr. 11 1997.
- *Militær Strategi – en innføring i maktens logikk*. Oslo 1998.
- Dostojevskij, Fjodor, *Forbrytelse og straff* (1866). Oslo 1989.
- Dreyfus, Hubert L., 'Holisme og hermeneutikk', *Agora* 1-2/92.
- Dupuy, Trevor, *Understandig War, History and Theory of Combat* (1987). London 1992.
- Eide, Espen Barth, 'NATOs Kosovokrig – ett år etter', *Internasjonal Politikk* 1/2000.
- Englund, Peter, *Fortidens landskap*. Oslo 1992.
- Eriksen, Trond Berg (red.), *Vestens tenkere*. Oslo 1993.
- *Tidens historie*. Oslo 1999.
- Evans, Richard J., *In Defence of History*. London 1997.
- Forsvarets fellesoperative doktrine*. Forsvarets overkommando 2000.
- Foucault, Michel, 'Livet som erfaring og vitenskap', *Agora* 1-2/92.
- Förster, Gerhard, *Carl von Clausewitz, Lebensbild eines patriotischen Militärs und fortschrittlichen Militärtheoretikers*. Berlin: Militärverlag der Deutsche Demokratischen Republik, 1989.
- Gadamer, Hans-Georg, *Truth and Method* (2. rev. utg. 1960), New York 1998.

- Gat, Azar, *The Development of Military Thought, The Nineteenth Century*. Oxford 1992.
- *The Origins of Military Thought, from the Enlightenment to Clausewitz*. Oxford 1989.
- Gearty, Conor, *Terror*. London 1991.
- Gjelsten, Roald, *Simulert forsvar? Forsvarets forskningsinstitutt og Sjøforsvaret – ulike tilnærminger til forsvarsplanlegging*. Forsvarsstudier 3/2001.
- Gleick, James, *Chaos, the Amazing Science of the Unpredictable* (1988). London 1997.
- Goerlitz, Walter, *History of the German General Staff 1657-1945* (1952). New York 1995.
- Gray, J. Glenn, *The Warriors, Reflections on Men in Battle* (1959). New York 1998.
- Gregory, Brad S., 'Is small beautiful? Microhistory and the history of everyday life', *History and Theory* vol. 38 nr. 99.
- Guhnfeldt, Cato, *Bomb Gestapohovedkvarteret*. Oslo 1995.
- Handel, Michael I., *Masters of War, Classical Strategic Thoughts* (2.ed.). London 1996.
- Hanson, Victor Davies, *Land Warfare in Thucydides*, Strassler 1996.
- Hansson, Sven Ove. *Verktyslära för filosofer*. Stockholm 1998.
- Haug, Karl Erik, 'Forsvaret og akademia – en alternativ bokmelding', *Norsk Militært Tidsskrift* nr. 2 1999.
- Hedström, Peter og Swedberg, Richard (red.), *Social mechanisms. An Analytical Approach to Social Theory*. Cambridge 1998.
- Hellesnes, Jon, *Om Hans Skjeruheim*. Oslo 1999.
- Hobson, Rolf, 'The German School of Naval Thought and the Origins of the Tirpitz Plan 1875-1900', *Forsvarstudier* 2/1996.
- 'Fra kabinettskrigen til den totale krigen, Clausewitz-tolkninger fra Moltke til Aron', *Forsvarsstudier* 6/1994.

- Hobson, Rolf og Kristiansen, Tom, 'Militærmakt, krig og historie En innføring i forskningen fra Clausewitz til våre dager', *IFS Info* 6/1995.
- Hofstede, Geert, *Kulturer og organisasjoner*. Oslo 1993.
- Honderich, Ted., *The Oxford Companion to Philosophy*. Oxford 1995.
- Howard, Michael (red.), *The Theory and Practice of War*. London 1965.
- *Clausewitz*. [1976] Oxford 1983a.
- *The Causes of Wars*. London 1983b.
- *War in European History*. Oxford 1976.
- Huntington, Samuel P., *The Soldier and the State. The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge, Ma. 1957.
- Høiback, Harald 'Den anvendte umoral'. *Internasjonal Politikk* Nr. 3 1999.
- Ignatieff, Michael, *Virtual War, Kosovo and beyond*. London 2000.
- Johanson, Alf W., *Europas krig, Militært tänkande, strategi och politik från Napoleontiden til andra världskrigets slut*. Stockholm 1988.
- Jomini, Antoine Henri de, *The Art of War* (1838). London 1992.
- *The Present Theory of War and Its Utility* (1854 utg. av Jomini's *The Art of War*, trans. Major O.F. Winship and Lieut. E.E. McLean. New York 1854).
- Jones W.T., *A History of Western Philosophy vol IV: Kant and the Nineteenth Century* (2. rev. utg.). Fort Worth 1975.
- Kant, Immanuel, *Kritikk av dømmekraften*. Oslo 1995.
- Keegan, John, *A History of Warfare*. London 1993.
- Kersaudy, Francois, *Kappløpet om Norge. Det allierte felttoget i 1940*. Oslo 1990.
- Kjeldstadli, Knut, *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo 1992.

- Klevberg, Håvard (red.), 'Kommando, kontroll og informasjon, Luftforsvarets nye utfordringer'. *Forsvarstudier* 6/1998.
- Knapp, Peter, 'Can social theory escape from history?'. *History and Theory* vol XXIII 1984.
- Knutsen, Paul, 'Om sannhet og mening i historie'. *Historisk Tidsskrift* 4/1997.
- 'Scientisme, hermeneutikk og narrasjon, om forklaringsmåter i historie'. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1/1994.
- Koselleck, Reinhart, *Futures past: on the semantics of historical times*. Cambridge, Ma. 1985.
- Krogh, Thomas m.fl., *Historie, Forståelse og Fortolkning. Innføring i de historisk-filosofiske fags fremvekst og arbeidsmåter*. Oslo 1998.
- Kuhn, Thomas S., *Vitenskapelige revolusjoners struktur* (1962). Oslo 1996.
- Larsen, Terje Rød (red.), *Kompetanse og kontrovers, Festskrift til Gudmund Hernes' 50-årsdag*. Oslo 1991.
- Luttwak, Edvard, *Strategy, The Logic of War and Peace*. Cambridge, Ma. 1987.
- *The Grand Strategy of the Roman Empire From the First Century A.D. to the Third* (1976). Baltimores 1979.
- 'Give War a Chance', *Foreign Affairs*, juli/ august 1999.
- 'Toward Post-Heroic Warfare'. *Foreign Affairs*, mai/juni 1995.
- Machiavelli, Niccolò, *Discourses on Livy*. Chicago 1996.
- *The Art of War* (1521). New York 1990.
- Mandels, Hone og Sanford, *Managing 'Command and Control' in the Persian Gulf War*. London 1996.
- Mathismoen, Ole, '100 kriger i 1990-årene', *Aftenposten* 9. desember 1997.
- McNamara, Robert, *I blinde mot katastrofen*. Oslo 1987.
- Melby, Svein, 'Utmattelseskrig vs. Manøverkrigføring'. NUPInotat nr. 593 1998.
- Moore, Harold og Galloway, Joseph, *We Were Soldiers Once ... and Young*. New York 1993.

- Murray, Knox og Berstein (red.). *The Making of Strategy. Rules, States, and War*. Cambridge 1994.
- Naveh, Shimon, *In Pursuit of Military Excellence. The Evolution of Operational Theory*. London 1997.
- Paret, Peter (red.). *Makers of Modern Strategy*. Oxford 1986.
- *Clausewitz and the state, the man, his theories, and his times*. Princeton 1985.
- *Understanding War, Essays on Clausewitz and the History of Military Power*. Princeton 1993.
- Pellegrini, Robert P., 'The links between science and philosophy and military theory: understanding the past; implications for the future'. School of Advanced Airpower Studies. Air University. Maxwell Air Force Base, Alabama. Juni 1995.
- Plous, Scott, *The Psychology of Judgment and Decision Making*. New York: McGraw-Hill 1993.
- Popper, Karl, *Samfunnsvitenskap og profeti*. Oslo 1971.
- Rawls, John, 'Two Concepts of Rules'. *Philosophical Review* 64.
- Ricoeurs, Paul, *Eksistens og hermeneutikk*. Oslo 1999.
- Rolf, Bertil, *Militär kompetens. Traditioners förnyelse 1500-1940*. Nora: Nya Doxa, 1998.
- Roth, Paul A., 'Narrative Explanations: The Case of History'. *History and Theory* nr. 3 1988.
- Royle, Trevor, *Collins Dictionary of Military Quotations*. Glasgow 1991.
- Ruge, Otto, *Felttoget, erindringer fra kampene april-juni 1940*. Redigert av Olav Riste. Oslo 1989.
- Schelling, Thomas, *Arms and influence*. New Haven 1966.
- *The Strategy of Conflict* (1960). Cambridge Ma. 1980.
- Schnitler, Gudmund, *Strategi*. Kristiania 1914.
- Schreiner, Johan Henrik, *Antikkens historie*. Universitetet i Oslo, Historisk Institutt 1992.
- Searle, John R., *The Construction of Social Reality*. London 1995.
- Seifert, Josef, *Schachphilosophie, Ein Buch für Schachspiele., Philosophen und 'normale' Leute*. Darmstadt 1989.

- Seip, Jens Arup, *Problemer og metode i historieforskningen*. Oslo 1983.
- Sivertsen, Jo, *Vitenskap og rasjonalitet*. Oslo 1996.
- Snyder, Jack, *The Ideology of the Offensive, Military Decision Making and the Disasters of 1914*. Ithaca 1984.
- Sperber, Dan og Wilson, Deirdre, *Relevance, Communication & Cognition* (2.utg.). Oxford 1995.
- Stabshåndbok for Forsvaret*. Forsvarets overkommando 1998.
- Stanford, Michael, *A Companion to the Study of History*. Oxford 1994.
- Stensmo, Christer, *Pedagogisk filosofi*. Bergen 1998.
- Strassler, Robert B. (red.), *The Landmark Thucydides. A Comprehensive Guide to the Peloponnesian War*. New York 1996.
- Strømholm, Per, *Farvel til fortida. Idéhistorie og vår livsverden*. Oslo 1991.
- Suster, Gerald, *Generals. The Best and Worst Military Commanders*. London 1997.
- Swain, Richard M., 'The Hedgehog and the Fox: Jomini, Clausewitz, and History', *Naval War College Review*, Autumn 1990.
- Tirpak, John A., 'Short's View of the Air Campaign'. *Air Force Magazine* September 1999.
- Tjøstheim, Inge, 'Militære begreper og norsk språkbruk'. *Norsk Militært Tidsskrift* nr. 12 1997.
- Toffler, Alvin og Heidi, *War and Anti-War. Survival at the Dawn of the 21st Century*. London 1994.
- Tystad, Jan, 'IRA drives som mafia'. *Dagbladet* 14. mars 1995.
- Vagts, Alfred, *A History of Militarism* (1937). Rev. utg. Westport 1959.
- Warden, John A., *The Air Campaign - Planning for Combat*. Washington 1988.
- Woodward, John, *One Hundred Days* (1992). Annapolis, MD 1997.

- Zetterling, Niklas, 'John Warden, *The Air Campaign* – en kritisk granskning' i Kungliga Krigsvetenskapsakademiens *Handlingar och Tidskrift*. 1. Häftet 1998.
- Østberg, Kai, 'All the pleasing illusion which made power gentle, and obedience liberal...' Om hvordan den franske adels åndelige hegemoni ble undergravet på 1700-tallet'. *Historisk Tidsskrift* 4/1994.
- Østerud, Øyvind, *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse*. Oslo 1991.

English Summary

Carl von Clausewitz's name is connected to major wars and the battles of titans. For most people who know his name, Clausewitz is the 'Mahdi of the Mass'. Hence, it is one of the great ironies of military philosophy that Clausewitz rose to fame because of his theories of limited wars.

One of the main assumptions of this study is that Clausewitz in his writings raised more interesting questions than he was able to answer. One such question was whether military theory, based on high-intensity wars, such as the one he had experienced against Napoleon, could be used in low-intensity conflicts, often labelled as uncomfortable wars. That question is still important, and has even become more relevant in recent years.

The present study therefore uses modern theory and modern concepts of political science and political philosophy, not available to Clausewitz, to try to answer some of the questions his works pose. The conclusion drawn is mainly based on the work of Thomas Schelling, Edward Luttwak and John Searle, with Searle's *The Construction of Social Reality* as the cornerstone. Social reality is constructed by different kinds of rules, and we have to understand those rules to understand war.

The study starts by stating that despite the worldwide Clausewitz cult, Clausewitz's late preoccupation with limited wars has not made much impression on later generations. On the contrary, the way officers today usually think about war and peace, as well as military theory and practice, is much more in line with his main competitor, Antoine Henri Jomini, than with Clausewitz.

Both Jomini and Clausewitz use war history as a basis for the development of strategic thought and military theory. This study likewise emphasizes the epistemological value of history. However, it concludes that in order to enhance our understanding of recent and present limited wars we must focus

more on history as account than on history as event. War is both a social and an institutional fact, and this insight represents a bridge to Clausewitz's critical analysis.